

ISSN 2616 - 8944

**ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ФАРҶАНГ ВА САНЪАТИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА**

ФАРҶАНГ ВА САНЪАТ

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ИМЕНИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ**

КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

**TAJIK STATE INSTITUTE OF CULTURE AND ARTS
NAMED AFTER MIRZO TURSUNZODA**

CULTURE AND ART

№1

ДУШАНБЕ -2019

ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ФАРҲАНГ ВА САНЪАТИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Сармуҳаррир:

Усмонзода Хайридин Усмон - доктори илмҳои фалсафа, профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ректори Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Муовини сармуҳаррир:

Амиров Раҷабмад - номзоди илмҳои педагогӣ, профессор, ноиби ректор оид ба илм ва робитаҳои байналмилалӣ

АЪЗОИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

6D020400 - ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА 6D090600 - ФАӢОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - ФАРҲАНГӢ

Бирженюк Григорий Михайлович - доктори илмҳои педагогӣ, доктори илмҳои фарҳангшиносӣ, профессор, мудири кафедраи фаъолияти иҷтимоӣ – фарҳангии Донишкадаи давлатии фарҳанги Санкт- Петербург ба номи Н. К. Крупская

Раҳимов Саъдулло Хайруллоевич - доктори илмҳои фалсафа, мудири шуъбаи фалсафаи фарҳанги Институти фалсафа, сиёсатиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Додхудоева Лариса Назаровна - доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи мардумшиносии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мирахмедов Фарҳод Мақсудович - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент, и.в. ноиби ректори Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода оид ба таълим

Латифзода Диловар Назришо - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мушовири ректори Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов

Сафаралиев Бозор Сафаралиевич - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мудири кафедраи робитаҳои байналмилалӣ Донишкадаи давлатии фарҳанги Челябинск

Ҳалимов Неъматулло - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

6D041600 - САНЪАТШИНОСӢ (МУСИҚӢ, ТЕАТР, КИНО, САНЪАТИ ТАСВИРӢ, РАҚС, ХОРЕОГРАФИЯ).

Низомов Аслиддин Низомович - доктори илмҳои санъатиносӣ, и.в. профессори кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Улмасов Фирӯз Абдушукуровиҷ - доктори илмҳои санъатишиносӣ, дотсенти кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Абдурашидов Абдували - номзади илмҳои санъатишиносӣ, дотсенти кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Назруллоев Баҳрулло Хайруллоевич - номзади илмҳои педагогӣ, ноиби ректори Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода оид ба корҳои эҷодӣ

Одинаев Бахтиёр Эмомалиевич - номзади илмҳои таърих, дотсент, ноиби ректори Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон оид ба илм ва корҳои эҷодӣ

Таваров Муҳамадулло Султонович - номзади илмҳои таърих, муаллими калони кафедраи маҳорати актёрии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Қличева Назокат - сармутахассиси Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии фарҳанг ва санъати Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

6D091000- ИТТИЛООТӢ - КИТОБДОРӢ ВА 6D050400 - ЖУРНАЛИСТИКА

Муҳиддинов Сайдалӣ Раҷабовиҷ - доктори илмҳои таърих, профессор, декани факултаи таърих ва муносибатҳои байналмилалии Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон

Холов Бозорбой Сайфуллоевич - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, декани факултаи китобдорӣ ва иттилоотишиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Шосаидзода Сафар Ҳасан - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ёвари ректори Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С. Улугзода

Нуралиев Абдусаттор Нуралиевич - доктори илмҳои филология, профессори кафедраи назария ва таърихи журналистикаи Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон

Муъминҷонов Зулфиддин - номзади илмҳои филология, дотсент, мудирӣ кафедраи журналистикаи телевизиони Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Масъулони чоп:

Рӯзиев Додочон

Раҳмонов Абдусаттор

Таҳриру такмили матнҳо:

Азизова Ширинмоҳ

Холов Меҳриддин

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ИМЕНИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:

Усмонзаде Хайридин Усмон - доктор философских наук, профессор, член-корреспондент Академии наук Республики Таджикистан, ректор Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Заместитель главного редактора:

Амиров Раджабмад - кандидат педагогических наук, профессор, проректор по научной работе и международным отношениям.

ЧЛЕН РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

6D020400 - КУЛЬТУРОЛОГИЯ И 6D090600 - СОЦИАЛЬНО - КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Бирженюк Григорий Михайлович - доктор педагогических наук, доктор культурологии, профессор, заведующий кафедрой социально-культурной деятельности Санкт - Петербургского государственного института культуры имени Н. К. Крупской

Рахимов Садулло Хайруллоевич - доктор философских наук, заведующий отделом философии культуры Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан

Додхудоева Лариса Назаровна - доктор исторических наук, профессор, заведующая отделом этнографии Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониш Академии наук Республики Таджикистан

Мирахмедов Фарход Максудович - кандидат педагогических наук, доцент, и. о. проректора по учебной работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Латифзаде Диловар Назришо - доктор педагогических наук, профессор, советник ректора Таджикской национальной консерватории имени Т. Саттарова

Сафаралиев Бозор Сафаралиевич - доктор педагогических наук, профессор, заведующий отделом международных отношений Челябинского государственного института культуры

Халимов Негматулло - кандидат педагогических наук, доцент кафедры культурологии и музееведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

6D041600 - ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ (МУЗЫКА, ТЕАТР, КИНО, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, ТАНЕЦ, ХОРЕОГРАФИЯ).

Низомов Аслиддин Низомович - доктор искусствоведения, и.о. профессора кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Ульмасов Фируз Абдушукурович - доктор искусствоведения, доцент кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Абдурашидов Абдували - кандидат искусствоведения, доцент кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Назруллоев Бахрулло Хайруллоевич - кандидат педагогических наук, проректор по творческой работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Одинаев Бахтиёр Эмомалиевич - кандидат исторических наук, доцент, проректор по науке и творческой работе Таджикского государственного института изобразительного искусства и дизайна

Таваров Мухамадулло Султонович - кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры актёрского мастерства Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Клычева Назокат - главный специалист Научно - исследовательского института культуры и искусств Министерства культуры Республики Таджикистан

6D091000 - ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО И 6D050400 - ЖУРНАЛИСТИКА

Мухиддинов Сайдали Раджабович - доктор исторических наук, профессор, декан факультета истории и международных отношений РТСУ

Холов Бозорбой Сайфуллоевич - кандидат педагогических наук, доцент, декан факультета библиотечно-информационной деятельности Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Шосаидзода Сафар Хасан - кандидат педагогических наук, доцент, помощник ректора Таджикского государственного института языков имени С. Улугзаде

Нуралиев Абдусаттор Нуралиевич - доктор филологических наук, профессор кафедры теории и истории журналистики РТСУ

Муминджонов Зулфиддин - кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой журналистики телевидения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Ответственные

за подготовку к печати:

Рузиев Додожон

Рахмонов Абдусаттор

Редакция и корректура:

Азизова Ширинмох

Холов Мехриддин

TAJIK STATE INSTITUTE OF CULTURE AND ARTS NAMED AFTER MIRZO TURSUNZODA

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Usmonzoda Khairidin Usmon - Doctor of philosophical sciences, professor, member of scientific Council of the AS RT, Rector of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Deputy editor in chief:

Amirov Rajabmad: - candidate of pedagogical sciences, professor vice rector in science affairs and international relationship

MEMBER OF THE EDITORIAL BOARD:

6D020400 - CULTUR STUDIES AND 6D090600 - SOCIO- CULTURAL ACTIVITI ES

Birzhenuk Gregory Michailovich - Doctor of pedagogical sciences, Doctor of culture studies sciences, professor, head of the social and cultural activities department of the St. Petersburg State Institute of Culture named after N. K. Krupskaya

Rahimov Saadullo Khairulloevich - Doctor of philosophical sciences, head of the philosophy and culture department of the Institute of Philosophy, Political science and Law, named after A. Bahouddinov of the AS RT

Dodkhudoeva Larisa Nazarovna - Doctor of historical sciences, professor head of the ethnography department of the Institute of History, archeology and ethnography named after Ahmadi Donish of the AS RT

Mirakhmedov Farhod Maqsuddinovich - candidate of pedagogical sciences, docent, Vice Rector in study affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Latifzoda Dilovar Nazrisho - Doctor of pedagogical sciences, professor adviser Rector of the Tajik National Conservatory named after T. Sattorov

Safaraliev Bozor Safaralievich - Doctor of pedagogical sciences, head of the International relationship department of Chelyabinsk State Institute of Culture

Halimov Nematullo - candidate of pedagogical sciences, docent of the department of the culture studies and museum management of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

6D041600 - ART STUDIES (MUSICAL, THEATRICAL, GRAPHIC, DANCING, CINEMATOGRAPHY)

Nizomov Asliddin Nizomovich - Doctor of Art sciences, professor assistant of the department of History and theory of music of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Ulmasov Firuz Abdushukurovich - Doctor of Art studies, docent of the History and theory of music department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Abdurashidov Abduvali - candidate of Art studies, docent of the History and theory of music department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Nazrulloev Bahrullo Khairulloevich - candidate of pedagogical sciences vice Rector in creative affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Odinaev Bakhtiyor Emomalievich - candidate of historical sciences, docent vice Rector in science and creative affairs of the Tajik State Institute of Graphic arts and design

Tavarov Muhamadullo Sultonovich - candidate of historical sciences, senior teacher of the acting art department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Qilicheva Nazokat - head specialist of the Institute of Scientific and Research of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

6D091000 - INFORMATION AND LIBRARY BUSINESS AND 6D050400 - JOURNALISM

Muhiddinov Saidali Rajabovich - Doctor of historical sciences, professor dean of the History and International relationship faculty of the RTSU

Kholov Bozorboi Saifulloevich - candidate of pedagogical sciences, docent, dean of the librarianship and booking management faculty of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Shosaidzoda Safar Hasan - candidate of pedagogical sciences, assistant Rector of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda

Nuraliev Abdusattor Nuralievich - Doctor of philosophical science, professor of the department of theory and history of journalism of the RTSU

Muminjonov Zulfiddin - candidate of philological sciences, docent head of the television journalist department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

**Responsible for
preparation for
printing:**

*Ruziev Dodojon
Rahmonov Abdusattor*

Editing and corrector:

*Azizova Shirinmoh
Kholov Mehriddin*

МУНДАРИЧА

ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИМОӢ - ФАРҲАНГӢ

- Усмонзода Х.У.** Вижагиҳои дарки зарфияти падидаҳои фарҳангӣ аз дидгоҳи чомашиносии муосир.....11
- Сангинова Д. Н.** Масъалаҳои коркарди стратегияи рушди системаи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ.....21
- Усмонов С.** Сарчашмаҳои таърихии пайдоиши сайёҳӣ ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....23
- Солиҳов М. Ш.** Ҳамкориҳои мактаб бо оила - омили асосии ташаккули фарҳанги эстетикӣ хонандагон.....29
- Мустаҷобова Р.М.** Инъикоси зухуроти солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар эҷодиёти Камол Насрулло ва бардоштҳои фарҳангӣ аз онҳо дар замони муосир.....35
- Усмонов Ш. Д.** Заминаҳои иқтимоӣ сиёсии ташаккули хизматрасонии фарҳангӣ дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон.....42

САНЪАТШИНОСӢ (МУСИҚӢ, ТЕАТР , КИНО, САНЪАТИ ТАСВИРӢ, РАҚС, ХОРЕОГРАФИЯ)

- Акрамова С. Х.** Муҳити фарҳангии Кӯлоб ва ташаккули касбияти оҳангсозии Хайрулло Абдуллоев.....50
- Белинская Н. Ю.** Баъзе хусусиятҳои лаҳнӣ ва шаклбандӣ дар осори Ю. Мамедов барои фортепиано.....64

ИТТИЛОӢТӢ - КИТОБДОРӢ ВА ЖУРНАЛИСТИКА

- Сукиасян Г. А.** Назаре ба таърихи рушди робитаҳои адабӣ-таърихӣ, фарҳангӣ ва библиографии халқҳои Арманистону Тоҷикистон.....73
- Муъминҷонов З.** Хусусияти марҳилаҳои рушди телевизиони Тоҷикистон то истиклол.....81
- Ҷумъа Қ.** Вижагиҳои театри телевизионӣ чун санъати мустақил.....82
- Зафари Ш.** Фаъолияти методӣ ҳамчун раванди идоранамоии дигаргуниҳо ва инноватсияҳои китобдорӣ.....87
- Исмоилов Э.** Технологияи ниғаждорӣ ҳуҷҷатҳо дар бойгонӣ.....93

ОГЛАВЛЕНИЕ

КУЛЬТУРОЛОГИЯ И СОЦИАЛЬНО – КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

- Усмонзода Х. У.** Особенности познания глубин культурных явлений с точки зрения современной социологии.....16
- Сангинова Д. Н.** Вопросы разработки стратегий развития образовательной системы Республики Таджикистан в годы независимости..... 18
- Усмонов С.** Исторические корни возникновения туризма и его развитие в Республике Таджикистан..... 27
- Солихов М. Ш.** Сотрудничество школы и семьи - основной фактор культурно-этнического развития..... 33
- Мустаджобова Р.М.** Отражение событий гражданской войны в творчестве Камола Насрулло и извлечение уроков культуры из него в наши дни..... 40
- Усманов Ш. Д.** Социально-политические предпосылки формирования культурных услуг в период независимости Таджикистана..... 48

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ (МУЗЫКА , ТЕАТР, КИНО, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, ТАНЕЦ, ХОРЕОГРАФИЯ)

- Акрамова С. Х.** Культурная среда Куляба и становление профессионального творчества композитора Хайрулло Абдуллоева.....55
- Белинская Н. Ю.** Некоторые ладоинтонационные и формообразующие аспекты фортепианного творчества Ю. Мамедова.....56

ИНФОРМАЦИОННО - БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО И ЖУРНАЛИСТИКА

- Сукиасян Г. А.** Из истории развития литературно-исторических, культурных и библиографических связей армянского и таджикского народов.....65
- Муминджонов З.** Характеристика периодов развития телевидения Таджикистана до независимости..... 74
- Джума К.** Особенности телевизионного театра как самостоятельного искусства..... 86
- Зафари Ш.** Методическая деятельность как процесс управления изменениями и библиотечными инновациями..... 91
- Исмоилов Э.** Технология хранения документов в архивах.....97

CONTENTS

CULTUROLOGY AND CULTURAL ACTIVITIES

Usmonzoda Kh. U.	Pacularitis of perception of the cultural phenomenon capacity from the view of modern sociology.....	17
Sanginova D. N.	The problems of strategy development of educational system of the Republic of Tajikistan in the years of independence.....	22
Usmonov S.	The historical roots of tourism emegence and its development in the Republic of Tajikistan.....	27
Solikhov M. Sh.	The school co-operation with family as the main factor of cultural and ethnic development.....	34
Mustajobova R.M.	The reflexion of phenomena of the civil war in the poetry of Kmol Nasrulla and their cultural influence in modern time.....	40
Usmonov Sh. D.	Socio-political formation of cultural services during the independence period of Tajikistan.....	48

ART STUDIES (MUSIC, THEATER, CINEMA, FINE ART, DANCE, CHOREOGRAPHY)

Akramova S. Kh.	Cultural environment of Kulob and professional composing formation of Hairullo Abdulloev.....	55
Belinskaya N. Y.	Some of intonation and form aspects of piano art by Y. Mamedov.....	64

INFORMATION AND LIBRARY BUSINESS AND JOURNALISM

Sukiasyan G. A.	From the history of literary and historical development, cultural and bibliographic relations of armenian and tajik peoples.....	73
Muminjonov Z.	Characteristics of the periods of development of the television of Tajikistan to independence.....	81
Juma K.	Features of television theatre as a separate art form.....	86
Zafari Sh.	Methodical activity as a process of change management and library innovation.....	91
Ismoilov E.	Technology storage of documents in archives.....	97

УДК 008:30 (575.3)

ВИЖАГИҲОИ ДАРКИ ЗАРФИЯТИ ПАДИДАҲОИ ФАРҲАНГӢ АЗ ДИДГОҲИ ЧОМЕАШИНОСИИ МУОСИР

Усмонзода Х.У.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Фарҳанг дар низоми иқтимоӣ аслан ба сифати танзимкунандаи муносибатҳои мураккабу гуногунҷанбаи гурӯҳҳои иқтимоӣ, умумиятҳо ва умуман чома аз нигоҳи меъёрҳои ахлоқӣ баромад мекунад. Ба шарофати таъсири унсурҳои фарҳангӣ дар афрод маҷмӯи умумии тасаввуроти ҷаҳонбинии ба ҳамдигар наздик ташаккул ёфта, бо таъя аз он одамон самти амали иқтимоии худро пешбинию муайян менамоянд. Хузури андешаҳои мушобеҳ, эътибори самти рафтори якнавохт, ташаккули равобиту ҳамкориҳои муназзам дар байни шумораи муайяни одамон мавҷудияти чомаеро ба унвони як воҳиди кулл имконпазир месозанд. Илова бар ин, фарҳанг бо таъя аз қоидаҳои (ҳинҷорҳо) иқтимоӣ, ба мисли ҳаргуна иҷозату мамнӯбиятҳо, изҳори сарзанишу ситоишҳо барои иҷрои рафтори муносиб заминаи интиҳоби самти қобили қабули рафторро барои фард дар чома фароҳам меорад. Аз ин рӯ, андешаи инсон зимни кӯшишу дарёфти мафҳуми фарҳанг ин тааммулест, ки рӯи маънии ҳастияш қарор мегирад. Зеро ӯ ҳамчун шахсият дар ин маврид ҷӯси нишонаҳое аз осори дар масири таърих гузоштаи ниёгонаш гашта, маҳз дар он имкони дурнамои пешрафти чома ва шахсияти ҳешро пайдо мекунад. Аз ин хотир, фарҳангҳо на танҳо гузаштаву ҳозираро дар бар мегиранд, балки барои ояндагон низ ба мерос расида, сарнавишти минбаъдаи қавму миллатро муайян мекунанд. Вобаста ба ин, сарчашмаи илҳами арзёбии ҳар як мардум дар ҷараёни таърих ҳамеша аз дастовардҳои фарҳангии ӯ об меҳӯрад: на сарзамини беканору фаровонии неъматҳои моддӣ, балки танҳо фарҳанг, дар маҷмӯъ, аз кӣ будани мо ва чӣ маъно доштани ҳузурамон дар дунё хушдор медиҳад. Ин чунин як падидаи муаммодорест, ки беихтиёр моро ба чорсӯи ҳадс задан аз оянда меандозад, ки он

бидуни фаро гирифтани таҷрибаи гузашта ва бозтавлиди ақлонии он номумкин мегардад.

Аз андешаҳои фавқуззикр чунин натиҷа гирифтани мумкин аст, ки офарандаи фарҳанг инсон буда, ӯ низ баробари тақомули осори фарҳангаш пешрафт мекунад. Осори фарҳангӣ фарогирандаи меросу суннатҳои шифоҳию хаттӣ, ҳунари, меъёрҳои ахлоқию иқтимоӣ ва дигар унсурҳое, ки дар табиат мавҷуд нестанд, мебошад. Ин маҳсули тамоми фаъолияти таҳаввулбахши инсоният аст, ки ҳамеша ҳадафи аз як зинаи содаю ибтидоӣ ба зинаҳои олитар тақомул додани олами табииро дунбол мекунад. Дар робита бо ин, барои дарки мафҳуми мазкур таҳаввули шарҳи фалсафии онро дар таърих мавриди омӯзиш қарор додан зарур аст. Ҳарчанд шоҳаи фарҳангшиносии илми фалсафа собиқаи на чандон тӯлонӣ дорад, вале мафҳуми фарҳанг дар асари сайри таъриҳиаш боиси тавлиди бисёр андешаҳои қолибу қазоватҳои мухталиф гаштааст. Дар ибтидо мафҳуми фарҳанг маънои таъсири мақсадноки одам ба муҳити атроф ва масъалаи таълиму тарбияи ӯро дарбар мегирад. Барои тарғиб қардан ва ноил шудан ба ин аҳдоф ниёғонамон меъёри ахлоқии «пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек» - ро эҷод намуданд, ки мебоист подоши амали инсонро ба души худ мегирифт. Дар асрҳои миёна фарҳанг мизони камолоти шахсӣ ва алалхусус, тақомули динии шахсро ифода мекард. Дар давраи Эҳё зимни мафҳуми фарҳанг ба орзую омили инсондӯстӣ созгор омадани ҳулку атвори инсонро мадди назар доштанд.

Ҳамин тавр, агарчи шеваи дарки мафҳуми фарҳанг то замони Эҳё дар тамаддуни Ғарбу Шарқ ба ҳамдигар наздик буд, вале пас аз давраи Ислоҳоту (Реформатсия) Маорифпарварӣ он дар Ғарб таҳаввули ҷиддии маъноӣ пайдо қард.

Аммо дар Шарқ ҳамоно он наметавонист аз худуду ихотаи арзёбии арзишӣ берун равад. Намояндагони маорифпарварии Аврупо бештар чараёни шаклгирии фарҳангӣ ва камолоти ахлоқии инсонро аз инкишофи ақлии ӯ иборат медонистанд. Фарҳанг аз ин нуқтаи назар ҳамчун соҳаи «озоди фаъолияти маънавии» инсон чилвагар гашта, ҳеч вобастагии ҳатмие бо ниёзу талаботи маишии инсон надошт. Моҳияти таҳаввулоти фарҳангии инсоният аз ба даст овардани ҳамин озодӣ, иборат доништа мешуд.

Дар охири асри XIX аввали асри XX омӯзиши фарҳанг дар сояи илми антропология тавсеа ёфт, ки дар он саҳми Э. Тайлор, Радклиф Браун, Р. Малиновский, Ф. Знанетский ва ғайраҳо хеле зиёд аст. Фарҳанг, аз назари эшон, ин маҷмӯи эътиқод, меъёрҳои ахлоқию ҳуқуқӣ ва соири уфру одатҳоро фаро мегирад. Эшон бештар бо кашфи намунаи нишонаҳои фарҳангҳои гузашта дар тамаддунҳои ҷадид ба чунин ҳулосае омаданд, ки давомнокии пайдори ин суннатҳо ба вазифаҳои иҷро мекардагашон вобаста аст. Файласуфони мазкур мутолиаи заминаи таърихии таҳаввули падидаҳои фарҳангиро ғайри қобили аҳамият шумурда, диққатро бештар ба муайянсозии дараҷаи қобилияти амалӣ кардани ниҳодҳои фарҳангӣ дар низоми иҷтимоӣ равона месозанд. Чунки, ба ақидаи онҳо, пайдорию пешравии ҷомеа маҳз вобастаи чигунагии қобилияти вазифадокунии иҷтимоии суннату падидаҳои фарҳангии он аст. Аз ин нуқтаи назар, онҳо диққати асосиро ба омӯзиши фарҳангҳои садаи бистум нигаронида буданд, то ин ки имконоти посухгӯии фарҳангҳои алоҳидаро мавриди баррасӣ қарор диҳанд.

Мафҳуми фарҳангро зимни якҷояшавии ҳатҳои таҳаввули рӯҳи умумибашарӣ, яке аз ҷеҳраҳои намоёни фалсафаи Олмон Карл Ясперс мавриди баҳс қарор медиҳад. Ба ақидаи ӯ, мафҳуми фарҳанг бо назардошти ҷанбаи рӯҳию маънавӣ доштани равшан мегардад [1, с. 3]. Зимни ин ӯ ба он қаробати эътиқоди маънавие ишорат мекунад, ки тӯли таърихи инсоният боиси наздикии фарҳангии тамаддунҳои мухталифи бузургу кӯчак гаштааст. Дар ин муносибат, ӯ дар раванди наздикшавии фарҳанги қавму миллатҳо саҳми эътиқоди маънавиро аз эътиқоди динӣ болотар мегузорад. Мафҳуми фарҳангро бо шеваи хеле дилчасп яке аз пайравони «фалсафаи ҳаёт» Освалд Шпенглер низ мавриди баҳс

қарор медиҳад. Маҳз аз таълимоти ӯ сар карда, дар фарҳангшиносӣ анъанаи муқобилгузории мафҳуми «фарҳанг» ва «тамаддун» оғоз меёбад. Фарҳанг дар назари ӯ ҳамчун падидае чилвагар гашта, дар навбати худ хешро аз падидаҳои дигари ҳамаслаш (тамаддун) канор мегирад [2, с. 8]. Ин ақидаи О. Шпенглер ба он далолат мекунад, ки мавҷудияти фарҳанги умумибашарӣ аз имкон берун аст, умри ҳар як фарҳангро муҳлати муайянест, ки бо фаро расидани ин фарҳанг аз байн рафта, ба сурати тамаддун дармеояд. Тамаддун баръакси фарҳанг ҳавзаи истифодаи дастовардҳои фарҳангӣ буда, аз ҳамин рӯ гузариш аз фарҳанг ба тамаддун ин гузариш аз эҷодиёт ба бемоягӣ аст. Вале, баъдан М. Вебер ин чараёни фикриро ба маҷрои таҳаммули амиқу мӯшикофиҳои андешаи ҷомеашиносӣ наздик сохта, тафовути ин ду мафҳумро хеле боварибахш баррасӣ мекунад. Аз назари ӯ, мафҳуми «тамаддун» одатан аз як болоравии ҳатӣ ва пешрафти мудавоми воқеаи иборат аст, вале фарҳанг занҷирае аз рӯйдодҳост: занҷирае, ки ҳар як ҳалқааш мантиқи хоси худро дорад. Тибқи андешаи М. Вебер, тамаддун бо мафҳуми «таракқӣ» пайвастагӣ дорад ва тавсеаи тамаддун маънои «ақлонӣ шудан» аст, вале фарҳанг рӯи масъалаи созандгӣ офаридагорӣ қарор дорад. Фарҳанг, инчунин вижагиҳои шуур, рафтор ва фаъолияти одамонро дар риштаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ дарбар мегирад.

Ин қазоватҳо ба он далолат мекунанд, ки фарҳанг офаридаи инсонест, ки баҳравари олами моддию маънавӣ аст ва ин моро водор месозад, то ин ки падидаҳои фарҳангии ҳар як миллатро бо назардошти дастовардҳои илмӣ, ҳунарӣ, динӣ, ахлоқӣ ва давлатдорӣ онҳо арзёбӣ кунем. Дар алоқа бо ин ҷанбаи иҷтимоии фарҳанг пеши назар меояд, ки дар сояи он таҷаммуӣ инсонҳо муяссар ва зиндагии иҷтимоии онҳо оғоз мешавад. Дар натиҷа фарҳанг дар ҳамагуна муносибатҳои иҷтимоӣ ва падидаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар суҳан, ҳунар, умури тавлидот ва ғайра зоҳир шуда, бо мурури ба муносибатҳои нави иҷтимоӣ дохил шудани инсон зинаҳои тақсимшавии он ҳам бештар мешавад (маданияти суҳан, қор, таблиғот, зист ва ғайра). Яъне, фарҳанг аз фаъолияти равандҳои шаклгирии ҷадиди муносибатҳои байниҳамдигарӣ ва силсилаи анъанаҳои хоси зиндагии инсонҳо сарчашма гирифта, бо ҳамин

ба як чузъи чудонашавандаи рӯзгори инсоният табдил меёбад.

Яке аз чанбаҳои муҳим дар инкишофи маданият ин паҳншавии дастовардҳои фарҳангӣ маҳсуб меёбад. Таърих гувоҳ аст, ки раванди инкишофи техникӣ ва ихтироҳои навини васоити илмӣ ва техникӣ нақши пурарзишро дар роҳи вусъатёбии маданиятҳо мебозанд. Яъне, ихтироъ ва кашфиётҳои мухталиф дар соҳаи васоити ахборӣ ва интиқоли ахбор аз як муҳит ба муҳити дигар шароити мубрами паҳнкунии падидаҳои маданиятҳо ба вуҷуд овард. Зикр намудан бамаврид аст, ки ҳар як унсури маданият ё маҷмӯи онҳо аз ихтироъ ва кашфиётҳо, ки фардҳои алоҳида кардаанд, сарчашма мегирад. Маданиятшинос, муҳаққиқи фаронсавӣ А. Мол тарҳи умумии вусъатёбии маданиятро коркард карда, нишон медиҳад, ки ҳар як усули паҳнкунии маданият дар ҳома аз фаъолияти эҷодии шахсиятҳо, ки ҳар кадом дар асоси фаъолияти ақлонӣ, санҷишҳо, таҷрибаи гузашта маҳсули нав меофаранд, интиқол меёбад.

Арзишҳои маданият, ки барои ҳома манфиатовар мебошанд, бе маҳдудият, бо ёрии васоити нави ахборӣ дар ҳома ва гурӯҳҳои калони одамон паҳн карда мешаванд. Дар роҳи чунин паҳнкуниҳо ва ба худ қабул доштани унсурҳои маданият тағйиротҳо рӯй медиҳанд, ки инро мо маҳсули гурӯҳи одамон метавонем номид. Вусъатёбии маданият дар ҳома дар дараҷаи муайян бо василаи муассисаҳои фарҳангӣ: китобхона, осорхона, боғҳои фарҳангӣ фароғатӣ, театрҳо, толорҳои концертӣ, кинотеатрҳо ва амсоли инҳо сурат мегирад.

Муассисаҳои фарҳангӣ дар навбати худ метавонанд дар ҳома чунин нақшҳо бозанд: аввалан ҳамаи муассисаҳо барои рушди фаъолияти фарҳангӣ, ба даст овардан ва шиносӣ пайдо кардани аҳоли бо арзишҳои фарҳангии миллӣ ва ҷаҳони инсонӣ хизмат мекунанд, метавонанд дар байни аҳли ҳома истеъдодҳо муаррифӣ созанд, сониян, муассисаҳои фарҳангӣ дар маҷмӯъ роҳнамои дониш, маориф бошанд. Дониш ва дастовардҳои илмӣ - техникаро ташвиқ тарғиб карда, барои инкишофи дараҷаи фарҳангии одамон, инкишофи фаъолияти эҷодии шахсиятҳо таъсири мусбӣ расонанд.

Ҳамин тавр, фарҳанг дар илми иҷтимоӣ ҳамчун танзимгари меъёрҳои ахлоқии гурӯҳҳои

иҷтимоӣ ва ҳома баромад мекунанд. Ин вазифаи худро маданият тавассути эҷоду пешниҳоди арзишу меъёрҳои рафтори иҷтимоӣ иҷро менамояд. Арзишҳо - унсурҳои асосии маданияти маънавӣ буда, дар танзими муносибатҳои иҷтимоӣ маънавиётро ҳоссадоранд. Онҳо дар таърихи башарият чун пуштибони маънавиёт пайдо шуда, барои фаъолияти бошууронаи инсон кумак мерасонанд. Асоси механизми таъсири маданият ва ҳаёти ҷамъиятиро муқаррар намудани низоми арзишҳо ва муайян намудани маҳаки он ташкил медиҳад. Рафтори инсонро аз рӯи талаботи ӯ, ки манфиатҳои ҳиссию дарбар мегирад, муайян мекунанд. Фардҳо ва гурӯҳҳо ҳамеша бояд тарзҳои қаноатмандкунии талаботҳои худро интихоб кунанд. Дар ин сурат интихоби онҳо ҳамчун нуктаи арзишҳо ва маҳаки он баромад мекунанд.

Арзишҳо аҳамияти мусбӣ ва манфии объектҳои асосиро иҷтимоӣ карда, талаботи фаъолияти инсонҳо, гурӯҳҳои ҳома ва муҳтавои муносибатҳои иҷтимоиро муайян мекунанд. Ҳар як фард арзиши ба худ хос дорад, ки барои ба танзим даровардани самти рафтору кирдори инсон ва кадр намудани дигарон дар ҳома ёрӣ мерасонанд. Ҳамин тариқ, арзишҳо - нишондиҳандаи дастури баҳодихӣ, амр додан ва манънамоӣ, мақсаду нақшаҳо, дар шакли меъёрҳои мушаххас, ба монанди неқӣ ва бадӣ, адолату ҳақиқат инъикос меёбанд. Маданият чун тарзи омӯзиши арзиши воқеият баромад намуда, арзишҳо дар ҳома ба танзим мебарорад, онҳо ҳифз менамояд, нигоҳ медорад ва инкишоф медиҳад, фард пеш аз ба маданият ворид шудан, низоми арзишҳо бояд қабул намояд. Ин дар он сурат имконпазир аст, ки агар ҳомапазирӣ ҷой дошта бошад ва дар натиҷа инсон арзишҳои шахсии худро ҳосил мекунанд. Арзишҳои иҷтимоии аз тарафи шахс қабулшуда вазифаи танзимгари рафтори иҷтимоии фардҳо иҷро мекунанд. Ташаккулёбии низоми нишондиҳандаи арзишҳо ба он оварда мерасонад, ки ҳар як шахс дар ҳома ҳамчун субъекти фаъол худро муаррифӣ кунад. Неруи банизоморандаи арзишҳо низоми мураккаб буда, ба он тамоми рафторҳои инсонӣ, арзишҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ мутааллиқ мебошанд. Меъёрҳои ахлоқӣ бо арзишҳои маданият дар алоқа буда, барои фаъолияти инсон роҳнамоанд. Ҳамаи ин, дар маҷмӯъ меъёрҳои маданиятро

ташкил медиҳанд. Меъёрҳои маданият гуфта, хамаи дастовардҳои ахлоқиро меноманд, ки инсон дар раванди фаъолиятҳо дар ҷомеа аз рӯи онҳо амал мекунад. Умуман, меъёрҳо воситаи батанзимории рафтори фардҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ мебошанд.

Диди муҳаққиқони масъалаҳои марбут ба дарку таҳлили дигаргуниҳои фарҳангӣ ба хотири ба даст овардани дониши санҷидашудаю объективӣ пайваستا бо назардошти мураккабии ҳастии падидаҳои фарҳангӣ аз зовияҳои мухталифи методологӣ берун меоянд. Бо таъки аз бардошту мушоҳидаи раванди дигаргуниҳои ҳаёти фарҳанги маънавии ҷомеаи муосири Тоҷикистон метавон гуфт, ки мо ин масъалаҳоро метавонем аз як ҷиҳат зимни истифода аз татбиқи назарияю равишҳои муносиби методологие, ки дар ҷомеашиносии фарҳанг роиҷ аст, аз ҷумла назарияи тазод ва ниҳодгароӣ амиқтару асосноктар мавриди баррасӣ қарор диҳем. Зеро имрӯз зуҳури арзишҳои нав, намунаҳои моҳиятан дигари робитаю рафтори хос ба муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, ниҳодҳои дар заминаи ин дигаргуниҳо ташаккулёбанда идома дорад, ки ҳамагон онро ба ҳубӣ мушоҳида менамоянд ва кӯшиши дар сатҳи муайян дарк намудани ин равандҳоро ба харҷ медиҳанд. Вале бардоштҳои муҳаққиқон аз моҳияти ин равандҳо яқсон нест, зеро дар баробари омилҳои дигари таъсиррасон таъсири мавқеъҳои методологӣ онҳо низ ба ташаккули дидгоҳҳои назариявишон ҷой дорад. Бинобар ин, дар ин ҷо мо вобаста ба ҳолати қаблан тасвиркардамон аз вижагии дигаргуниҳои ҳаёти фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи худро аслан ба баррасии ду дидгоҳи равишшинохтӣ, яъне назарияи тазод ва назарияи ниҳодгароӣ равона сохта, кӯшиш менамоем, ки зарфияти онҳоро дар таҳлилу дарки ин дигаргуниҳо нишон диҳем.

Дар ин замина зарур мешуморем, ки ҳолати имрӯзаи афзалиятдиҳии методологиро дар ҷомеашиносии фарҳангиагон дар мавриди омӯзиши падидаҳои маънавий низ аз назар гузаронем. Омӯзиши ин масъала моро ба он рӯбарӯ месозад, ки дар фарҳанги мо имрӯз хисси эҳтироми баланд нисбат ба фарҳанги гузаштамон мушоҳида мешавад ва ин таъсири худро дар фазои эҷоду роҳандозии ҳаёти маънавии ҷомеа аён месозад. Ин ҳолат дар ташаккули манзараи диди инсонии имрӯза ба олам, ки дар он аз мавқеи арзишҳои гузашта

баҳо додани ҳаводиси ҳаёти муосир бартарият дорад, мавқеи асосиро ишғол менамояд. Бинобар ин, аксарият аз он афсурдахотир мешаванд, ки нафарони зиёд бо иқтибос аз осори гузаштагон таҳлили вазъи имрӯзаро роҳи ягонаю асосӣ мешуморанд ва ин қолаби фикрӣ зарфияти ба бор овардани навғониеро надорад. Ин ҷиҳатро муҳаққиқи ватанӣ Нозим Нурзода дар як мақолаи хеш вобаста ба асарҳои сахнавии баъзе аз театрҳои мо дар заминаи қазовати олими санъатшиноси рус Шербина Н.Ф. расою нишонрас зикр намудааст: «Нуктаи ҷолиб ва муҳимме, ки Николай Филиппович ироа дошт, мушкilotи дар пардаи классикони форсу тоҷик пинҳон шудан ва дар доираи классикаи миллий дар сахнаи театри ватанӣ ба вучуд овардани харачу марач мебошад. Ба назари ӯ, баъзе таҳиягарон ва ҳунармандони театрҳои касбии ҷумҳурӣ аз осори классикони форсу тоҷик, назари Фирдавсӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Мавлоно Ҷомӣ ва дигарон бемаврид истифода карда, намоишномаҳои рӯйи қор меоранд, ки ҳадафрас ва ҳирфай нестанд. Манзури Николай Филиппович он аст, ки коргардонон бо паноҳ бурдан бар номи бузургони адабиёти классикии форсу тоҷик ва бар мабноси осори адибони гузашта рӯйи сахна овардани намоишномаҳо як дараҷа усул ва мабонии сахнаسازی ва бозигарию вайрон мекунад. Бар илова, маърифати андаки осори классикон, шинохти ноқис аз замон ва воқеияти давр, мутолиоти сатҳӣ дар заминаи осори классикию муосири ватанию хоричӣ ва билохира надоштани ҷаҳонбинии илмии иддае аз таҳиягарони намоишномаҳо, ки пушти классикаи миллий пинҳон мешаванд, сардаргумиро дар муҳити театрӣ, ҳунарий ва фарҳангӣ тасаллут мебахшанд» [7]. Чунин тамоюл боиси ҳамеша дар оғӯши таърихи гузашта паноҳ ҷустани наслҳои гуногун гардида, қобилияти дарки равандҳои муосирро кундтар менамояд. Илова бар ин, хисси ҳузури худро насли имрӯзи мо дар маҷрои равандҳои пурталотуми таърихии ҳозира дар аксар маврид аз даст дода, ақсуламалаш мухотаби аслиашро аз даст медиҳад ва гузашта барояш ҳамчун таърихи муосир тасаввур мегардад. Вобаста ба маънидоди чунин ҳолатҳо ҷомеашиноси олмонӣ К. Манхейм мефармояд, ки: «Чунин кӯшиш ба таври пурра мувоҷеҳ бо зиддиятҳои оштинопазир аст ва дар охир фӯрӯпошии ногузири худро ба бор дорад.

Гузаштаро зеҳни романтикӣ ҳамчун таърихӣ дарк намуда, ҳамзамон ӯ маҷбур аст, ки ин падидаҳои номуносибро бо муосирӣ оштии диҳад» [5, с. 270].

Барои дастрас шудани маъноӣ таърихӣ ҳаводис ҳалқаи замони онҳоро бо вижагиҳояшон ба инобат гирифтани зарур аст, то ин ки дар маҳдудии интиҳоби усулҳои қолабии ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳо боқӣ намонем. Бинобар ин, зимни баррасии масъалаи дарёфти усулҳои муассири таҳқиқоти аз падидаҳои ҳаёти имрӯзаи фарҳангии ҷомеа, аз дидгоҳи мо, зарурияти бо назарияҳои муносиб сарукор гирифтани пеш меояд.

Дар радиои назарияҳои мавриди назар назарияи тазод бо пешниҳоди ин андеша, ки ҷомеа бар асоси зиддиятҳои мухталиф сомондеҳӣ шудааст, ташаккул ёфтааст ва имрӯз зимни омӯзиши масъалаҳои марбут ба тағйироти фарҳангӣ васеъ ба қор гирифта мешавад. Ба таври усулӣ ин назария ба асли будани зиддиятҳои сохторӣ таъкид намуда, вазифаи худро дар шинохти решаҳо ва омилҳои шаклгирии зиддиятҳо, моҳияти онҳо мебинанд. Вале, вобаста ба воқеияти ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон мо бояд зимни пайравӣ аз ин назария, инчунин, масъалаи ба ҳам мувофиқат кардани зиддиятҳо низ мадди назар дошта бошем. Зеро ҳар қадам аз ҷомеа дар баробари ба дунболи манофеи худ андармон буданаш, инчунин, муросою ҳамкорӣ бо ҳамдигарро низ ҷустуҷӯ мекунад ва табиист, ки ин дар маҳсули эҷоди фарҳангии онҳо низ таҷассуми худро меёбад. Танҳо дар ҳамин сурат онҳо ноил ба муваффақият дар қонеъ сохтани талаботашон, аз ҷумла талаботи маънавияшон мешаванд. Чунин сифатҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ барои ҷомеаи тоҷикистонӣ низ бегона нест ва равшан мебинем, ки онро имрӯз зимни мувофиқат

ба мероси суннати худ тобиши созгор бо муосирӣ дода истодааст.

Ҳамин тавр, муваффақияти омӯзиши вазъи ҳаёти фарҳангии ҷомеаамон на танҳо аз нигоҳи дарёфти ҷамъовари маводи гуногуни арзишманд, инчунин аз нигоҳи ҷустуҷӯи равишҳои муносиби дарку тавзеҳи методологии ин маводҳо ҷолиб аст. Зеро, чуноне ки ёдовар шудем, ташаккули ҷиғунагии диди мо ба муҳити иҷтимоӣ фарҳангӣ аз бисёр ҷиҳат ба он низ вобаста аст, ки мо аз ҷиҳати дидгоҳи назариявӣ ба шинохти он наздик мешавем. Новобаста аз он ки ҳеҷ қадаме аз ин назарияҳо қомилан саҳеҳ ва қомилан ғалат нестанд, вале ҳар қадаме аз онҳо роҳи нисбатан муносиб барои таҳқиқ таҳлили падидаҳои ҳаёти маънавии ҷомеаро дар доираи сомондеҳии мафҳуми худ аз дарки воқеиятро пешниҳод менамояд.

Дар ин замина тақрибан таъкид менамоем, ки аз бисёр ҷиҳат ҷиғунагии диди мо ба муҳити иҷтимоӣ фарҳангӣ аз он вобаста аст, ки мо аз ҷиҳати дидгоҳи назариявӣ ба шинохти он наздик мешавем. Ин масъала то имрӯз аз ин мақола ба миён гузашта нашудааст. Ва рӯз ба ин мақола метавонад аз бисёр ҷиҳат тақрибан барои дарки масъалаи тақриби иҷтимоӣ доштани осори фарҳангӣ фароҳам орад. Бинобар ин, ҳар як назария ба масъалаҳои ҳаёти ҷомеа аз манзари ҳоси худ менигарад, саволҳои гуногунро матраҳ мекунад ва ба натиҷаҳои мутафовут мерасад. Аммо, новобаста аз ин назарияҳои тақрибӣ ҳамдигарро муқамал месозанд ва онҳо барои дарки қомили ҷомеа муфид ва заруранд. Барои дарки масъалаи тақрибӣ мебошад онро ба инобат гирифтани осори фарҳангӣ дар ҳамаи давраи замони тақрибӣ дар қаринаи ҳаёти муайяни ҷамъияти офарида мешавад ва вижагиҳои онро дар худ инъикос менамояд.

АДАБИЁТ:

1. Ясперс К. Истоки истории и её цель. - К: Республика, 1994
2. Шепенгер О. Закат Европы. - СПб, Мысль, 2000
3. Идиев Х. Сотсиология. - Душанбе, «Ирфон», 2006.
4. Идиев Х. Фарҳангшиносӣ. - Душанбе, 2000.
5. Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. - М.: Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. - с. 270.
6. Н. Яздонӣ, Баҳромӣ Д. Маданиятшиносӣ. - 2006.
7. Нуров Н. Олим ва ҳунарманди ҳирфай. - рӯзномаи «Баҳори Аҷам», №19 (422). 3 июли 2017
8. Сулаймонӣ С. Фарҳангшиносӣ, 2012.

ВИЖАГИҲОИ ДАРКИ ЗАРФИЯТИ ПАДИДАҲОИ ФАРҲАНГӢ АЗ ДИДГОҲИ ҶОМЕАШИНОСИИ МУОСИР

Дар мақолаи мазкур вижагиҳои дарки зарфияти нодиртарин падидаҳои фарҳангӣ аз дидгоҳи ҷомеашиносии муосир мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Аз нигоҳи муаллифи мақола, офарандаи фарҳанг инсон буда, ӯ низ баробари тақомули осори фарҳангаш пешрафт мекунад. Осори фарҳангӣ на фақат фарогирандаи меросу суннатҳои шифохию хаттӣ, ҳунари, меъёрҳои ахлоқию иҷтимоӣ ва дигар унсурҳои, ки дар табиат мавҷуд нестанд, мебошад, балки ин маҳсули тамоми фаъолияти таҳаввулбахши инсоният аст, ки ҳамеша ҳадафи аз як зинаи содаю ибтидоӣ ба зинаҳои олитар тақомул додани олами табииро дунбол мекунад.

Назарияи тазод бо пешниҳоди ин андеша, ки ҷомеа бар асоси зиддиятҳои мухталиф сомондеҳӣ шудааст, ташаккул ёфтааст ва имрӯз зимни омӯзиши масъалаҳои марбут ба тағйироти фарҳангӣ васеъ ба қор гирифта мешавад. Ба таври усулӣ ин назария ба асли будани зиддиятҳои сохторӣ таъкид намуда, вазиҳои худро дар шинохти решаҳо ва омилҳои шаклгирии зиддиятҳо, моҳияти онҳо мебинад. Вале, вобаста ба воқеияти ҳаёти ҷамъияти Тоҷикистон мо бояд зимни пайравӣ аз ин назария, инчунин, масъалаи ба ҳам мувофиқат кардани зиддиятҳо низ мадди назар дошта бошем. Зеро ҳар қадом аз ҷомеа дар баробари ба дунболи манофеи худ андармон буданаш, инчунин, муроҷиат ҳамкорӣ бо ҳамдигарро низ ҷустуҷӯ мекунад ва табиист, ки ин дар маҳсули эҷоди фарҳангии онҳо низ таҷассуми худро меёбад. Танҳо дар ҳамин сурат онҳо ноил ба муваффақият дар қонеъ сохтани талаботашон, аз ҷумла талаботи маънавияшон мешаванд. Чунин сифатҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ барои ҷомеаи тоҷикистонӣ низ бегона нест ва равшан мебинем, ки онро имрӯз зимни мувофиқат ба мероси суннати худ тобиши созгор бо муосирӣ дода истодааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, таърих, мерос, муосир, ҷомеа, суннат, назария, падида, осор, ҷустуҷӯ, зиддият.

ОСОБЕННОСТИ ПОЗНАНИЯ ГЛУБИН КУЛЬТУРНЫХ ЯВЛЕНИЙ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ

В настоящей статье рассматриваются особенности познания глубин редчайших культурных явлений с точки зрения современной социологии. По мнению автора, создателем культуры является человек, и он же развивается наряду с совершенствованием своего культурного наследия. Культурное наследие охватывает не только устное и письменное, художественное наследие и традиции, нравственные и социальные нормы и другие элементы не существующие в природе, но это и продукт всей эволюционной деятельности человечества, который постоянно преследует цель совершенствования естественного мира с простой начальной ступени к более высоким ступеням.

Теория противоречия с представлением того мнения, что общество построено на основе различных противоречий, сформировалось, и сегодня широко применяется при изучении вопросов, связанных с культурными изменениями. Методологически это теория подтверждая реальность структурных противоречий, считает своей задачей познание корней и факторов формирования противоречий, их сущности. Однако, в зависимости от реалий социальной жизни Таджикистана, при последовании этой теории мы должны учитывать проблему взаимодействие этих противоречий, так как каждый член общества наряду с преследованием своей цели, также ищет пути сотрудничества друг с другом, и естественно, что это отражается в продукте их культурного творчества. Только в этом случае они могут удовлетворить свои потребности, в том числе и духовные. Такие социально-культурные качества не чужды и таджикскому обществу и ясно видно, что сегодня он при обращении к своему традиционному наследию придаёт ему оттенок современности.

Ключевые слова: культура, наследие, современный, общество, традиция, теория, явление, поиск, противоречие.

PACULARITIS OF PERCEPTION OF THE CULTURAL PHENOMENON CAPACITY FROM THE VIEW OF MODERN SOCIOLOGY

The article considers the particularity of perception of the unique cultural phenomena's capacity from the view of modern sociology. According to the author of the article, the creator of the culture is humankind and he develops together his cultural records development. The cultural records are not only the comprised of heritage, oral and written, craftsmanship customs, ethical and sociological standards and other elements that are not in nature, but the product of all evolutionary human activities that do not always have a goal to improve natural world from one elementary stage to higher stages.

According to this idea the theory of contrast, is that societies were founded and formed on the basis of different oppositions and today during the studying of problems belonging to cultural modifiers are used widely. The method of this theory emphasized the original structural opposition and sees its function in cognition roots and formation of opposition factors and their essence. But according to the reality life in Tajikistan we must pay attention to the problem of observation of oppositions. Because every member of society at the same time looks for once own interests also paying attention to gains and cooperation with each other and of course it represents the result of their cultural creation. Only in this way they are crowned with successes on satisfaction of their demands, including moral demands. Such cultural and social manner for Tajik society is not strange and today we can see clearly, that using the custom heritage is giving suitable push to modernity.

Key words: culture, history, heritage, modern, custom, theory, phenomenon, work, search.

Сведения об авторе: Усмонзода Хайридин Усмон - ректор Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде, доктор философских наук, профессор, член корреспондент Академии наук Республики Таджикистан.

Information about the author: Usmonzoda Khayridin Usmon - Rector of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirso Tursunzada,
Doctor of Philosophical Sciences, professor, member of Learned Council of the AS RT.

ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Сангинова Д. Н.

Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Современные тенденции показывают, что одним из важнейших факторов, предопределяющих устойчивое развитие государства является принятая национальная образовательная система, которая в едином взаимосвязанном комплексе с другими отраслями дает возможность обеспечить экономический рост и процветание страны. Анализ функционирования мирового процесса образования позволяет сделать вывод, что значимость данного фактора имеет все возрастающее влияние на все стороны жизни общества. Разработка стройной, последовательной образовательной системы, направленной на повышение уровня образования населения страны, в соответствии с принятыми международными стандартами, в настоящее время становится важной задачей государственных органов управления. Исследование показывает, что во всех странах решению вопросов функционирования и развития систем образования в национальном масштабе, уделяется все возрастающее внимание.

Вопросы совершенствования национальной образовательной системы в Республике Таджикистан являются одним из приоритетных направлений государственной политики. Так, стоит отметить директивный документ, определяющий стратегию развития национальной экономики на перспективу, является разработанная «Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» (НСР-2030), где сформулированы основные приоритеты, определяющие основные тенденции в системе образования, конечной целью которой декларируется развитие человеческого капитала. В частности, можно отметить достижение возможностей обеспечения участия в непрерывном образовании не менее 30% населения страны трудоспособного возраста [1, стр.44-48]. Важным также представляется

переход на интерактивные форматы обучения, с использованием информационно-телекоммуникационных технологий. Для достижения качества образования на уровне международных требований, предусмотрено установление соответствующих государственных стандартов и проведение мониторинга качества общего образования.

Исследование функционирования и развития национальных образовательных систем развитых стран мира показывает, что в основном, стратегия направлена на подготовку кадров соответствующей квалификации, с учетом востребованности как на внутреннем, так и на мировом рынках труда. В данном случае важно также учитывать достижение необходимого уровня конкурентоспособности подготовленных специалистов, чтобы они могли найти свое место, исходя из предъявляемых требований. Для решения поставленной проблемы и состоит необходимость процесса реформирования национальной образовательной системы, что подчеркивает ее своевременность и актуальность, принимая во внимание происходящие глобализационные процессы, которые также оказывают влияние на функционирование международного рынка труда. Тенденция развития этой важной сферы мирового рынка показывает, что вследствие повышения миграции на первый план выходит проблема унификации подготовки рабочей силы. Это, соответственно, связано с организацией такого направления образования, чтобы всемерно был облегчен процесс взаимного подтверждения дипломов о высшем образовании.

При этом, необходимо подчеркнуть, что процесс реформирования имеет такую особенность, при которой функционирование образовательных организаций определяется общей универсальной теорией управления образовательными услугами, при этом оставляя определенную свободу в их

деятельности, с учетом динамичности развития и принятия управленческих решений, на основе учета национальных и региональных особенностей. Иначе говоря, наличие возможностей для проведения разработок по систематизации соответствующих имеющихся методологических и практических подходов к управлению данной сферой.

Процесс реформирования должен быть основан на проведение исследования развития национальной образовательной системы, анализа этого процесса в историческом и теоретико-методологическом плане. Важно определить и осмыслить необходимость проведения реформирования для перехода на новые образовательные технологии. В этой связи необходимо отметить, что система образования Республики Таджикистан находится на сложном пути проведения радикальных институциональных реформ. Проводимые преобразования предопределены современными условиями развития общества, с учетом глобализационных процессов. Успешное практическое претворение запланированных реформ, на наш взгляд, даст возможность достичь такого уровня подготовки специалистов, что позволит повысить их конкурентоспособность и востребованность на рынке труда и окажет положительное воздействие на устойчивое развитие национальной экономики [2].

При этом отметим, что процесс проведения реформирования образовательной системы очень сложный, но существенно необходимый процесс. При приведении реформирования необходимо учитывать, как внутренние, так и внешние условия, совокупность которых и определяют стратегию и конечную цель реорганизации национальной образовательной системы. Сложность реализации реформирования также обуславливает важность подготовки и формирования таких исполнителей, которые обладают чувством профессиональной ответственности и умеют принимать самостоятельные управленческие решения в таких ситуациях, когда определяется основные тенденции этого процесса.

Стратегия процесса реформирования образовательной системы состоит в создании соответствующих условий для ее реализации. При этом отметим, что необходимо учитывать

существующий опыт образовательных учебных заведений, которые в своей практической деятельности уже проводили мероприятия, направленные на модернизацию образовательного процесса. Здесь должны учитывать то обстоятельство, что в настоящее время существенно меняется вид и форма предоставления образовательных услуг. Это связано с использованием в современном обществе инновационных информационных и коммуникационных технологий, что соответственно преобразовывает существующий мировой рынок оказываемых образовательных услуг, когда необходимую учебно-методическую информацию практически могут получить все участники образовательного процесса посредством всемирной компьютерной сети. Иначе говоря, потребителям в сфере образования предоставляются возможности для выбора таких образовательных услуг, в которых они заинтересованы. В свою очередь, это обстоятельство обуславливает конкуренцию между вузами за привлечение потенциальных студентов. Достижение необходимого уровня конкурентоспособности учебного заведения происходит через перехода от предоставления массовых образовательных услуг к индивидуальному подходу к обучаемому [3.4].

Исходя из вышеизложенного, можно определить следующие направления повышения качества учебного процесса:

- Достижение обеспечения соответствующего качества предоставляемых образовательных услуг и совершенствование деятельности и управления образовательными учреждениями, с учетом требований международного образовательного пространства;
- Реформирование структуры образовательной системы Республики Таджикистан, в соответствии с направлением инновационного развития экономики страны;
- Разработка мероприятий по обеспечению возможностей получения образования соответствующего качества, с учетом таких факторов, как доступности по оплате обучения и территориального расположения;
- Создание условий по формированию комплексной национальной образовательной системы для проведения отбора и работы с талантливыми детьми;

- Разработка мероприятий для создания образовательной системы, направленной на проведение непрерывного образования, совершенствование условий по подготовке и переподготовке кадров, на уровне соответствующих современным требованиям.

Процесс реформирования системы образования не может не затронуть и такую важную часть образовательной системы, как высшее образование, что соответственно, вызывает появление новых направлений в высшем образовании, которые должны принимать во внимание такие положения, как значимость высшего образования для развития страны, рост контингента обучаемых, вследствие повышения потребностей в получении образовательных услуг.

На наш взгляд, в настоящее время определилось направление на использование таких образовательных технологий, которые предопределяют внедрение персонифицированной системы обучения в вузе. Это направление связано с использованием современных информационно-коммуникационных технологий, применение которых позволит значительно повысить эффективность учебного процесса, расширить охват обучаемых, при снижении стоимости обучения. Это, в свою очередь позволит предоставить равные возможности для получения высшего образования. Обозначенный переход на современные образовательные технологии может быть использован, если учесть существующие направления совершенствования отечественной системы образования, среди которых можно выделить следующие:

- Повышение роли организации самостоятельной работы студентов, в качестве одной из существенных составляющих в профессиональной подготовке студента;
- Создание, в системе проведения учебного процесса, соответствующих условий для развития личностных качеств обучаемого студента;

- Переход в системе «преподаватель – студент», на стратегию гуманизации высшего образования, который в настоящее время рассматривается преподавателями только как процесс увеличения доли гуманитарных дисциплин в учебном плане;

- Повышение необходимого внимания к развитию самостоятельного подхода к решению производственно-технологических задач, как основного фактора повышения квалификации будущего специалиста;

- Составление учебного плана, с учетом современных требований практики деятельности и развития естественных и гуманитарных наук;

- Создание необходимых условий для использования в общем процессе подготовки высококвалифицированных специалистов проведения практических занятий с привлечением дополнительных профессиональных, кадров, имеющих соответствующую специальность и практический опыт;

- Достижение согласования проведения всего образовательного процесса вуза с современной моделью развития личности подготавливаемого специалиста.

Решение предлагаемых задач и их реализация требует изменения подходы к образовательной системе, с учетом разработки методов стимулирования перехода на инновационные технологии в образовании, развития творчества и профессионализма. Одним из важных факторов в этом процессе радикальных реформ в системе образования является увеличение статьи расходов на образование в валовом внутреннем продукте (ВВП) страны. Это позволит увеличить оплату труда работников образования, чтобы она была сопоставима с уровнем оплаты труда в экономике.

Рассматриваемые вопросы можно считать, как одного из основных аспектов опережающего развития «человеческого элемента» производительных сил, в качестве необходимого условия прогресса экономики.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. Утверждено постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года, №392. Душанбе, ООО «Контраст», стр.44-48.

2. Алтунина В. В. Модернизация высшего образования: цели и способы // Современные исследования социальных проблем (электронный журнал). 2011. № 4. С. 58.

3. Федоров М. В., Черепанов М. Г., Кансафарова Т. А., Гредина О. В., Храмцова И. А. Формирование региональной системы развития квалификаций // Управленец. 2011. № 3–4. С. 20–28.
4. Дадебаев Ж.Д., Исаева З.А. и др. Научные основы разработки модели развития высшего профессионального (университетского) образования. В сб. научных трудов "Высшая школа: время перемен" / Под общ. ред. Т.С. Садыкова. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2004. С. 98-151.
5. Газалиев А.М, Жетесова Г.С. Тенденции развития мировой образовательной системы. - Труды университета. Вып. 4 / Карагандинский государственный технический университет. - Караганда, 2009. - 107 с.
6. Салми Дж. Создание университетов мирового класса: пер.с англ. - М.: Изд-во «Весь Мир», 2009. - 132 с.

ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье рассматриваются вопросы совершенствования учебного процесса в условиях реализации кредитной формы обучения. Показано, что проведение исследований по разработке соответствующей, последовательной системы образования на национальном уровне, целью которой состоит в повышении уровня образования населения страны, в современных условиях становится важной задачей государственных органов управления. При этом необходимо учитывать достижение качества образования на уровне принятых международных стандартов. Для этого предусмотрено установление соответствующих государственных стандартов качества и проведение мониторинга проведения общего образования. Важным также представляется переход на интерактивные форматы обучения, с использованием информационно- телекоммуникационных технологий.

В статье приводится также вывод, что указанный процесс реформирования должен быть проведен по результатам исследования развития национальной образовательной системы. При этом отмечается, что этот анализ процесса реформирования должен исходить из исторического и теоретико-методологического исследования. Для построения стратегии развития образовательной системы предложен ряд направлений повышения качества учебного процесса, в частности повышение роли организации самостоятельной работы студентов и создание, в системе проведения учебного процесса, соответствующих условий для развития личностных качеств обучаемого студента. Одним из важных факторов в этом процессе радикальных реформ в системе образования является увеличение статьи расходов на образование в валовом внутреннем продукте (ВВП) страны. Проведение предлагаемых направлений позволит повысить качество подготовки специалистов.

Ключевые слова: Учебный процесс, образовательная система, информационные технологии в образовании, специалист, квалификация, стратегия образования, профессиональная подготовка, учебное заведение.

МАСЪАЛАҶОИ ҚОРҚАРДИ СТРАТЕГИЯИ РУШДИ СИСТЕМАИ ТАҲСИЛОТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҶОИ СОҶИБИСТИҚЛОЛӢ

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои муқаммалгардонии раванди таълим дар шароити татбиқи низоми кредитии таҳсилот мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таҳқиқоти мазкур ба таҳияи системаи таҳсилоти мувофиқ ва ҳамаҷонибаи сатҳи миллии нигаронда шуда, ҳадафи он баланд бардоштани сатҳи маълумоти соқинони мамлакат буда, дар шароити имрӯза вазифаи муҳимтарини мақомоти идораи давлатӣ ба ҳисоб меравад. Бо ин мақсад, муқаррар намудани меъёрҳои дахлдори сифати давлатӣ ва мониторинги таълими умумӣ пешбинӣ карда мешавад. Инчунин, барои гузариш ба шаклҳои интерактивии омӯзиш ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ муҳим аст.

Дар мақола, ҳамчунин натиҷагирӣ шудааст, ки раванди ислоҳоти мазкур бояд дар асоси натиҷаҳои таҳқиқи рушди системаи маорифи миллӣ гузаронда шавад. Зикр карда мешавад, ки таҳлили раванди ислоҳот аз нигоҳи таҳқиқоти таърихӣ ва назариявии методологӣ идома дорад. Ва ин раванд бояд аз натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ - методологӣ ва таърихӣ маншаъ бигирад.

Ба андешаи муаллифи мақола, барои баланд бардоштани сатҳи донишандӯзии донишҷӯён ва кори мустақилонаи онҳо бояд шароити беҳтар муҳайё карда шавад ва маблағи бештаре аз ҳисоби маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ чудо гардад. Иҷрои тадбирҳои фавқуззикр боиси фаъолшавии донишҷӯён ва баланд бардоштани сифати таҳсилот хоҳад гашт.

Калидвожаҳо: раванди таълимӣ, системаи маориф, технологияҳои иттилоотӣ дар маориф, мутахассис, таҳассус, стратегияи маориф, тайёрии касбӣ, муассисаи таълимӣ.

THE PROBLEMS OF STRATEGY DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

The article considers the improvement of the educational process. It is shown that conducting research on the development of an appropriate, consistent education system at the national level, on purpose to increase the level of education of the population of the country, in modern conditions becomes an important problem of public authorities. It is necessary to take into consideration the achievement of quality education at the level of accepted international standards. Also the transition to interactive format of training is important, using information and telecommunication technologies.

This article also concludes that the said reform process should be carried out according to the results of a study of the development of the national educational system.

Moreover, it is noted that this analysis of the reform process must proceed from historical and theoretical and methodological research.

To build an education system development strategy, a number of ways to improve the quality of the educational process have been proposed, in particular, increasing the role of organizing students' independent work and creating, in the educational system process, appropriate conditions for developing the personal qualities of the students.

One of the important factors in this process of radical reforms in education system is the increase of gross domestic product of the country. Conducting the proposed direction will improve the quality of training.

Key words: training process, educational system, Informative technology in education, specialist, education strategy, professional training, educational institution.

Сведение об авторе: Сангинова Дилором Наимовна - кандидат педагогических наук, проректор по социальной и воспитательной работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде.

Адрес: г. Душанбе, улица Гипрозем 36, кв.131. E-mail:dilorom.sanghinova@mail.ru. Телефон: 935-073-131

Information about the author: Sanginova Dilorom Naimovna – candidate of pedagogical sciences, Vice rector in social and upbringing affairs. Tajik state Institute of culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda.

Address: St. Giprozem 36, h. 131, Dushanbe, Tajikistan, E-mail:dilorom.sanghinova@mail. ru. Tel: 935-073-131

САРЧАШМАҲОИ ТАЪРИХИИ ПАЙДОИШИ САЙЁҲӢ ВА РУШДИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Усмонов С.

Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон

Сарчашмаҳои асосии пайдоиши сайёҳӣ дар ҳаҷон аз ҳисоби муносибатҳои тиҷоратии байни давлатҳо ба миён омада, барои пешрафти ҳома аҳамияти вижа пайдо намудааст. Он барои васеъ гардидани ҳаҷонбинӣ, шинохти фарҳанги миллату халқиятҳои гуногун ва умуман тафаккури инсон аҳамияти боризеро касб кардааст. Заминаҳои сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ будани он маншаъ мегиранд. Бо қарори Президиуми Шӯрои иттифокҳои касабаи Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон, аз 30 декабри соли 1959, дар назди Шӯрои ИК ҶШС Тоҷикистон 1 январи соли 1960 Раёсати ҷумҳуриявии мустақили сайру саёҳат таъсис ёфта буд. Он айём инфрасохтори сайёҳӣ ва роҳбаладони забондону варзида вучуд надоштанд. Ҳамон сол дар базаи хонаи истироҳатии иттифокҳои касаба дар қисми шимолии шаҳри Душанбе аввалин базаи туристӣ бо номи «Варзоб» таъсис дода шуд.

Охири солҳои ҳафтадومي асри гузашта бо дастгирии Шӯрои иттифокҳои касаба дар ҷумҳурӣ дахҳо иншооти туристӣ, аз ҷумла соли 1979 дар базаи туристии «Варзоб» бинои шашошёна барои 340 нафар, баъдан базаҳои туристии «Барқи тоҷик» (ш. Қайроққум), «Искандарқӯл», «Ромит», «Марғзор», «Гули бодом», «Кӯҳҳои Фон» ва «Шаҳристон» мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтанд. Бешак, таваҷҷуҳи сайёҳонро табиати зебо, обҳои шифобахш, кӯҳҳои сар ба афлок, дараҳои хушманзараи Варзобу Ромит, қалъаю мадрасаҳои Ҳисор, Хулбук, Саразм, шаҳрҳои қадимии Истаравшан, Панҷакент, Ҳисор, Кӯлоб ва ғайраҳо ба худ ҷалб месозанд.

Хушбахтона, дар замони соҳибистиклолӣ аз ҷониби роҳбарияти олии кишвар ба ин соҳаи муҳим таваҷҷуҳи хос зоҳир карда шуд. Аз ҷумла, ёдгориҳои табиӣю таърихӣ, ки

ҷузъи ҷудонопазири ҳаёти фарҳангии ҳома маҳсуб меёбанд, таъмиру навсозӣ шуда, имрӯз тибқи қонунгузориҳои байналмилалӣю ватанӣ ҳифз, барқарор ва истифода мешаванд. Дар ҳоли ҳозир таваҷҷуҳи ҳомаи ҳаҷонӣ дар баҳши сайёҳӣ ба самти манотиқу кишварҳои нигаронда шудааст, ки мероси бою пурғановати фарҳангӣ, таърихӣ, табиӣ ва зерсохтори рушдкардаи сайёҳӣ доранд.

Ба шарофати соҳибистиклолӣ, барои ҷалби бештар ва дар сатҳи баланд қабулу гусел намудани сайёҳони хориҷӣ дар кишвари азизмон - Тоҷикистон шароити зарурӣ муҳайё гардида истодааст. Инак, аз ғурудгоҳҳо то меҳмонхонаву истироҳатгоҳҳо, ёдгориҳои таърихӣ ва дигар инфрасохтори самти туризм зина ба зина ба талаботи замони муосир мутобиқ мегарданд.

Минтақаҳои водии Ҳисор, Зарафшон, Бадахшон ва Хатлон бо доштани мавзёҳои дилрабои табиӣ ва захираҳои зиёди фарҳангӣю таърихӣ солҳои охир боиси таваҷҷуҳи сайёҳони дохилию хориҷӣ гаштаанд. Масалан, мувофиқи маълумоти расмӣ, ба мавзеи Сари Хосори ноҳияи Балҷувон, ки минтақаи сайёҳии байналмилалӣ эълон шудааст, аз Русия, Фаронса, Маҷористон, Испания, Швейтсария, Португалия, Олмон, Чехия ва Украина барои сайру сайёҳат ва шикор омада, бо хотираҳои зиёди фаромӯшношуниданӣ ба кишварҳои худ баргаштаанд. Новобаста ба мушкилоти роҳ, дар мавсими тобистон ҳазорон дӯстдорони табиат ба дидани шаршараи машҳури Пушти Боғ ва чашмаи табобатии Оби Гӯгирд мераванд. Қисматҳои дигари кӯҳистони минтақа, аз қабилҳои мавзеи кӯҳи Чилдухтарон, кӯҳи Эмомаскара, кӯҳи Фурӯш ва табиати сеҳрофари намаккӯҳи Хоча Муъмин барои дӯстдорони олами табиат ҷойҳои дар асл мувофиқу диданӣ маҳсуб меёбанд.

Ривоят аст, ки дар гузаштаи дур аксари сайёхону таърихнигорони чину араб ҳангоми бозгашт аз Хатлони куҳан, дар навбати аввал перомунӣ табиати кӯҳи Хоҷа Муъмин, ки он вақт бо номи Мухатон маълум буд, дар ёддошту асарҳои худ маълумоти муфассал дарҷ кардаанд. Тибқи маълумоти муаррихон, маъноӣ Мухатон баландии Хатлон будааст. Бояд зикр намуд, ки дар он солҳо одамон барои табобати касалиҳои пӯст ва бемории роҳҳои нафас ба муҳити чашмаҳои шӯри кӯҳи Хоҷа Муъмин мерафтанд ва то андозае шифо ҳам меёфтанд [5- саҳ. 38].

Дар замони соҳибистиклолии ҷумҳурӣ, бо мақсади ҷалби бештари сайёхон ва ширкатҳои туристӣ, бо дастгирии Ҳукумати мамлакат ва таваҷҷуҳи бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чандин санадҳои дахлдор ва барномаҳои давлатӣ, аз қабилӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Консепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2009-2019», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи рушди туризм дар Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015- 2017» қабул гардидаанд [5- саҳ. 85].

Дар кишвар мунтазам намоишҳои байналмилалӣ ва ҷорабиниҳои сатҳи ҷаҳонӣ роҳандозӣ мешаванд. Албатта, чунин тадбирҳо барои муаррифии кишвар ва ҷалби бештари сайёхони хориҷӣ аҳамияти хеле зиёд доранд. Бисёр шахсиятҳои маъруфи олам баъд аз боздид аз кишвари мо ба табиати бихиштосо ва захираҳои зиёди туристӣ доштани Тоҷикистон баҳои баланд додаанд. Аз ҷумла, моҳи майи соли 2010 Дабири кулли Созмони умумиҷаҳонии туристӣ Толеб Рифай ба кишвари мо ташриф овард. Ҳангоми вохӯрӣ бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба табиати Тоҷикистон чунин иброз намуд: Тоҷикистон кишвари беназир буда, дорои захираҳои зиёди туристӣ аст ва онро шарикӣ бозғимоди Созмони

умумиҷаҳонии туристӣ (СУТ) муаррифӣ намуд [5- саҳ. 76].

Тоҷикистон ҳамчун кишвари рӯ ба инкишоф ба манбаҳои гуногуни мусоидаткунанда, ба ташаккул ва рушди имкониятҳои иқтисодӣ ниёз дорад, ки яке аз чунин манбаҳои муътамад ва устувор сайёҳӣ мебошад. Зеро даромади умумӣ аз туризми байналмилалӣ дар сатҳи ҷаҳон ба \$1,5 трлн. баробар гардид, ки 10% ММД ҷаҳонро ташкил медиҳад. Ташрифи сайёхони хориҷӣ ба 1,2 млрд. нафар расидааст. Ба ҳисоби миёна даромади он дар як сол ба Аврупо \$509 млрд., ИМА \$177 млрд., Испания \$65 млрд. ва Чин 57 миллиард долларро ташкил дод. Тибқи маълумоти оморӣ 30 дарсади содироти хизматрасонии ҷаҳонӣ ба ин навъи фаъолият рост меояд, ки онро ҳамчун манбаи устувори иқтисодӣ инъикос менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ давоми соли 2017 аз 146 кишварҳои дунё зиёда аз 417 ҳазор сайёҳ омадааст, ки нисбат ба соли 2016-ум 15 дарсад зиёд буда, даромади он ба ҳисоби миёна 10,5 млн. доллари ИМА –ро ташкил медиҳад. Дар соли 2018 бошад, зиёда аз 1 миллион нафар сайёҳ ба кишвари мо ташриф овард, ки 700 ҳазораш аз Ҷумҳурии Ўзбекистон мебошад.

Таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи давлатҳои дигар нишон медиҳад, ки рушди соҳаи сайёҳӣ дар ғайи гаштани бучети давлатӣ нақши муҳим мебозад. Дар ин самт, яке аз усулҳои муосир ва мувофиқ, бахусус барои кишварҳои рӯ ба тараққи чун Тоҷикистон ҷиҳати ташаккул ва рушди сайёҳӣ, метавон сайёҳии дохилиро дуруст ба роҳ монд. Бо ин роҳ дар муддати кӯтоҳ ва сарфаи ками маблағ метавон ҳадамоти зиёди сайёҳӣ ташкил намуда, маърифату маданият ва фарҳанги шаҳрвандонро дар самти хизматрасонии сайёҳӣ баланд бардошт.

Баҳри беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ, густариши раванди танзими давлатӣ ва дастгирии сайёҳии дохиливу хориҷӣ, ҷалби ҳарчи бештари сармоя дар ин самт ва омода кардани кадрҳои болаёқат соли 2017 дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтори алоҳида - Кумитаи рушди сайёҳӣ таъсис дода шуд. Масъулони соҳаи сайёҳии кишвар ва умуман онҳое, ки дар ин самт қору фаъолият

доранд, бояд таваччуҳи сайёҳонро ба диёри бостониамон, табиати зебову дилрабоияш ҷалб намуда, Тоҷикистонро ба таври шоиста муаррифӣ намоянд.

Ба шарофати сиёсати «дарҳои кушода», ки меҳвари сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҷассум мекунад, дар тамоми соҳаҳо, аз ҷумла сайру саёҳат низ дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд. Тоҷикистон мавқеи худро дар сиёсати байналмилалӣ ва ҳаллу фасли мушкилоти сайёра мустақкам сохта, ба доираи ҳамкориҳои худ давлатҳои бисёрро ворид намуд ва бо назардошти манфиатҳои миллӣ тавозуни муносибатҳо ва манфиатҳои худро таъмин кард. Дар асоси ин сиёсат туризм марҳала ба марҳала рушд ёфта, ташрифи сайёҳони хориҷӣ ба кишвар бештар шуда истодааст.

Дар даврони соҳибистиклолӣ кишвари мо ба узвияти чандин созмонҳои бонуфузи минтақавию байналмилалӣ пазируфта шуд. Аз соли 2007 Тоҷикистон узви комилҳуқуқи Созмони умумиҷаҳонии туристӣ мебошад. Ин имкон медиҳад, ки намояндагони ҷумҳурӣ дар тамоми чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ оид ба сайёҳӣ иштирок намуда, Тоҷикистонро ҳамчун кишвари сайёҳӣ муаррифӣ намоянд. Аз соли 1999 бо қарорҳои дахлдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 минтақаи кишвар: Варзоб, Ромит ва Балҷувон ба ҳайси минтақаҳои сайёҳӣ пешниҳод гардиданд, ки барои рушди инфрасохтори соҳаи сайёҳӣ ва ҷалби ҳарчи бештари сармоягузори дохиливу хориҷӣ ва сайёҳон мусоидат хоҳад кард.

Сайёҳӣ дар ҳоле рушд меёбад, ки агар ҷомеа ба фазои рушди туризми ҷомеасоз ворид гардад. Дар кишвар сулҳу субот ҳукмрон бошад. Яъне, ҳар як шахс дар ҷомеа бояд донад, ки мафҳуми соҳаи сайёҳӣ чист ва дарк намояд, ки бо сайёҳ чӣ хел муносибат кардан мумкин аст. Ин масъала дар меҳвари таваччуҳи роҳбарияти олии мамлакат, масъулони соҳа ва дигар ниҳодҳои дахлдор қарор гирифта, баҳри ислоҳи камбудҳои тадбирҳои муассир андешида мешаванд.

Аз рӯи таҳлили сомонӣ байналмилалӣ «Глопс Нопс» соли 2014 Тоҷикистон ба даҳгонаи давлатҳои беҳтарин аз рӯи туризми сайругаштӣ ё экстремалӣ ворид шуд, ки дар ин қисмат махсусан туризми экологӣ нақши хеле босазо дорад. Аз ҳамон сол инчониб раванди афзоиши ташрифи сайёҳон ба Тоҷикистон бештар ба назар мерасад. Агар соли 2014 ба ҷумҳурӣ 207 ҳазор сайёҳ ташриф оварда бошад, соли 2017 ин нишондиҳанда ба 514 ҳазор ва соли 2018 ба 1 миллиону 252 нафар расид, ки 2,3 маротиба нисбат ба як соли пеш зиёд мебошад.

Агар дар давоми 27- соли соҳибистиклолӣ шаҳрвандони 59 давлати дунё ҳамчун сайёҳ ба Тоҷикистон омада бошанд, дар давоми соли 2018 ин нишондиҳанда ба 167 давлат расид. Албатта, ин бесабаб нест. Соли 2014 Тоҷикистон ба даҳгонаи давлатҳои беҳтарин аз рӯи таъмини амнияти шабона ворид шуд ва аввали соли 2017 аз рӯи таҳлили Созмони умумиҷаҳонии туристӣ ба даҳгонаи давлатҳои беҳтарин аз рӯи инкишофи соҳаи сайёҳӣ ё дар марҳилаи рушд қарор ёфтани соҳаи сайёҳӣ ворид гардид.

Дар асоси таҳлили коршиносон бо тақия ба далели кӯҳсор будани ҳудуди Тоҷикистон, ки 93 фоизро ташкил медиҳад, айни замон бо самти афзалиятноки соҳаи сайёҳӣ дар кишвар муайян шудааст: сайёҳии кӯҳнавардӣ, сайёҳии кӯҳиву варзишӣ, алпинизм, сайёҳии таърихӣ фарҳангӣ, сайёҳии этнографӣ ва сайёҳии экологӣ.

Сайёҳӣ муаррифӣкунандаи таъриху фарҳанг, табиат ва анъанаҳои миллӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, бо иқдоми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифӣи шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, инчунин, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ соли 2018 дар кишвар Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон карда шуд. Дар ин росто, барои рушди соҳа дар кишвар заминаҳои зарурии меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда, илова бар ин,

як силсила чораҳои ҳавасмандкунӣ низ татбиқ гардидаанд. Аз ҷумла, воридоти таҷҳизот ва масолеҳи сохтмон барои иншооти сайёҳӣ аз пардохтҳои андозу гумрук ва ширкатҳои сайёҳӣ дар панҷ соли аввали фаъолиятшон аз пардохти андоз аз ғоида озод карда шуданд.

Таъини солҳои охир дар Тоҷикистон низоми содакардашудаи равонид барои шаҳрвандони 80 кишвари ҷаҳон ҷорӣ гардида, шабакаи ягонаи электронӣ ба қор андохта шуд. Тибқи арзёбии созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ҳоло Тоҷикистон аз лиҳози низоми содаи гирифтани равониди навъи сайёҳӣ дар рӯйхати панҷ кишвари пешсафи ҷаҳон мавқеи ҷорумро ишғол менамояд. Аммо сатҳи иҷрои қорҳо дар самти рушди соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла ҷиҳати бунёди иншоот ва баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ҳамоно беҳбудӣ металабад.

Шароити мусоиди табиӣ ва иқлими Тоҷикистон барои ба роҳ мондани хизматрасонии муосири сайёҳӣ ва инкишофи намудҳои гуногуни он имконияти беҳтарин муҳайё кардааст. Танҳо зарур аст, ки инфрасохтори муосир бунёд ва сифати хизматрасонӣ дар сатҳи байналмилалӣ ба роҳ

монда шавад. Айни ҳол дар қонунгузорию муҳлати бақайдгирии шаҳрвандони кишварҳои ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми равонид доранд, то 3 рӯз муайян шудааст.

Тавре дар боло ишора шуд, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста рушди соҳаи сайёҳиро ҳамчун самти афзалиятнок ва ояндадори кишвар дастгири менамоянд ва танҳо дар ду соли охир зарурати онро дар 35 мулоқоту суҳанронӣ ва мусоҳибаҳои хеш иброн намуда, ба мақомоти давлатӣ дастуру супоришҳои мушаххас додаанд. Сарвари давлат дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олӣ солҳои 2019-2021 - ро «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намуданд, ки бешак, ба рушди ҳамаҷонибаи соҳа такони ҷиддӣ мебахшад.

Бо татбиқи муқаррароти санадҳои меърии ҳуқуқии соҳа, муҳайё сохтани шароити мусоид барои ҷалби бештари сайёҳони хориҷӣ, тайёр намудани роҳбаладони забондону огоҳ аз тамаддуну фарҳанги миллӣ ва дигар инфрасохтори зарурӣ бо итминон метавон гуфт, ки дар ояндаи наздик Тоҷикистон ба маркази бузурги туризми байналмилалӣ табдил хоҳад ёфт.

АДАБИЁТ:

1. Ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва табиӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2006
2. Қодирова М. И., Қодиров Ф. С. Асосҳои туризм. – Душанбе, Ирфон 2012.
3. Муҳаббатова Х. Ганҷинаҳои табиати Тоҷикистон. – Душанбе, 1987.
4. Маргунов А.И. Таджикистан – край туризма. – Душанбе, 1980.
5. Усмонов С. Аҳамияти география дар ташаккули тафаккури иқтисодӣ ва рушди туризм. – Душанбе, 2014.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. – 22 декабри соли 2017.7.
7. Қодиров Ф.С. Захираҳои туристӣ: Ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ. – Душанбе, 2012

САРЧАШМАҲОИ ТАЪРИХИИ ПАЙДОИШИ САЙЁҲӢ ВА РУШДИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола муаллиф оид ба сарчашмаҳои таърихӣ пайдоиши сайёҳӣ ва рушди он дар Тоҷикистон маълумоти мухтасар дода, соҳаи сайёҳиро ҳамчун самти афзалиятнок ба риштаи таҳлил кашадааст. Ба назари муаллиф, дар даврони шӯравӣ ба ин соҳа таваҷҷуҳ камтар буд ва танҳо аз соли 1979 сар карда, бо дастгирии Шӯрои иттифоқҳои қасаба дар ҷумҳурӣ якҷанд иншооти туристӣ, назари «Барқи тоҷик», «Искандаркӯл», «Ромит», «Марғзор», «Гули бодом», «Шаҳристон», «Хоча Оби гарм», «Оби гарм» мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтанд.

Таъкид ба амал омадааст, ки масъулони соҳаи сайёҳии кишвар ва умуман онҳое, ки дар ин самт қору фаъолият доранд, бояд таваҷҷуҳи сайёҳонро ба диёри бостониамон, табиати зебову дилрабоияш ҷалб сохта, Тоҷикистонро ба таври шоиста муаррифӣ намоянд.

Муаллифи мақола зикр месозад, ки дар замони соҳибистиқлолӣ соҳаи сайёҳӣ бо дастгирии Ҳукумати ҷумҳурӣ ва таваҷҷуҳи бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамаҷониба рушд намуда истодааст.

Дар мақола, инчунин, ба рушди саноати сайёҳии Тоҷикистон дар ибтидои асри XXI, роҳандозии асосҳои ҳуқуқии он, стратегияи давлатӣ ва дурнамои рушди соҳа таваҷҷуҳи хос зоҳир гаштааст.

Калидвожаҳо: Сайёҳӣ, инфрасохтор, сайёҳони хориҷӣ, анъанаҳои бостонӣ, ҳунармандӣ, (СУТ), ММД, Дабири кул, рушд, Мухатан, Чилдухтарон.

ИСТОРИЧЕСКИЕ КОРНИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ТУРИЗМА И ЕГО РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В статье дан краткий обзор истории развития туризма в Таджикистане. Знание истории развития туризма имеет большое значение для расширения кругозора личности, знакомства с многонациональной культурой таджикского народа. Автор даёт характеристику формирования туристической отрасли в советский период и в годы суверенитета Республики Таджикистан. Отмечается, что до 80-х годов прошлого столетия инфраструктура туризма не была развита. Начиная с 1979 года, при поддержке профессиональных союзов было построено несколько туристических объектов. Например, такие туристические базы, как «Барки тоджик», «Искандеркуль», «Рамит», «Маргзор», «Гули бодом», «Шахристан», «Ходжа оби гарм», «Оби гарм» и другие.

Таджикистан привлекает туристов из многих стран мира своей красивой природой, целебными источниками, древними архитектурными и литературными памятниками.

Автором статьи отмечается, что особенно бурно туристическая отрасль развивается в годы независимости Таджикистана, при поддержке Правительства республики, и непосредственно Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.

Особое внимание автор уделяет характеристике развития туристической индустрии Таджикистана в начале XXI века, созданию её правовой основы, государственной стратегии и перспективам развития.

Ключевые слова: туризм, расцвет туристической отрасли, инфраструктура, туристические базы, иностранные туристы, древние традиции, ремёсла, красивая природа, целебные источники, древние памятники.

THE HISTORICAL ROOTS OF TOURISM EMERGENCE AND ITS DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In the article presents a short survey of the tourism development history in Tajikistan. The author gives the character of structure of branch tourism in Soviet period and in the sovereign years of the Republic of Tajikistan.

The separate attention the author spared the character of development of the beginning XXI century, the creation its right principles, the strategy state and development perspective.

The tourist from the most country of the world, Tajikistan was attracted it is beautiful nature, a curative spring (source), an ancient architectures and the monument literatures: The author of the

article signed that especially the storm was developed in the tourist branch. In an Independence year of Tajikistan, and directed under the leader of Nation, the President of Tajik Republic, dear Emomali Rahmon.

The special attention of the author gives the character of the develop of tourist industry of Tajikistan at the beginning of XXI century, the created it is rights basis, the state strategy and the develop of Perspectives.

Key words: tourism, blossoming tourism branch, infrastructure, the foreign tourists, the ancient traditions, handicraft.

Сведения об авторе: Усмонов Субҳон - кандидат педагогических наук, и.о. дотсент кафедры языков и гуманитарных предметов Таджикского государственного института изобразительного искусства и дизайна. Адрес: 734019,Таджикистан, г. Душанбе, Сино улица Яккачинар 142/2 тел.: 987259899

Information about the author: Usmonov Subhon - candidate of pedagogical sciences, docent of the Department of Languages and Humanities subjects of Tajik State Institute of fine art and Design. Address: 734019, St.Yakachinor, Sino region, Dushane, Tajikistan, 142/2. Tel.: 987259899

ҲАМКОРИИ МАКТАБ БО ОИЛА - ОМИЛИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ЭСТЕТИКИИ ХОНАНДАГОН

Солиҳов М. Ш.

Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Ҳифзи нодиртарин унсурҳои башардӯстонаи фарҳанги миллии тоҷикон, ки бо заҳматҳои пайвастаи ниёгонамон ҳамчун мероси гаронарзиш то ба мо расидааст, дар меҳвари сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Бе ягон шакку шубҳа, омӯзиши муттасили муҳимтарин унсурҳои фарҳанги миллии барои таҳкими заминаҳои моддию техникии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мусоидат менамояд. Бинобар ин, доништан ва дарк намудани унсурҳои фарҳанги миллии дар ташаккули фарҳанги эстетикӣ кӯдак, хонавода ва мундариҷаи кори педагогӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Мундариҷаи кори педагогӣ бошад, аз рӯи ислоҳ намудани рафтор ва тарбияи хонандагон муайян карда мешавад. Зеро бидуни ахлоқи ҳамида аз хонанда дониши хубу аъло ва кирдору рафтори намунавиро интизор шудан ғайриимкон аст.

Тарбияи эстетикӣ оила вазифаи умумичамбиятӣ ва давлатӣ буда, аҳли ҷомеа, оила ва муассисаҳои фарҳангиву фароғатиро зарур аст, ки дар ҳалли мушкилоти ҷойдошта саъю талоши муштарак намоянд. Мактаб ҳамчун муассисаи давлатӣ дар тарбия ва ташаккул ёфтани насли наврас нақши асосӣ мебозад. Дар ин макони маърифат шоғирдон дар асоси қонунҳои амалкунандаи кишвар, урфу одатҳои гузаштагон, осори ниёгон тарбия карда мешаванд. Омӯзгорон хонандагонро бо донишҳои илмӣ, ки қонунҳои табиату чамбиятро инъикос менамоянд, мусаллаҳ гардонда, чихати ташаккули тафаккур, ҷаҳонбинӣ, эътиқод ва ақидаҳои муайяни онҳо саҳми арзанда мегузоранд.

Тарбия ҳамчун ҳодисаи чамбиятӣ бисёр масъалаҳои муҳимро дарбар мегирад, ки ташаккули фарҳанги зебоипарастии кӯдак дар он ҷойгоҳи махсус дорад. Мусаллам аст, ки мақсади тарбия ба воя расондани

шахсияти ҳаматарафа ташаккулёфта мебошад ва барои ба ин ҳадаф расидан бояд муҳити оилаву мактаб созгор бошад. Ҳамчунин, оилаву мактабро зарур аст, ки дар ин замина ҳамкорӣ доимии мутақобилан судманд ба роҳ монанд. Ба андешаи мо, ҳарчанд мактаб бо муаллимони маълумоти олидор, соҳибтаҳассус, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, кабинетҳои фаннӣ лабораторияҳо, асбобҳои аёнӣ ва дигар воситаҳои техникии таълим таъмин бошад ҳам, ба танҳои вазифаҳои дар наздаш гузошташударо иҷро карда наметавонад. Аз ин лиҳоз, барои иҷрои вазифаҳои умдаи соҳаи маориф, бояд ба мактаб ва дигар ниҳодҳои ба таълиму тарбияи насли наврас рабтдошта аҳли ҷомеа ёрии амалӣ расонад. Умуман, дар тарбияи насли наврас ва ташаккули фарҳанги хонавода зарур аст, ки имкониятҳои мактаб, оила ва аҳли ҷомеа муттаҳид ва самаранок истифода шаванд. Ба тасвиб расидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» хеле саривақтӣ ва амри зарурӣ буда, дар ҳалли бисёр масъалаҳои фавқуззикр мусоидат менамояд.

Дар боби 2-юми қонуни мазкур, ки “Ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” унвон дорад, баробарии ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои падару модар муайян карда шудааст. Дар моддаи 6-и қонун омадааст, ки падару модар, новобаста ба он ки яққоя ё ҷудо зиндагӣ мекунанд, дар таълиму тарбияи фарзанд ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои баробар доранд, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар моддаи 7 бошад, дарҷ гардидааст, ки падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд ҳуқуқҳои зерин доранд:

- ҳуқуқ ва манфиатҳои фарзандро ҳимоя намоянд;

- шакл, намуд ва усули таълим, муассисаҳои таълимиро, новобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқии онҳо, интихоб намоянд, агар ин шакл, намуд ва усул ба вазъи саломатӣ ва рушди маънавии фарзанд таъсири манфӣ нарасонад;

- дар раванди таълиму тарбия, аз ҷумла назорати сатҳу сифати таълим ва донишандӯзии фарзанд дар муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ иштирок ва мусоидат намоянд;

- ба мақомоти дахлдор ҷиҳати беҳтар намудани сатҳу сифати таълиму тарбияи фарзанд дар муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ бо пешниҳод муроҷиат кунанд;

- дар муносибатҳои ҳуқуқӣ намояндаи қонунии фарзанд бошанд;

- риояи ҳуқуқи фарзандро дар раванди таълим дар асоси стандартҳои давлатии таҳсилот талаб намоянд;

- ба фаъолияти муассисаи таълимие, ки фарзандашон дар он таҳсил мекунад, мусоидат намоянд;

- ба раванди таълиму тарбия, мазмуни таҳсилот, давомот ва сатҳу сифати донишандӯзии фарзанд шинос шаванд;

- дигар ҳуқуқхоеро, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, амалӣ намоянд [6, с. 3-4].

Таълиму тарбия, таъмини маълумот, ғамхорӣ ба ҳаёту саломатӣ, инкишофи ҳамаҷониба ва расидагӣ ба мушкilotи ҳуқуқии кӯдакону наврасон аз ҷумлаи вазифаҳои муҳими инсонӣ ба шумор мераванд. Вале, қабл аз ҳама, ҳар як падару модар вазифадор аст, ки барои фарзанди хеш тамоми шароитро фароҳам созад, то дар оянда ӯ ҳамчун шахси баркамол, соҳибмаълумот, зиндагидӯст ва ватанпараст ба воя расад. Мутаассифона, солҳои охир теъдоди ноболиғоне, ки аз мактаб дур монда, беҳудагардӣ мекунанд ва оқибат даст ба ҷиноят мезананд, зиёд гаштааст. Ба ин қор чанд омил метавонад таъсиррасон бошад, ки яке аз онҳо беаҳамиятӣ ва бемасъулиятии падару модар аст. Бинобар ин, дар моддаи

8 - и ҳамин қонун уҳдадорҳои падару модар дар тарбияи фарзанд дарҷ гардидаанд, ки ба тафаккури миллати мо мувофиқ аст. Агар ба мухтавои қонуни Ҷавҳузиқр амиқан назар афканем, ба дурустӣ пай мебарем, ки ҳадафи асоси он пурзӯр намудани масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд буда, ӯро дар рӯҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ тарбия намудан аст.

Бо ҳам пайванд намудани илму амал яке аз омилҳои асосии муваффақият ва пешрафти ҷомеа маҳсуб меёбад. Дар ҳалли илмии масъалаҳои тарбияи оилавӣ ва алоқаи мактабу аҳли ҷомеа нақши педагогҳои барҷаста, мисли Н. К. Крупская ва А. С. Макаренко бағоят қалон аст. А. С. Макаренко менависад, ки «аввалин таҳкурсии ҳиссиёт, фикр, ҳуқ ва шуури бача дар оила гузошта шуда, дар он ташаккул меёбад. Кӯдакро ҳама чиз: одамон, ашӯҳо, ҳодисаҳо, пеш аз ҳама, одамон тарбия мекунанд. Агар одам бад тарбия ёфта бошад, пас ба ин, пеш аз ҳама, мураббӣ гунаҳкор мебошад. Дар тарбияи насли наврас нақши аввалиндарачаро мактаб бозад ҳам, аввалин таҷрибаи ҳастиро ба кӯдак маҳз оила мебахад, маҳз дар оила ҳислат ва симои маънавии ӯ ташаккул меёбад» [5, с. 34]. "Тарбияи бачагон, - зикр месозад А. С. Макаренко, - соҳаи муҳими зиндагии мост. Бачагони мо шаҳрвандони ояндаи мамлақати мо ва шаҳрвандони ҷаҳон мебошанд. Онҳо таърихро эҷод хоҳанд кард. Бачагони мо падар ва модарони оянда мебошанд, онҳо ҳам бачагони худро тарбия хоҳанд кард. Бачагони мо бояд шаҳрвандони хуб, падар ва модарони хуб ба камол расанд. Вале бо ин ҳам тамои намешавад, бачагони мо умеди айёми пириии мо мебошанд. Тарбияи дуруст пириии хушбахтонаи мост, тарбияи бад ғаму ғуссаи ояндаи мо, ашқҳои дидаи мост, дар назди дигар одамон, дар назди тамоми мамлақат гуноҳи мост» [5, с. 34].

Барои ташаккули симои маънавӣ, сиёсӣ, инкишофи ақлонӣ ва фарҳангии насли наврас муҳити атроф низ таъсир мерасонад. Аз мактаб берун имконият ва воситаҳои беаҳдуд мавҷуданд, ки барои ба сиёсат, муъҷизаҳои

илм, техника ва фарҳанг ошно шудани кӯдакону ҷавонон мусоидат менамоянд. Китобхона, кино, театр, радио, телевизион, интернет, компютер, матбуоти даврӣ, лекторияҳои гуногун ва ғайра воситаҳои мебошанд, ки аз таъсири онҳо ҳеч кас, аз ҷумла кӯдакону ҷавонон берун монда наметавонанд. Ҳамаи онҳо дар тарбияи насли наврас нақши муассир доранд.

Вазифаи муштараки мактабу оила ҳам аз он иборат аст, ки хонандагонро аз ҷиҳати ғоявӣ обутоб диҳанд, ҳамчун ватанпарварони содиқ ва башардӯст тарбия намуда, ба камол расонанд, дар онҳо ҳисси садоқатмандии бепоён парваранд. Онҳо бояд дар мавҷи ҳаёти пурҷӯшу хурӯш бошанд, аз корномаҳои халқи тоҷик огаҳӣ пайдо намоянд, дар корҳои ғоибдориҳои ҷаҳонӣ фаъолияти ширкатдоранд. Махсусан, мактабу коллеҷҳои мусиқии шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ, ки яке аз воситаҳои самараноки ташаккули фарҳанги зебоипарастӣ махсуб меёбанд, дар тарбия ва омодагии кадрҳои соҳаи фарҳанг ва санъат, омӯзгорони фанни мусиқӣ саҳми ҷашмиро доранд.

Соҳаи фарҳанг, бавижа санъати мусиқӣ дар меҳвари тавачҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Сарвари давлат сиёсати фарҳангиро якрукни муҳими сиёсати давлатдорӣ ҳисобида, зикр кардаанд: «Фарҳанг, ба назари ман, оинаест, ки дар он тамоми паҳлуҳои зиндагӣ акс меёбанд. Ва ин мизони дақиқи беминнат сатҳи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву зеҳнии ҷомеа дар даврҳои гуногуни таърих инъикос карда, саҳми ҳар халқу миллатро дар рушди тамаддуни башарӣ муайян менамояд» [2, с. 18].

Бо вучуди он ки дар кишвар барои рушди фарҳанг пайваста тадбирҳои амалӣ андешида мешаванд, ҳоло ҳам дар мактабҳои мусиқӣ, бадеӣ ва санъат шумораи кадрҳои хирфаии соҳаи фарҳанг, махсусан мутахассисони болаёқати санъати мусиқӣ ва асбобҳои мусиқии замонавӣ хеле кам ба назар мерасанд. Барои рафъи ин камбудӣҳо масъулон ва мутахассисонро зарур аст, ки дар партави

сиёсати фарҳангпарваронаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тадбирҳои судманд андешида, зиёдтар саъю талош намоянд.

Самти дигари тарбияи эстетикӣ ҷавонон рушд ёфтани эҷодиёти бадеии онҳо мебошад. Бо дастгирии бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2017 Соли ҷавонон эълон гардида буд. Инчунин, фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ эҷодиёти бадеии халқ - «Андалеб» баргузор гардид. Ин имкон дод, ки шӯбаҳои фарҳанги мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо барои ҷоннок кардани фаъолияти муассисаҳои фарҳангу маориф, ҷалби ҷавонон ба фарҳанг, инкишофи фаъолияти эҷодии онҳо ҷораҳои зарурӣ андешанд. Ҳамзамон, дар ин давра клуби хушҳолону ҳозирҷавобон байни донишқадаву донишгоҳҳо баргузор гашт ва ин анъанаи нек ҳоло ҳам идома дорад, ки ҷавонон метавонанд хунару истеъдодашонро муаррифӣ намоянд. Эълон гардидани соли 2018 ҳамчун “Соли рушди сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ” ва солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ” гувоҳи он аст, ки соҳаи фарҳанг дар Тоҷикистон қадру манзалати хоса дорад ва муҳимтар аз ҳама, вазъи соҳаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва фазои маънавии кишвар беҳтар гардида истодааст.

Ба назари мо, барои мактабҳои мусиқӣ доир намудани озмуни соҳаи миллӣ, овозхонони жанри эстрадӣ, анъанавӣ ва ба ин васила доираи ҳамкорихоро бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо васеъ гардондан, таъсири фарҳанги эстетикӣро ба ҷомеа афзун мегардонад.

Дар тарбияи зебоипарастии насли наврас китобу китобхона, махсусан китобхонаҳои бачагона мавқеи хоса доранд. Бояд имрӯз китобхонаҳо чоп шаванд, ки ба меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ бошанд. Хушбахтона, солҳои охир ин талаботи муҳим риоя шуда истодааст.

Тарбияи эстетикӣ тавассути фаъолияти фарҳангӣ фароғатӣ, муассисаҳои таълимӣ, оила ва эҷодиёт шакл мегирад. Қадру манзалати фарҳанги эстетикӣ дар ҷомеаи

имрӯзаи мо бояд боз ҳам баландтар бардошта шавад. Дар ин замина моро лозим аст, ки фарҳанги асили хеш, эҷодиёти бадеӣ ва намунаҳои бехтарини санъатро эҳе намоем. Муҳим он аст, ки таваҷҷуҳи насли наврас ба ин арзишҳои фарҳангӣ бештар гардад.

Аз таҳлили вазъи тарбияи эстетикӣ насли наврас дар ҷумҳурӣ, ҳисоботи шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо, суҳбат бо кормандони онҳо, омӯзиши ҳуҷҷатҳои мактабӣ, пурсишу гуфтугӯ бо хонандагон, фаъолияти бевоситаи кормандони системаи тарбияи эстетикӣ бармеояд, ки дар тарбияи эстетикӣ насли наврас дар низоми фарҳангу маориф камбудии ҷузъӣ ба назар мерасанд, ки ислоҳи саривақтии онҳо ба манфиати кор хоҳад буд: - эътибори ҷиддӣ надодан ва ёрии амалӣ нарасондан ба муассисаҳои фарҳангу маориф доир ба тарбияи эстетикӣ, махсусан дар деҳот;

- нарасидани воситаҳои техникӣ ҳозиразамон ва соҳаҳои мусиқӣ, сару либос ва ғ.;

- паст будани маоши кормандони соҳаи фарҳанг, махсусан кормандони китобхонаҳо, клубҳои деҳот, дигар муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ ва муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ барои кӯдакон ва наврасон;

- кам будани мутахассисони соҳибмаълумот, махсусан муаллимони соҳаи фарҳанг ва камбудии дар ҷобачогузори кадрҳо;

- фаъолияти сусти кабинетҳои методӣ назди шуъбаҳои фарҳангу маориф дар шаҳру ноҳияҳо дар самти тарбияи эстетикӣ ҷавонон, нарасидани маводи таълимӣ-методӣ дар ин самти фаъолият;

- аз ҷониби хоҷагиҳо пурра дастгирӣ наёфтани муассисаҳои фарҳангу маорифи деҳот ва кормандони онҳо дар самти кори тарбиявӣ- эстетикӣ.

Барои ислоҳи камбудии ҷойдошта моро лозим аст, ки пеш аз ҳама, низоми тарбияи эстетикӣ дар ҷумҳуриро ба танзим дароварда, шартҳои педагогӣ ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, иловагӣ, муассисаҳои фарҳанг ва хонаводаро оқилона тарҳрезӣ намуда, ҷиҳати риояи

он талош варзем. Механизмҳои иҷтимоӣ- педагогӣ бехтарнамоии ташаккули фарҳанги зебоипарастии хонандагонро дар раванди фаъолияти таълимию тарбиявӣ ҷустуҷӯ намуда, нақши муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иловагӣ, хонавода ва фарҳангӣ-фароғатиро дар ҳалли масъалаҳои ташаккули фарҳанги зебоипарастӣ муайян созем. Таҷдиди низоми маориф ва фарҳанги ҷумҳуриро, ки ба ҳалли масъалаҳои маънавию ахлоқӣ ва эстетикӣ насли наврас мусоидат менамоянд, бештар мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор бидиҳем.

Тарбияи кӯдакон ва наврасон дар оила қисми таркибии тарбияи ҷамъиятӣ мебошад. Тарбияи оилавӣ ва тарбияи ҷамъиятӣ аз ҳам ҷудонашавандаанд. Дар таълиму тарбия насли наврас оила баробари мактаб масъулият дорад. Хушбахтона, солҳои охир бармало эҳсос мешавад, ки аксарияти падару модарон ба тарбияи ҳаматарафаи фарзандони худ диққат дода, барои мӯтадил хондан, илму маърифат омӯхтан шароити имконоти васеъ фароҳам меоранд ва рафтору кирдори онҳоро дар хона, кӯча ва мактаб таҳти назорат қарор медиҳанд. Ҳар як муваффақият, пешрафт ва ё камбудии онҳоро дида, барои баргараф намудани рафторҳои ношоам аз тадбирҳои гуногун истифода мебаранд. Вале, бо вучуди ин, баъзе падару модарон ба тарбияи фарзандони худ чандон эътибор намендиҳанд. Таълиму тарбияро кори сахл ҳисобида, танҳо мактабу муаллимо масъул медонанд ва худро аз тарбияи фарзанд канор мегиранд. Ин бетаваҷҷуҳӣ ба он оварда мерасонад, ки фарзандони онҳо даст ба ҷинояти ҷинояткорӣ мезананд ё ба гурӯҳу ҳаракатҳои экстремистӣ террористӣ шомил шуда, ҳаёти худ ва атрофиёно зеро хатар мегузоранд.

Барои тарбияи дурусти фарзанд падару модар ва аъзои дигари оиларо зарур аст, ки якдигарро ҳурмату эҳтиром кунанд, бо рафтору одоби намунавӣ таваҷҷуҳи фарзандонро ба худ ҷалб намоянд. Онҳо бояд нисбат ба фарзанд серталабу боадолат бошанд: хусусиятҳои инфиродӣ, синнусолиашро ба ҳисоб гиранд, шахсияташро паст назананд. Кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки фарзандро дар рӯҳияи ҳақгӯӣ,

ростқавлӣ, далерӣ, нотарсӣ, қавиуродагӣ, ва самарабахш бошад. Таҳлили мухтасари поквичдонӣ, дӯст доштани Ватан ва мо нишон дод, ки ҳамкориҳои мутақобилан муқаддасоти миллӣ тарбия намоянд. Ҳамкорӣ судманд, бешак, дар ташаккули фарҳанги бо муассисаҳои таълимӣ ва дигар ниҳодҳои ба эстетикӣ хонандагон нақши муассир бозида таълиму тарбия нигарондашуда бояд доимӣ метавонанд.

АДАБИЁТ:

1. Эмомали Раҳмон. Раванди омода кардани мутахассисон аз мактаб оғоз мегардад // Садои мардум. – 2013.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Зиёиён равшангарони роҳи фардои миллатанд. - Душанбе, 2004
3. Арабов И. Дар остонаи ҳаёти оилавӣ. Монография. - Душанбе, 2009. – 170 с.
4. Ҳамкории роҳбари синф бо падару модарон // Масъалаҳои маориф. – 2009. – №4. – С.41-45.
5. Макаренко А. С. О воспитании. – М., Т.5, 1951.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд.

ҲАМКОРИИ МАКТАБ БО ОИЛА - ОМИЛИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ЭСТЕТИКӢ ХОНАНДАГОН

Дар мақолаи мазкур ҳамкориҳои мактаб бо оила мавриди баррасии ҳамчониба қарор дода шудааст. Аз нигоҳи муаллифи мақола, танҳо ҳамкориҳои мақсадноки мактабу оила метавонанд фарҳанги эстетикӣ хонандагонро ташаккул диҳанд. Ҳамчунин, ӯ бар он бовар аст, ки тарбияи эстетикӣ оила вазифаи умумичамбиятӣ ва давлатӣ буда, аҳли ҷомеа, оила ва муассисаҳои фарҳангиву фароғатиро зарур аст, ки дар ҳалли мушкилоти ҷойдошта саъю талоши муштарак намоянд.

Ба андешаи муаллифи мақола, тарбия ҳамчун ҳодисаи ҷамъиятӣ бисёр масъалаҳои муҳимро дарбар мегирад, ки ташаккули фарҳанги зебоипарастии кӯдак дар он ҷойгоҳи махсус дорад. Мусаллам аст, ки мақсади тарбия ба воя расондани шахсияти ҳаматарафа ташаккулёфта мебошад ва барои ба ин ҳадаф расидан бояд муҳити оилаву мактаб созгор бошад. Ҳамчунин, оилаву мактабро зарур аст, ки дар ин замина ҳамкорӣ доимӣ ба роҳ монанд, зеро вазифаи мактаб аз он иборат аст, ки ҳамаи қисмҳои асосии тарбияро дар робитаи мутақобилаи зич бо оила ба амал бароварда, ба тарбия ба таври комплексӣ ва системанок муносибат намояд. Дар натиҷаи чунин ҳамкориҳои мутақобилан судманд метавон бунёдкорони бошуур ва фаъоли ҷомеаро тарбия намуд.

Калидвожаҳо: оила, мактаб, хонанда, ҳамкорӣ, тарбия, фарҳанг, ташаккул, эстетика, вазифа, маърифат.

СОТРУДНИЧЕСТВО ШКОЛЫ И СЕМЬИ - ОСНОВНОЙ ФАКТОР КУЛЬТУРНО-ЭТНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В данной статье расширенно рассматривается сотрудничество школы и семьи. По мнению автора, только целенаправленное сотрудничество может поднять культурно-эстетический уровень учащихся. А также он с уверенностью подчеркивает, что эстетическое воспитание в семье выполняет общегосударственную функцию, и в его развитии должны содействовать государство, народ, семья и культурно - досуговые учреждения. Школа, как государственное учреждение, занимает главное и центральное место во всестороннем воспитании подрастающего поколения.

Воспитание, как общественное явление, занимает особое место в развитии ребенка и включает в себя культурно-эстетическую сторону. Очевидно, цель воспитания заключается в том, что она воспитывает всесторонне развитую личность в обществе, и именно в воспитании такой личности играет большую роль здоровая семейная и здоровая школьная среда. Для достижения поставленной цели семья и школа должны работать сообща, так как задача школы заключается в том, что все составные части воспитания необходимо реализовать в тесной взаимосвязи, и относится к воспитанию комплексно и систематически. В итоге можно воспитать сознательных и активных строителей общества.

Ключевые слова: Семья, школа, читатель, сотрудничество, воспитание, культура, развитие, эстетика, задача, просвещение.

THE SCHOOL CO-OPERATION WITH FAMILY AS THE MAIN FACTOR OF CULTURAL AND ETHNIC DEVELOPMENT

This article extensively discusses the school cooperation with family. According to the author, only purposeful cooperation can raise the cultural and aesthetic level of students. And it also emphasizes confidently that aesthetic upbringing in the family performs a nation-wide function and state, people, family and cultural and leisure institutions should contribute to its development. School as a state institution occupies the main and central place in the comprehensive education of the young generation.

Education as a social phenomenon holds a special place in the improvement of the child includes the cultural and aesthetic side. Obviously, the goal of education is that it brings up a comprehensively developed personality in society and just in the education of this personality that the healthy family and healthy school environment plays a big role. To achieve this goal, the family and school must work together, since the task of school is that all the components of education must be implemented in a close relationship, and it relates to education in a comprehensive and systematic way. As a result, you can educate the conscious and active builders of society.

Key words: Family, school, reader, cooperation, education, culture, development, aesthetics, task, enlightenment.

Сведения об авторе: Солихов Муслихиддин Шарофиддинович– докторант (PhD) 2-го курса Таджикского государственного института культуры и искусства имени Мирзо Турсунзаде. E-mail: solehov-shukrona @mail.ru. Телефон: 900-24-26-28

Information about the author: Solikhov Muslihiddin Sharofiddinovich - the 2nd year Dr. Ph.D. of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzade. E-mail: solehov-shukrona @mail.ru. Tel: 900-24-26-28

ИНЪИКОСИ ЗУХУРОТИ СОЛҲОИ ЧАНГИ ШАХРВАНДИ ДАР ЭҶОДИЁТИ КАМОЛ НАСРУЛЛО ВА БАРДОШТҲОИ ФАРҲАНГИ АЗ ОНҲО ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Мустаҷобова Р. М.

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Яке аз мавзӯҳои чиддӣ ва доғи рӯз, ки шоирони ватандӯст наметавонистанд нисбат ба он бетараф бошанд, мавзӯи дардноки чанги таҳмилии шахрвандӣ мебошад, ки кишвари моро то ба вартаи нобудӣ оварда буд. Ин мавзӯъ шояд дар эҷодиёти ягон шоири дигар (ба истиснои Лоик) ин қадар бо эҳсосоти баланди ватандӯстӣ, бо изтиробу тасвири бадеӣ рӯи дафтар наомада бошад, чунонки дар эҷодиёти Камол Насруллост. Ҳар шеърӣ ин даврони шоир дар паноҳи ватану ватандорӣ чун бонги хатар, чун зангӯлаи хушдорӣ садо додаву мардумро огоҳӣ додааст:

*Эй Ватан, эй Ватан, вой ба тақдири ту,
Раҳбалади худкушист тири туву мири ту.*

*Боз фитода ба раҳ пайкари захмини халқ,
Дар танаҳо чу кана меҳазадо кини халқ. [1, 10].*

Ин манзараи воқеии он рӯзхост, ки шоири ватандӯст Камол Насрулло бо эҳтирос ва ҳайронӣ тасвир мекунад ва зимнан суолҳоеро ба миён гузошта, онҳоро дар идомаи шеър ба худ ва ба мардуми гумроҳгашта медиҳад. Ва ин суолҳо ҳар яке ҳамчун хушдор садо медиҳанд ва ҳадафашон ҳам ҳамин аст, монанди ба андеша овардан, аз оқибати ғочаангези ҳодисот ёдовар шудан, ки шояд ба ин гурӯҳи мардум таъсир расонанду қора кунанд:

*Дастӣ умеду дуо мушти гиреҳбаста шуд,
Роҳи дилу орзу кина заду баста шуд.*

*Миллати бадбахти ман, аз кӣ амон ҷустай,
Хонаи худ сӯхта, боз зиён ҷустай?*

*Боз ба нафъи адӯ душмани худ гаштаӣ,
Боз ту омодаи қуштани худ гаштаӣ! [1, 10].*

Ин шеър “Охирином умеди миллат” ном дошта, 22 апрели соли 1992 навишта шудааст. Яъне, шоири ватансаро сари вақт бо шеърҳои худ аз аввалинҳо шуда, дар ин маврид бонги изтироб зада буд.

Ин даврони ноумедӣ замони то Иҷтисоии таърихии 16 ум, яъне то ба сари қор омадани Сарвари нави тоҷикон Эмомалӣ Раҳмонро фаро мегирад, ки бо худ умеди сулҳу оштиии миллиро овард ва муваффақ ҳам шуд. Ашъори он замони Камол Насрулло ба хонанда аз вазъи баамаломатаи ҳамон рӯзҳо таассурот ва тасаввуроти ҳамаҷониба медиҳанд. Зеро он шеърҳо, чунон ки мегӯянд, воқеан бо ашки чашму хуни дили шоир иншо шудаанд.

Дар шеърӣ дигаре, ки “Доғ” унвон дорад, шоир бори дигар ин мавзӯро бо эҳсосот ба тасвир мегирад, то хонанда аз мутолиаи он таконе бихӯрад ва мавқеи қавии ватанпарастонаи худро ишғол намояд:

*Дилам монд аз диёру аз баҳораи,
Ки барги хун чакад аз шохсораи,*

*Дарахте, ки ба хун шодоб гардид,
Худовандо, чӣ бошад баргу бораи?!*

*Зи Меҳан чун гурезам, чунки аз худ
Набигрезад касе бо нангу ораи.*

*Ҳазоронсола шаъну обрӯ рехт,
Ба як мансабгадои бебарораи. [1, 12].*

Ин шеър ва шеърҳои дигаре, ки намуна оварда мешаванд, низ дар ҳамон солҳо гуфта шудаанд ва намои мавқеи мустаҳқаму солим ва ватанпарваронаи шоиранд. Аммо ин шеърҳо, бо вучуди доштани оҳанги публитсистӣ ва шиоромез буданашон, ҳаргиз орий аз шеърӣ ва дастовардҳои тозаи шоирона нестанд ва қимати дигарашон маҳз дар бадеияти баланд доштани моли адабиёт буданашон аст. Чунончи, поре аз шеърӣ “Озодӣ”:

*Кош паррандаи ҳайратзадаи озодӣ
Шавад аз панҷараҳои сухану ҳарф озод,
Шавад озод зи мушти қафаси танги шиор.*

*Кош ин вожаи сабз
Нашавад парчами мансабхоре.*

*Бигузор озодӣ
шавад озоди бишқуфтани гул!
Ё ки озоди парвози кабӯтар,
На ки озоди як кинаи зиндонии наҳс.*

*Бигузор озодӣ
мисли борон ба ҳама ҷой баробар борад...
[1, 13].*

Корбурди санъатҳои шеърӣ, истифода аз тасвири шоиронаро дар ин шеър метавон мушоҳида кард, ки қимати он ва дигар ашъори Камол Насрулло ро афзуда, онҳоро таъсирбахшу хонданӣ кардаанд. Шоир озодиро ба кабӯтаре монанд мекунад, ки ҳайратзада асту дар панҷараҳои сухану ҳарф ва қафаси танги шиор ё ки кинаи наҳси инсонҳо гирифта аст ва меҳодад ин озодӣ мисли борон адолатмандона ба ҳама ҷо баробар борад.

Дар шеъри зер Камол Насрулло кӯшидааст, ки бо ҳама маҳорат шигифтангез будани ин ҷанги бемаънии бародаркушро нишон бидиҳад:

*Магар озоди як чаим зи чаими дигар
дар саре озодист?!
Магар озоди як даст зи дасти дигар
дар тана озодист?!
Балки озоди бунёд зи бунён аст ин!
Балки озоди як пайкара аз ҷон аст ин! [1, 13].*

Тасвири шоиронаи озодӣ, агар аз як ҷониб ба суоли файласуфонаи “озодӣ чист?” посух диҳад, аз ҷиҳати дигар воқеияти шигифтангези рӯзро, ки ба сари халқи тоҷик фоҷиаҳои маънавию ҷисмонӣ ба бор овардааст, нишон медиҳад:

*Ин ҳавои гаразолуд
Абри хушкест ба болои заминҳои мурод,
Бар сари мардуми бадбахт чӣ хоҳад борид,
Абри оҳу аламу бухси ниҳод?! [1, 13].*

Аммо шоир, тавассути образҳои бадеӣ гунаҳкорони ин фоҷиаро низ дар ҳар ҷои ин шеър тасвир мекунад ном мебарад:

*Бигузор озодӣ
бошад озод
Аз гаразҳои ниҳони ду – се ҷоҳталаб,
Ё ки аз кисаи носери ду се сарватҷӯ,
Бигузор озодӣ*

*бошад озод
Зи нигоҳи тамаъогандаву шахватафшон... [1, 14].*

Ва суханвар бо ҳама самимият хостааст роҳи раҳроиро нишон бидиҳад ва раҳгумзадагонро аз роҳи бад берун орад:

*На ки бо валвалаву ҳою ҳуи бесомон,
На ки бо сошии по рӯзу шабон дар майдон,
Балки бо ваҳдати ҷону дилу дастони ҳама
Мерасад озодӣ,
Мисли хуришеди хирад нурфишону зебо
Аз сари субҳи гиребони ҳама
Медамад озодӣ.
[1, 14].*

Дар шеърҳои ба ин мавзӯ бахшидаи шоири ватандӯст манзараҳои воқеии он рӯзгор бо тасвирҳои шоирона мондагон шудаанд:

*Рӯзҳо мотамгирифта,
Кӯчаҳо гунги садогумкардаанд...
Дидаи тирезаҳо ҳайрон,
Баргҳои хаставу беранг
Норасида номаҳои бенишон... [1, 22].*

Шаҳри дилрабои Душанбе, ки Камол Насрулло ба васфи он чандин шеъри пур аз муҳаббату ифтихоромез навишта буд, акнун дар шеъри шоир тасвир ва рангҳои дигар мегирад. Шоир симои Душанбеи он рӯзгори мудқишро ҳунармандона ва изтиробомез ба қалам медиҳад:

*Оҳ, ин шаҳри ғариб,
Умеди чандин шаҳрҳои рафта барбод...
Оҳ, ин майдони хунин
Охири парвозгоҳи миллати бе бол
Ҷониби фардои обод... [1, 22].*

Ин оҳҳои шоир танҳо оҳи дарду сӯз нестанд, онҳо дар нидои сӯзони худ мардумро аз шигифтии ҳолати бавучудодада хушдор медиҳанд ва дар худ даъвате доранд:

*Эй шимолӣ!
Эй ҷанубӣ!
Лаҳзае шав тоҷикистонӣ!
Ё набошад бош аз пайванди инсонӣ!*

*Аз табори офтоби беҳусумат нурафшон,
Аз сулоли бефиреби абри найсон... [1, 22].*

Дар ин шеър, ки “Шаҳри ғариб” ном дорад, барои ин ки сухан ҳам муассир бошад ва ҳам берун аз баёнҳои урён шоир аз образ ва

тасвирҳои кабӯтар, дидаи хайрони тирезаҳо, баргҳои хаставу беранг, офтоби бехусумат, абри найсони бефиреб, табори офтоби бехусумат, суоли бефиреби абри найсон ва ғайраҳо устокорона истифода намудааст.

Андешаҳои пур аз изтиробии ватандӯстонаи шоир дар манзумаҳои "Шеъри сафеди рӯзҳои сиёҳ ё хушдоре барои миллат", "Дар остонаи Наврӯз ё марсияи соли куҳан (1992)", "Душанбе, эй охири Тоҷикистон", шеърҳои "Ватани тоҷик", "Ба кучо", "Ғазале барои миллат", "Ба ту, яъне ба худ", "Нола", "Доғ" ва ғайра хеле шоиронаву хунармандона ва пур аз дарду ормонҳои миллӣ садо додаанд.

Хусусан, "Шеъри сафеди рӯзҳои сиёҳ" саршори эҳсосоти ниҳоят баланд ва таъсирбахши ватандӯстист:

Ватан, эй Ватан!

*Эй сарнавишти ман, сиришти ман,
биҳишти ман!*

Чаро гилолудаанд рӯдҳои зулолат?

*Чаро ҳукмронанд дар осмони кабудат
абрҳои сиёҳ?*

*Садои калогҳои шум меояд аз боғҳои
сабзат... Чаро?*

Миллати ман, эй чанори пас аз ҳазорон сол аз дарун оташирифта!

*Эй рӯди шӯхоби зулоли кӯҳӣ, ки ба дӯшат
бори укёнусҳоро фикандаанд!*

*Эй пирамарди нурони норасида ба манзил ва
афтода ба роҳ!*

*Эй оинаи ҳазоронсола муҷаллову чаҳоннамо,
ки имрӯз зарҳалат фуру рехтаву чун шишаи тухӣ,
он сӯи мамнӯи худро намудор кардаӣ!*

Эй қосиди гумкардапайгом! [1, 15].

Ва ин тасвирҳои пур аз маъниҳои таҳтонӣ ва кинояҳои ҳадафдор боз ҳам идома меёбанд, чун далели он ки ғаму ғуссаи шоир беинтихост ва дардҳои ӯ поён надоранд. Ва шоир ба д-ин тариқ тамоми ғаму ғурбат ва фоҷиаи чанги таҳмили бародаркушро нишон дода, тасвир мекунад, ки ин чанги бемаънӣ чӣ фоҷиаҳои мудҳише ба бор овардааст. Ва ин сароғози шеър чунин поён меёбад:

Эй мани норасида ба ман...

Эй тани тухӣ аз ман...

Эй, эй, эй, эй... [1, 15].

Яъне, поён надорад ин ғуссаи дард ва шоир метавонад боз ва боз бар онҳо тасвирҳои нав илова кунад, он қадар саршор аст эҳсосоти ӯ аз ин фоҷиа!

Аслан ҳар банди ин шеър, хусусан дар қисмате, ки овардем, бар сари худ тасвир ва дардҳои зиёди таҳтонӣ дорад, ки аз хунари суханофаринии шоир гувоҳ аст. Сухан дар назар урёну ошкоро менамояд, аммо ин тавр нест, зеро дар паси ҳар як тасвир як қисмат, як таърих ва маъниҳои зиёде ниҳон аст. Барои мисол метавон ҳар мисраи онро далел овард. Масалан:

Эй рӯди шӯхоби зулоли кӯҳӣ,

ки ба дӯшат бори укёнусҳоро фикандаанд!

[1, 15].

Ин рӯд ва шӯху зулолу кӯҳӣ будани он ҳама рамзанд, рамзи як халқи шарифу поксирӣшт. Аммо, вақте шоир мегӯяд, ки ба дӯши як рӯди зулоли кӯҳӣ бори укёнусҳоро фикандаанд, тамоми шигифтӣ ва фоҷиабории ҳодиса пеши назар меояду равшан мегардад. Яъне, он чи бар сари мардуми тоҷик омад, ба ҳамин даҳшат монанд аст. Ё:

Эй пирамарди нурони норасида ба манзил

ва афтода бар роҳ! [1, 15].

Кист ин мӯсафеди нуронӣ ва чаро норасида ба манзил ва афтода ба роҳ? Шоир дар ин як мисраъ тавассути тасвири бадеӣ боз ҳам тавонистааст фоҷиаи як халқро тасвири мондагору таъсирбахше диҳад.

Метавон мисраъ ба мисраъ, банд ба банд ин шеър ё балки манзумаро, ки ҳамагӣ шаш саҳифаро фаро гирифтааст, таҳлил ва маънидод кард ва як китоб маъно аз он бардошт, ки тамоми таърих, қисмат, дирӯзу имрӯзи миллати моро таъсирбахшу ибратомӯз нишон медиҳад.

Шеъри дигари ҳаҷман бузурги ба ин мавзӯ бахшидашуда "Дар остонаи Наврӯз ё марсияи соли куҳан (1992)" ном дорад.

Дар ин манзума чунин сатрҳои дардоварро мехонем:

Чи сияҳрӯй соле буд!

Соле, ки офтоб надоишт ва дар

торикии мудҳиши

Додарон бародарони худро куштанд.

Соле, ки офтоб надоишт

Ва дар торикии имон

Чавонон хоҳарони худро нашинохта,
таҷовуз карданд.

Соле, ки нахустин тифли истиқлоли тоҷик
Дар гаҳвораи заррини қисмат сангсор шуд.

Ришдору бериш ҳама рӯсиёҳ шуданд,
Дорову нодор ҳама табаҳ шуданд.

Соле, ки марг аз мурдани мардум ба даҳшат афтод,
Соле, ки гам аз будани худ пушаймон шуд... [1, 24].

Шоир бо ҳама дарду гудозу созу сӯз ин сатрҳоро эҷод мекунад ва пайи ҳам онҳоро дар матбуоти он замон ба нашр медиҳад ва ҳама вучуд, ҳама сеҳри қалами худро равона ба он мекунад, ки мардуми раҳгумзадаро аз ин роҳи фоҷиабор ниғаҳ дорад.

Дар манзумаи номбурда ҳама байту мисраъҳо таъсирбахш ва мутаассиркунандаанд, аммо байти зер ғояти ин фоҷиаро хеле шоирона, барҷаста ва хотирмон тасвир месозад:

Наметавонам бигӯям: соле, ки гузаит,
Ин сол дигар нахоҳад гузаит.
Ин сол ақрабест, ки дар шиками худ
ақраби дигареро мепарварад... [1, 24].

Яъне, он кинае, ки ин чанги фоҷиабори таҳмилшуда дар дили мардуми тоҷик ҷо кард, мисли каждумест, ки боз кинаи дигарро пайваста зодан мегирад. Охирин фарёди ҷонхароши шоир дар рӯзгори чанги шахрвандӣ дар манзумаи “Душанбе, эй охирин Тоҷикистон” ба гӯш мерасад:

Душанбе, Душанбе...
Эй модари чавони сияҳпӯш,
Ки обистани ҳазор умеди некӣ!

Агар ту бимирӣ бо ту охирин умеди тоҷик бимирад...
Оё метавон барои куштани як кайк ҷогаҳро
отаи зад!?

Душанбе, Душанбе!
Эй Юсуфи аз дасти бародарон ба хотири ҷоҳ
ба ҷоҳ афтода!

Чӣ гургҳое дар биебони бехудиҳои мо
уллос мекашанд...!

Чӣ лошакӯрони ваҳиӣ интизори соати марги ту
чаши аз умедворӣ намекананд?... [1, 30].

Камол Насрулло аз он шоиронест, ки дар солҳои мудҳиш бо Ватан дар Ватан буд, соате аз он берун нарафт ва талош кард то бо сухан пеши роҳи ин фоҷиаи миллиро бигирад. Ва ин ҳолат дар шеъри “Ба кучо” хеле равшану дақиқ тасвир ёфтааст:

Ба кучо гурезам аз ту, ба кучо гурезам аз худ,
Ки чу косаи нагусар ҳама тан нарезам аз худ.

Ҳама ҷисми ман чу гӯрест, ҳазор дони мақсуд
Ба дил арчи киштаам ман, ба нумӯ нахезам аз худ.

Ватан, эй баҳори шиқам, Ватан, эй мазори шиқам,
Зи худ арчи гулфишонам, пури хор низам аз худ.

Ту бирав, ки ман натонам дилу дасти худ бишӯям
Ба сафои оби рӯйе, ки низор резам аз худ...

Ҳама тирҳо ба ман зад, ману синаи чу гирбол,
Ҳама рози ҳастиямро ба такон бубезам аз худ.
[1, 35].

Дар ин шеър симои шоир дар партави ҳодисоти рӯз ба тасвир меояд, ки на танҳо ягонагии шоиру ватанро пеши назар меорад, балки хонандаро низ ба чунин ягонагӣ ва садоқат ба Ватан тарғиб менамояд.

Дар шеъри дигари ин силсила “Зангӯлаи фарёд” шоир ба ҷавоби суоли худ “чаро?”, яъне чаро ин фоҷиаи таърихӣ дар ҳассостарин солҳои тақдирсози миллати мо ба вучӯъ пайваст, мехоҳад ҷавоб ҷӯяд:

Аз похсаҳоят рехт дарҳои ту, эй Меҳан,
Нопухта чӣ кор ояд ин лои ту, эй Меҳан.

Беҳуда сабақ омӯхт як умр туро таърих,
Завлонаи зулмат монд дар пои ту, эй Меҳан.

Нопоки дигар омад, Заҳҳоки дигар омад,
Сад вои Ҷаму Ҷамшед, сад вои ту, эй Меҳан!

Сад мағзи чавон ҳар рӯз шуд туъмаи моронаш
Аз гӯр варам карда сахрои ту, эй Меҳан.

Овои дарое нест, аз Кова садое нест,
Чун санг дарун афтод овои ту, эй Меҳан.

Шармандаи ду олам аз хеш гурезонам,
Шуд ҷомаи андӯҳам шабҳои ту, эй меҳан.

*Бо номи Худо худро бадхоҳи Худо кардам,
То худ ба худ оям ку дарҳои ту, эй Меҳан?*
[1, 29].

Лойи нопухтае, ки аз похсаҳо мерезад, завлонаи зулмате, ки дар по мондааст, сабаби бадбахтӣ ва нобарории таърихии ин халқ аст. Таърих, ки ба мардуми мо сабақи Чамшеду Заҳҳок ва морони дӯши ӯ, сабақи Коваи оҳангарро додааст, чаро имрӯз дарси ибрати мо нашуд? Чунин бардошт метавон кард аз мутолиаи ин шеър.

Ба назар чунин мерасад, фоҷиаи чанги шаҳрвандии бародаркуш бо ҳама рангҳояш дар эҷодиёти Камол Насрулло ба тасвир омадаанд ва шеъри дигар бо номи “Нола”, ки воқеан нолаи ҷонҷӯи шоир аст, боз як манзараи дигари ин ҷангро пеши назар меорад:

*Эй дареғ, аз файзи ёрон шуд тикӣ оғӯши ман,
Шуд лаби гӯри садои ман лаби хомӯши ман.*

*Бонги ношукрон ба дӯши бегуноҳон санг шуд,
Ранг кам буд боз хок аз хуни тоҷик ранг шуд?*
[1, 28].

Бо ҳар нафасу ҳар қадам манзараҳои ин ҷанги таҳмили фоҷиабортар шудан мегиранд:

*Тӯю сури навбаҳоронат кучо шуд, эй Ватан,
Ҳосили имсолаат шуд мурдаҳои бекафан.*

*Шуд замини зарнисорат пуштаи гӯру мазор,
Тирамоҳи файзборат наъиҳо орад ба бор.*

*Войи садҳо бебақову бе кафан афтодагон,
Войи зори пораи нони Ватан афтодагон.*
[1, 28].

Аммо шоир бо ин ҳама фоҷиаҳо ноумед нест, зеро ҳанӯз модари тоҷик зинда аст, модаре, ки бузургону нобиғагонро ба дунё овардааст, модаре, ки метавонад ва бояд фарзандонро аз роҳи қач бозгардонад:

*Зинда мон, эй модар, эй уммеди миллат, зинда мон!
Зинда мон, то бо ту монад зинда зоти ориён!*

*Модар, эй модар, ҳафизии мо, амини мо туй!
Модар, эй модар, замини охири мо туй!*
[1, 28].

Дар ин шеърҳо шоир гоҳе бо эҳтироси рӯирифт, гоҳе бо киноя, гоҳе бо тасвирҳои фоҷиаангез, хуллас, ба ҳар роҳе барои хушдор

додан ба мардуми раҳгумзада, барои раҳнамоӣ кардан ба бозгашт ба асолати миллӣ кӯшишҳо кардааст. Дар шеъри “Ғазале барои миллат” радифи “дорад, надорад” маънои духӯра дорад, яъне ҳам “дорад” ва ҳам “надорад”, вобаста ба завқи қабули муҳотаб ва шоир доништа чунин услуби баёнро пеш гирифтааст, ки шеъри “Ё ҳар ду” - и Лохутиро ба ёд меорад:

*Сари сахтат садо дорад, надорад...
Замини ту Худо дорад, надорад...*

*Дар олам мунтаҳо дорад ҳама чиз,
Ғами ту интиҳо дорад, надорад...*

*Кучо шуд файзу эҳсонии заминат,
Ягон тират дуо дорад, надорад... [1, 38].*

Шеърҳои ба мавзӯи ҷанги шаҳрвандӣ бахшидаи шоир он қадар серпахлу, бисёрчанба ва ангешишдиҳандаанд, ки бемуҳобо метавонанд мавзӯи пажӯҳиш ва таҳқиқи алоҳида бошанд.

Шоир роҳи наҷот аз ин фоҷиаи миллиро ҳанӯз дар ҳамон замон, дар айни зуҳур ва авҷаш, яъне 28 уми апрели соли 1992, ки таърихи навишта шудани ин шеър аст, дар ягонагӣ ва ваҳдати миллӣ дидааст ва таърих нишон дод, ки ӯ иштибоҳ накарда буд:

*Ҳар кӣ аз ин мочаро ваҳдати миллат наҷуст,
Заҳми худоганда шуд, дар сари миллат бируст.*

*Қиблагаҳи воқасин ваҳдати халқ асту бас,
Додраси охири ваҳдати халқ асту бас.*
[1, 11].

Дар тамоми ин шеърҳо мо ягонагии шоир, узви ҷудоинопазир буданаш бо Ватанро эҳсос мекунем ва аз ҳама муҳимаш ҳамин ғоя, ҳамин муҳаббату садоқатро шоир ба хонандаи шеъри худаш чунон боэтимоду боварибахш талқин мекунад, ки хонанда ва шоир дар ин нуқта, нуқтаи муҳаббату садоқат ба Ватан ба ҳам меоянд:

*Эй меҳани ман, меҳани ман, меҳани ман,
Ҳар узви замини тусти узви тани ман:*

*Як шонаи ман агар Зарафишон бошад,
Як шонаи дигарам Бадахшон бошад.*

*Як синаи ман агар ки Кӯлоби ман аст,
Як синаи ман Ҳисори шодоби ман аст,
Як бозуи ман ба Рашту Файзобод аст,
Як бозуи ман ба Фалғарат афтадаст... [1, 36].*

Ва хучастагии ин шеър дар он аст, ки шоир тамоми навоҳии Тоҷикистонро дар як пайкар чо кардааст, яъне агар мо мехоҳем, ки пайкарамон бе чурму солим бошад, бояд ба ҳама узвҳо арҷ гузорем ва онҳоро солим ниғаҳ дорем, зеро чудой барои онҳо, чуноне ки барои узвҳои як ҷисм, фанопазир аст.

Аз таҳлили мухтасари мо бармало эҳсос мешавад, ки шеърҳои дар ин давра эҷодкардаи шоир намои мавқеи мустаҳкам солим ва ватанпарваронаи шоир маҳсуб меёбанд. Шеъри шоир чун хушдор ба миллат барои тамоми давру замон буда ва роҳи наҷот аз ҳама воқеаҳои фоҷиабори миллӣ мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Камол Насрулло. Тоҷикистонро дигар қисмат макун. - Душанбе: Адиб, 194 с.
2. Камол Насрулло. Фаросӯи нигоҳ. – Душанбе: Адиб, 2007. - 180 с.
3. Камол Насрулло. Зангулаи фарёд. – Душанбе: Адиб, 2011.- 170 с.

ИНЪИКОСИ ЗУҲУРОТИ СОЛҲОИ ЧАНГИ ШАҲРВАНДӢ ДАР ЭҶОДИЁТИ КАМОЛ НАСРУЛЛО ВА БАРДОШТҲОИ ФАРҲАНГӢ АЗ ОНҲО ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Дар ин мақола мавзӯи дардноки чанги шаҳрвандӣ, оқибати фоҷиабори ҳодисот, ноумедии мардум дар солҳои 1990-1997 дар осори Камол Насрулло мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор гирифтааст, ки хонандаро барои сабақ гирифтани аз таърих хушдор медиҳад. Ин шеърҳо бо забони равону баёни гӯшнавоз ва нишонрас гуфта шуда, таҳқиқи ҳамаҷафа мехоҳанд.

Аз таҳлили мухтасари муаллиф бармало эҳсос мешавад, ки шеърҳои дар ин давра эҷодкардаи Камол Насрулло намои мавқеи мустаҳкам солим ва ватанпарваронаи шоир маҳсуб меёбанд. Шеъри шоир чун хушдор ба миллат барои тамоми давру замон буда, роҳи наҷот аз ҳама воқеаҳои фоҷиабор мебошад ва барои таҳким бахшидани фарҳанги миллӣ дар ҳоли ҳозир низ аз аҳамияти вижа бархӯрдор аст.

Калидвожаҳо: Ватан, чанг, миллат, ноумедӣ, ғам, ҳасрат, шоир, Камол Насрулло, халқ.

ОТРАЖЕНИЕ СОБЫТИЙ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ КАМОЛА НАСРУЛЛО И ИЗВЛЕЧЕНИЕ УРОКОВ КУЛЬТУРЫ ИЗ НЕГО В НАШИ ДНИ

В этой статье исследуется трагическая тема гражданской войны, ужасные и тяжелые последствия этих событий, безнадежность народа в 1990-1997 годах в творчестве Камол Насрулло, что даёт читателю поучительные уроки по истории. Эти стихи написаны на полновзвучном и целенаправленном языке и требуют всестороннего исследования.

Из конкретного анализа автора статьи ясно вытекает, что стихи сочинённые Камолом Насрулло в этот период имеют твёрдую, здоровую и патриотическую позицию. Стихи поэта являются предупреждением нации для всех времён и эпох от всех трагических событий и имеют большое значение для национальной культуры в настоящее время.

Ключевые слова: Родина, война, нация, боль, скорбь, поэт, Камол Насрулло, народ.

THE REFLEXION OF PHENOMENA OF THE CIVIL WAR IN THE POETRY OF KAMOL NASRULLA AND THEIR CULTURAL INFLUENCE IN MODERN TIME

The article devoted to the theme of civil war. The outcome of tragic events, despair of people in 1990-1997 in the poetry of Kamol Nasrulla that warns the reader to learn the history. These poems were expressed with fluent, harmonious and well-directed language, and they need comprehensive research.

Through the concrete analyze of the author it is clear that the written poems of Kamol Nasrullo in this period, considers the solid and healthy view and patriotism of poet. The poetry of Kamol Nasrulla is a warning to the nation in all time and way of the saving from all tragic events and also for the consolidation of national culture and nowadays it has a special importance.

Key words: country, war, nation, despair, pain, sorrow, poet, Kamol Nasrulla, people.

Сведения об авторе: Мустаджобова Рудоба Мукаррамшоевна - соискатель Таджикского государственного института языков имени Сатыма Улугзаде, mail: rudobaimukarram @ mail.ru, тел.: 93-480-15-03

Information about the author: Mustajobova Rudoba Mukarramshoevna - aspirant of the Tajik State Institue of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda, mail: rudobaimukarram @ mail.ru, Tel.: 93-480-15-03

ЗАМИНАҲОИ ИҚТИМОИЮ СИЁСИИ ТАШАККУЛИ ХИЗМАТРАСОНИИ ФАРҲАНГӢ ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ТОЧИКИСТОН

Усмонов Ш. Д.

Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бузургон фарҳангро пайвандгари маънавии наслҳо ва барқарорсозандаи ҳофизаи таърихи халқҳо маънидод кардаанд. Падари шеърӣ форсӣ устод Рӯдакӣ ҳанӯз беш аз ҳазор сол муқаддам фарҳангро беҳтарин ганҷи дунё доништа буд ва ҳамеша ба он рӯй оварданро талқин менамуд. Ин панди ҷовидона дар замони соҳибистиқлолии кишвар моҳияти худро дубора пайдо карда, насли навро барои омӯхтан ва муаррифӣ кардани фарҳанг хидоят менамояд.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити кунунӣ падидаҳои фарҳанг бояд дар одоби ахлоқ, расму оини рӯзгордорӣ, тарбияи фарзандон, ҳуллас дар тамоми паҳлуҳои зиндагии ҷомеа ворид гарданд. Дар ин сурат имкон пайдо мешавад, ки сокинони мамлакат аз ҳазинаи бузурги мероси фарҳанги ниёгон ва ҳамчунин аз нодиртарин намунаҳои фарҳанги ҷаҳонӣ васеъ истифода намоянд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, 22 декабри соли 2017, зимни ироаи Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ ба ин масъала тавачҷуҳи хос зоҳир намуда, иброз доштанд, ки: «Дар ин марҳалаи муҳим мақсаду вазифаҳои фарҳанг бештар ба масъалаҳои ташаккули маънавиёт, омӯзиши амиқи таъриху фарҳанги гузаштаву муосири халқи тоҷик, баланд бардоштани ифтихори миллӣ ва ҳисси ватандӯстиву ватандорӣ, инчунин, дар тафаккури мардум ва махсусан, наврасону ҷавонон густариш додани эҳсоси эҳтиром ба муқаддасоти милливу рамзҳои давлатӣ равона мегардад» [5. с.33-34].

Воқеан, барои ташаккули маънавиёт, баланд бардоштани ифтихори миллӣ, муаррифии шоистаи кишвар дар арсаи байналмилалӣ ва арҷ гузоштан ба фарҳанг ва санъати

ниёгонамон бо ибтикори Пешвои муаззами миллат дастаҳои ҳунарии «Шашмақом» ва «Фалак» дар назди Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтанд. Бузургтарин муассисаи фарҳангии замони истиқлолият – Китобхонаи миллии Тоҷикистон мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифт ва имрӯзҳо барои иҷрои вазифаҳои бузурги таърихӣ хизмат карда истодааст. Дарҳои ин ҳазинаи нодири тамаддун ва маърифат барои аҳли ҷомеаи Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ ҳамеша бозанд.

Муассисаи дигари фарҳангӣ - Осорхонаи миллии Тоҷикистон яке аз падидаҳои бузурги фарҳангии солҳои охир ва саҳифаи тоза дар ҳифзи хотираи таърихии халқ, тарбияи завқи зебоишиносӣ ва ҳисси ифтихори миллӣ мебошад. Он тибқи меъёрҳои муосир бино гардида, бо маҷмааи бошукӯҳ ва назаррабои Қасри миллат, Парчам ва Нишони давлатӣ, Китобхонаи миллии, муҷассамаҳои Исмоили Сомонӣ ва Рӯдакӣ омезиш ёфта, хусни пойтахт ва ин майдони бузургро боз ҳам зеботар мегардонад. Осорхонаи миллӣ аз лиҳози меъморӣ намунаи барҷастаи пайванди асрҳо, омезиши услубҳои классикӣ ва муосир буда, бо истифодаи технологияҳои пешрафтаи муҳандисиву бинокорӣ бунёд гардидааст ва иқдоми усулан тозае дар санъати меъморӣ кишвар ба шумор меравад. Дар толорҳои он ёдгориҳо аз даврони атиқай халқи тоҷик то замони муосир ба намоиш гузошта шудаанд. Осорхонаи миллии Тоҷикистон баёнгари симои бузурги таърихии халқи фарҳангдӯст ва тамаддунофарӣ тоҷик ба ҳисоб рафта, ҳар як тамошобини хориҷӣ имкон пайдо мекунад, ки бо таърих ва тамаддуни тоҷикон, бо дастовардҳои нодири халқи тоҷик ва ормонҳои

сулхофарини миллатамон ошноии бевосита пайдо намояд.

Дар замони соҳибистиклолӣ, инчунин пояҳои ҳукукии соҳаи фарҳанги кишвар, бо ба тасвиб расидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» мустаҳкам гардид. Қонуни мазкур ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандонро дар фаъолияти фарҳангӣ таъмин ва ҳимоя намуда, муносибатҳои ҳуқукии субъектҳои фаъолияти фарҳангиро ба танзим мебарорад ва сиёсати давлатро дар соҳаи фарҳанг муайян мекунад [7, с.9].

Дар ин давра як силсила санадҳои муҳим қабул гардиданд, ки ба шарофати онҳо дар мамлакат барои эҳё, ҳифз ва рушди фарҳанги миллии фазои мусоиди меъёри ҳуқуқӣ фароҳам омад. Аз ҷумла, қабул гардидани «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020», «Барномаи ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик барои солҳои 2013–2020», «Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2012–2020», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (2003), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (1997) амсоли он ғамхориҳое мебошанд, ки соҳаи фарҳанг ва санъати миллиамон ба натиҷаҳои назаррас ноил гардид [13 с.11].

Дар натиҷаи чораандешиҳои пайвастаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир маблағгузориҳои соҳа ба таври назаррас афзоиш ёфт. Агар соли 2000 аз бучети давлатӣ барои соҳаи фарҳанг ва варзиш ҳамагӣ 13 млн. сомонӣ ҷудо шуда бошад, пас дар соли 2014 бо назардошти тамоми манбаъҳои маблағгузорӣ ва бучети тасдиқшуда ҳаҷми он 586, 2 млн. сомони ташкил карда, соли 2016 ба андозаи 825,3 млн. сомонӣ бароварда шудааст [8 с.12].

Зикри як нукта муҳим аст, ки дар ҷараёни сафарҳои кории Сарвари давлат ба шаҳру навоҳии кишвар дар қатори дигар иншооти ҳаётан муҳим муассисаҳои фарҳангӣ, аз қабилӣ қасрҳои фарҳанг, осорхонаҳо, китобхонаҳо, боғҳои фарҳангӣ - фароғатӣ, мактабҳои мусиқӣ мавриди истифода қарор дода мешаванд. Дар давоми соли 2018 дар ноҳияҳои Ванҷ

ва Шугнони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, Балҷувон ва Шамсиддин Шохини вилояти Хатлон, Шаҳристон ва Хучанди вилояти Суғд, ноҳияи Варзоб қасрҳои фарҳанг бо тарҳи замонавӣ мавриди истифода қарор дода шуданд [13с.9]. Бахшида ба 30 - солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми солҳои 2019-2021 дар миқёси кишвар бунёди 16 иншооти гуногуни фарҳангӣ дар назар аст.

Мо дар замони ҷаҳонишавии фарҳангҳо қарор дорем. Шароити кунунӣ тақозо менамояд, ки муассисаҳои фарҳангӣ ва кормандони онҳо мувофиқ ба замони нав фаъолияти худро ба роҳ монанд. Яке аз омилҳои муҳим ин ворид намудани равандҳои инноватсионӣ ва ё навгониҳо ба соҳаи фарҳанг ба ҳисоб меравад. Вожаи инноватсия маънии навгонӣ ва ё навоварино ифода менамояд.

Айни замон дар самти омӯзиши самтҳои муҳими инноватсионӣ семинарҳои омӯзишӣ, курсҳои тақмили ихтисос, тарғиби таҷрибаи пешқадам мувофиқи мақсад ба роҳ монда нашудааст. Марказҳои илмӣ- методӣ эҷодиёти халқи вилоятҳо низ дар ин самт камфаъолият мебошанд. Дар ин раванд, пеш аз ҳама, бояд Пажӯҳишгоҳи илмӣ - таҳқиқотии фарҳанг ва иттилоот, раёсати рушди муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ва ҳунарҳои мардумии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаббускор бошанд.

Бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» элон гардиданд. Аз ин лиҳоз, вазифаи асосии муассисаҳои фарҳангӣ аз он иборат аст, ки ҷиҳати дар амал татбиқ гаштани ин иқдоми начиб аз ҳама имкониятҳои мавҷуда самаранок истифода бурда, ташкили маҳфилҳои «Дастони моҳир», «Ҳунарманд ҳарчо бувад сарфароз», «Мероси падар хоҳӣ, касби падар омӯз», «Ҷилои ҳунар» ва ба ин монанд тадбирҳоро, бо ҷалби мутахассисони варзида, ба роҳ монанд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ дар баробари дигар соҳаҳо дар соҳаи фарҳанг низ

навгониҳои назаррас ба мушоҳида мерасанд. Аз ҷумла, дар мисоли хонаҳои фарҳанги шаҳри Ҳисор, ноҳияи Кубодиён, баъдан дар чор ноҳияи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон «Марказҳои фарҳангӣ-фароғатӣ» таъсис дода шуданд, ки бо низоми нави Ҷамоат ба мардум хизмати маданӣ мерасонанд. Ҳоло шумори чунин марказҳо дар миқёси мамлакат 15 ададро ташкил медиҳад. Ташкили филармонияҳои халқӣ низ аз навгониҳои сохтори муассисаҳои фарҳангӣ дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон ба шумор рафта, шумори онҳо аз 7 адад иборат буда, бо 120 корманд дар рушди соҳаи фарҳанги мамлакат саҳми арзанда менамоянд [13, 3].

Дар шаҳри Хучанди вилояти Суғд ду «Маҷмааи фарҳангӣ-фароғатӣ», ки аз осорхона, боғу гулгаштҳо, мавзёҳои истироҳатӣ- фароғатӣ иборат мебошанд, бо тарҳи замонавӣ ва хусусияти миллидошта бунёд ёфта, бо технологияи муосир муччаҳаз гардонда шуданд. Дар ин маҷмааҳо тарз ва услуби баргузори чорабиниҳои фарҳангӣ-фароғатӣ мувофиқи талаботи рӯз ба роҳ монда шудааст, ки аз падидаҳои нави фарҳангӣ ба шумор меравад.

Дар даврони соҳибистиклолӣ бунёд, таҷдид ва навсозии як қатор иншооти фарҳангӣ, аз ҷумла қасри фарҳанг дар шаҳри Бохтар, Театри мусиқӣ-мазҳакавии ба номи А. Муҳаммадҷонов дар шаҳри Бохтар, қасрҳои фарҳанг дар шаҳри Роғун, ноҳияҳои Панҷ, Ашт, Айнӣ, Зафаробод, Ҷаббор Расулов, Кӯҳистони Мастҷох, Деваштиҷ ва Спитамен, Кохи фарҳанги «Суғдиён» ва Театри рақси миллии «Зебо» дар шаҳри Хучанд ба пешрафти соҳа мусоидат намуданд.

Дар доираи «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» аз ҳисоби маблағҳои буҷаи ҷумҳуриявӣ, маблағҳои мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят ва шаҳру ноҳияҳо, ҷалби сармояи хориҷӣ ва соҳибқорони ватанӣ дар умум аз соли 2016 то 2020 дар ҳаҷми 26084,0 сомонӣ маблағ сарф хоҳад шуд [9 с. 11].

Ҳамзамон, ба ҳолати 1 январи соли 2019 дар саросари ҷумҳурӣ 2442 адад муассисаи

фарҳангӣ, аз ҷумла 1453 китобхонаи давлатию оммавӣ, бо шумули Китобхонаи миллии Тоҷикистон ва Китобхонаи ҷумҳуриявии давлатии бачагонаи ба номи М. Миршакар бо фонди умумии 11 млн. 536724 нусха маҳсулоти ҷопӣ ва дигар маводи иттилоотӣ, аз 318 қаср ва хонаҳои фарҳанг бо 1677 корманд, 409 клуб бо 731 корманд, 42 клуби сайёр бо 91 корманд, 15 маркази фарҳангӣ - фароғатӣ бо 71 корманд, 7 филармонияи халқӣ бо 120 корманд, 72 боғи фарҳангӣ фароғатӣ бо 1116 корманд, 22 театри халқӣ бо 102 корманд, 87 осорхона, бо шумули Осорхонаи миллии Тоҷикистон бо 735 корманд, 14 хона-осорхона бо 32 корманд, 26 ансамбли тарона ва рақс бо 178 корманд, 16 ансамбли шашмақомсарой бо 288,5 корманд, 7 ансамбли фалаксарой бо 134 корманд, 7 ансамбли эстрадӣ бо 97,5 корманд, 11 ансамбли фолклорӣ-этнографӣ бо 138 корманд, 17 ансамбли рақсӣ бо 332 корманд Ҷамоатдоранд [13, с.5].

Бо касби Истиклолияти давлатӣ ташкил ва баргузор намудани Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии телевизионии эҷодиёти халқ «Андалеб», Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии телевизионии «Шашмақомхонҳо» таҳти унвони «Ганҷи ниёгон», фестивалҳои ҷумҳуриявии ансамблҳои оилавӣ таҳти унвони «Дунёи саодат», «Ҷилваи чакан», «Иди атлас», фестивалҳои ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасон», Фестивали байналмилалӣ хунароҳои бадеии халқ «Бозори хунаро», озмуни ҷумҳуриявии «Библиомарафон», «Оинаи таърих», «Ҷароғи ҳидоят», «Даргоҳи хунаро ва маърифат», инчунин, ташкил ва роҳандозии «Қорвони китоб» ва дигар тадбирҳои нави фарҳангӣ ба ҳукми анъана даромада, дар ташаккули сифатан нави соҳаи фарҳанг ва хизматрасонии фарҳангӣ саҳми бориз мегузоранд [9, с.5-7]. Мақсад аз роҳандозии тадбирҳои мазкур тарбияи аҳли ҷомеа, бавижа насли наврас дар рӯҳияи худшиносию ҳудогоҳии миллии, ватандӯстӣ, фарҳангпарварӣ, ободкорию созандагӣ, эҳтиром ба арзишҳои миллии мебошад.

Хушбахтона, давлат тамоми шароитҳоро барои рушди муассисаҳои фарҳангӣ фароҳам овардааст. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (13.12.1997) ҳуқуқи ба ғайрифаъолияти соҳибкорӣ машғул шудани муассисаҳои фарҳангӣ иҷозат дода шудааст [7, с. 10].

Айни замон, дар назди аксари муассисаҳои фарҳангии кишвар омӯзиши курсҳои забонҳои хориҷӣ, воситаҳои компютерӣ, маҳфилҳои хунароҳои мардумӣ хуб ба роҳ монда шудааст. Ин тадбирҳо, аз як тараф боиси ҷалби наврастони ҷавонон ба омӯзиши технологияи муосир ва хунароҳои мардумӣ гарданд, аз ҷониби дигар василаи даромади моддӣ мебошанд. Ин тадбир, бешубҳа, барои рушди ғайрифаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ имконияти васеъ фароҳам меорад.

Бояд таъкид кард, ки бо вучуди андешидани тадбирҳои зарурӣ баҳри рушди муассисаҳои фарҳангӣ, дар самти таҷдиди инфрасохтори соҳа, таҳкими базаи моддӣ-техникии муассисаҳои фарҳангӣ ва таъмини онҳо бо мутахассисони баландихтисос ҳанӯз ҳам камбудӣҳо ба назар мерасанд. Дар ҷараёни барҳамдиҳии собиқ колхозу совхозҳо моликияти онҳо, аз ҷумла бино ва амволи муассисаҳои фарҳангӣ, ки дар тавозунашон қарор доштанд, аз ҷониби хоҷагиҳои фермерию деҳқонии навтаъсис хусусӣ гардонда шуданд.

Дар шароити имрӯза, ба назари мо, роҳи ҳалли мушкилоти соҳаи фарҳангро танҳо дар доираи имкониятҳои иқтисодии давлат маҳдуд накарда, балки баҳри пешрафти соҳа ҷалби ҳарчи бештари сармояи хориҷӣ ва соҳибқорони ватанӣ, ҷоринамоии хизматрасониҳои музнок, рушди бозори сарватҳои фарҳангӣ, ривочу раванқи соҳибкорӣ ва хавасмандгардонию эҳсонқориро ба роҳ мондан зарур аст. Масалан, дар ноҳияи Мастҷоҳ бо ҷалби маблағҳои соҳибқорон бинои хонаҳои фарҳанги Ҷамоати деҳоти Мастҷоҳ ва Ҷамоати деҳоти Оббурдон таъмири асосӣ шуда, ба боғи фарҳангӣ - фароғатии ноҳияи Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ аз тарафи соҳибқор Ҳасан Шарипов як адад карусел ва як адад лимпопо ба маблағи 45 000 сомонӣ харидорӣ ва насб гардид. Дар

боғи фарҳангӣ - фароғатии шаҳри Кӯлоб бошад, аз тарафи соҳибқор Бобоҳон Насимов 4 атраксион ба маблағи 360 000 сомонӣ харидорӣ ва мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуд. Чунин раванд рӯз ба рӯз вусъати тоза мегирад ва ин аз он далолат медиҳад, ки сиёсати фарҳангпарваронаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз тарафи сокинони кишвар, бавижа соҳибқорони саховатпеша ҷамақониба дастгирӣ меёбад.

Муассисаҳои фарҳангӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ бояд роҳҳои нави хизматрасонии фарҳангиро ҷустуҷӯ намоянд. Муассисаҳои клубӣ метавонанд бо корхонаҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, инчунин шахсони инфиродӣ бо мақсади гузарондани ҷарабиниҳои фарҳангӣ - фароғатӣ, ҷашну маросим шартномаҳои дуҷониба банданд. Ин аз як тараф барои камхарҷ гузарондани ҷарабиниҳо мусоидат кунад, аз ҷониби дигар манбаи даромад барои муассисаҳои клубӣ шуда метавонад. Ташкил намудани маркази варзишӣ барои ҷавонон дар муассисаи клубӣ ба манфиати қор хоҳад буд. Бунёди марказҳои мазкур дар шароити деҳоти кишвар ва ноҳияҳои кӯҳистон тақозои замон мебошад. Дар марказҳои вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо ин тадбир то дараҷае хуб роҳандозӣ гардида бошад ҳам, аммо наврастони ҷавонони аксари деҳоти дурдаст аз чунин шароитҳо бархӯрдор нестанд.

Бо ин мақсад, дар Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта шудааст:

Ғайрифаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ тибқи тағйироти ҳаёти иҷтимоӣ - сиёсии ҷомеа таҷдиди назар меҷӯрад.

Сиёсати давлатии фарҳанг дар соҳаи инфраструктура инҳоро дар бар мегирад:

а) тақмил додан ва ба сиёсати имрӯзаи фарҳангӣ фароғатӣ ва муносибатҳои ташаккулёбандаи иҷтимоӣ иқтисодӣ мутобиқ сохтани ғайрифаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ;

б) таъсиси муассисаҳои нави фарҳангӣ фароғатӣ ва дигар сохторҳо, ки ба ҳалли вазифаҳои рушди фарҳанг дар минтақаҳои

кишвар мутобиқ ба эҳтиёҷоти иҷтимоии аҳоли мусоидат менамоянд [8, с.5].

Мутаассифона, аксари он тадбирҳои муҳим ва арзишманде, ки дар Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» ба нақша гирифта шудаанд, амалӣ гардиданашон дар сатҳи вилоят, шаҳру ноҳияҳои кишвар қонеъкунанда намебошад. Норасоии мутахассисони соҳавӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ яке аз масъалаҳои муҳими рӯз доништа мешавад. Имрӯз дар микёси кишвар фақат дар соҳаи муассисаҳои фарҳангии шаҳру ноҳияҳо, ба истиснои театрҳои касбӣ ва ансамблҳои давлатӣ 359 кадрӣ соҳавӣ намерасад. Сабаб: кам будани маош, баҳравар набудан аз имтиёзҳои иҷтимоӣ.

Вазъи соҳа дар ноҳияҳои кӯхистони мамлакат ташвишвар мебошад. Кӯхистони кишвар ва сокинони он дорои хусусиятҳои хоси худ мебошанд. Масалан, муассисаҳои фарҳангӣ имкон надоранд, ки теъдоди бештари мардумро фаро гиранд. Қасрҳо ва хонаҳои фарҳанг, китобхонаи марказӣ аслан дар маркази ноҳияҳо бунёд ёфта, онҳое, ки дур аз марказ зиндагӣ менамоянд, имкони маҳдуди иштирок дар чорабиниҳои фарҳангӣ-фароғатиро доранд.

Фарҳанг соҳаест, ки маъмулан ба дастгирии молиявии давлат бештар ниёз дошта, дар қиёс бо дигар соҳаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ханӯз дар сатҳи зарурӣ ба шароити иқтисоди бозорӣ ва муносибатҳои нави иқтисодӣ омода нашудааст. Эҳёи фаъолияти клубҳои сайёр, бахусус дар деҳоти кишвар амри зарурист. Мувофиқ ба замон роҳандозии фаъолияти китобхонаҳо, аз ҷумла китобхонаҳое, ки дар деҳот ва ноҳияҳои кӯхистони мамлакат амал менамоянд. Компютеркунонии ҳамаи муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, таъсиси китобхонаҳои электронӣ, ташкили курсҳои омӯзиши забонҳои хориҷӣ, курсҳои тақмили ихтисос, бозомӯзии мутахассисони соҳа ва роҳбарони зерсохторҳои соҳаи фарҳанг тақозои замон мебошад [11, с.34].

Дар аксари шуъба ва бахшҳои фарҳанг навагонӣ дар ташкил ва баргӯзори чорабиниҳои фарҳангӣ-сиёсӣ, чашнҳои миллӣ, санаҳои таърихӣ дида нашуда, ҳамзамон семинарҳои омӯзишӣ, тарғиби таҷрибаи пешқадам аз тарафи марказҳои илмӣ - методии эҷодиёти халқи вилоят, хучраҳои дастурдиҳии шаҳру ноҳияҳо дида мешавад. Аз 25 шаҳру ноҳияи вилояти Хатлон, дар 18 - тои он ҳатто дар назди бахшҳои фарҳанг кабинетҳои методӣ (хучраҳои дастурдиҳӣ) то ҳоло таъсис дода нашудаанд [13, с.10].

Дар сатҳи раёсат, шуъба ва бахшҳои фарҳанг ба вазифаи сармутахассис нафарони ғайримутахассис таъйин гардида, бештари мудирони бахшҳои фарҳанг аз нозуқиҳои соҳаи фарҳанг бархӯрдор нестанд. Соҳаи фарҳанг фақат аз рақсу сурудхонӣ иборат набуду нест.

Барои беҳтар намудани заминаи иҷтимоӣ сиёсии ташаккули хизматрасонии фарҳангӣ дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон тадбирҳои зеринро бояд амалӣ намуд:

Соли 2011, бо кадом сабабҳое, шуъбаҳои фарҳанг ба бахшҳои фарҳанг табдил дода шуданд. Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи аз бахши фарҳанг ба шуъбаҳои фарҳанг табдил додани бахшҳои фарҳанги шаҳру ноҳияҳо расман муроҷиат намудааст. Дар сурати ҳалли мусбати худро ёфтани масъалаи мазкур барои фаъолияти пурсамари муассисаҳои фарҳангӣ тақони ҷиддӣ хоҳад шуд.

Омили муҳим дар шароити имрӯза аз он иборат аст, ки махсусан аз деҳоти кишвар шумори бештари хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва соҳибистеъдодҳо тариқи имтиёз, квотаи президентӣ ба донишкада ва коллеҷҳои соҳавӣ қабул шаванд.

Мутахассисони соҳавиро барои омӯхтани таҷрибаи пешқадами кишварҳои хориҷӣ сафарбар намудан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамзамон, аз кишварҳои хориҷӣ мутахассисони варзидаро даъват намудан лозим аст, то курсҳои тақмили ихтисос ва семинарҳои омӯзиширо бо иштироки мутахассисони соҳаи фарҳанги кишвар баргузор намоянд.

Дар назди муассисаҳои фарҳангӣ маҳфилҳои бадеии «Шашмақомхонӣ», «Фалакхонӣ», «Шоҳномахонӣ», «Рӯдакихонӣ» ва ба ин монанд тадбирҳои фарҳангӣ, бо ҷалби наврасону ҷавонон, одамони касбу кори гуногун, бештар таъсис дода шаванд.

Дар деҳоти кишвар, дар назди муассисаҳои фарҳангӣ - фароғатӣ маҳфилҳои гуногуни хунароҳои мардумӣ ташкил карда шаванд. Чунки аксари хунаромандони мардумӣ дар деҳот қору зиндагӣ менамоянд.

Бамаврид мебуд, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят ва шаҳру ноҳияҳо дар оянда сохтмони муассисаҳои фарҳангиро, дар шароити кӯхистони кишвар, мувофиқ ба шумораи аҳолии ин ё он деҳот ба нақша гирифта, бунёди клубҳоро барои 150-200 ҷойи нишаст, китобхонаҳои дорои 2000-3000 нусха фонди китобӣ ва марказҳои фарҳангӣ-варзиширо роҳандозӣ намоянд.

Таъсиси Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии қормандони соҳаи

фарҳанг, ки дар «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» пешниҳод гардидааст, ба пешрафти соҳа мусоидат хоҳад кард.

Таҳияи лоиҳаҳо баҳри ҷалби сарчашмаҳои маблағгузориҳои ғайрибюджетӣ, аз ҷумла сармояи хориҷӣ ва ба ин монанд тадбирҳо.

Мустаҳкам намудани базаи моддӣ - техникаи муассисаҳои фарҳанг ва санъат, ташаккули равандҳои фарҳангӣ дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон дастгирии ҳамаҷонибаро аз ҷониби давлат тақозо намоянд ҳам, аҳли фарҳангу хунаро лозим аст, ки навғониҳои соҳа, вижагиҳои иқтисоди бозорӣ, технологияи наву замонавӣ, таҷрибаи пешқадами мамлакатҳои ба мо дӯсту ҳамсояро омӯхта, барои ташаккули фарҳанги миллӣ, хизматрасонии фарҳангии Тоҷикистони соҳибистиклол ва пешрафту шуқуфои Ватани маҳбуб саъю талоши ҳамешагӣ намоянд.

АДАБИЁТ:

1. Раҳмонов, Э. Асри ХХI асри фарҳанги сулҳ ва ваҳдати инсоният [Матн] // Пайванд. 2001. № 6. С. 7-29.
2. Раҳмонов, Э. Истиклолият неъматӣ бебаҳост [Матн]. Душанбе: Шарқи озод, 2001. - 94 с.
3. Раҳмонов, Э. Пешрафти ягон давлат бе рушди илму фарҳанг мумкин нест [Матн]: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷлиси ботантана ба ифтихори 50 - солагии Академияи илмҳои Тоҷикистон // Садои мардум. 2001. 21 апрел; Ҷумҳурият. 2001. 21 апрел.
4. Раҳмонов, Э. Фарҳанг ҳастии миллат аст [Матн]: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат, 20 март соли 2001. Душанбе: Матбуот, 2001. 63 с.
5. Раҳмон, Э. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2017 [Матн] // Ҷумҳурият. 2017.
6. Раҳмон, Э. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26 декабри соли 2018 [Матн] // Ҷумҳурият. 2018. .
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (13.12.1997)
8. Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори ХҚТ, 30.12.2005, №501, 30 с)
9. «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» (қарори ХҚТ аз 9.02.2016, №9, 70 с)
10. Набиева, Р. Зикриёев, Ф. Зикриёева, М. «Таърихи халқи тоҷик». Душанбе, Собириён; 2010, 328 с
11. Менечменти фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ [Матн]: Дастури амалӣ-методӣ / Мураттиб С. Шосаидов; муҳаррир Ҷ. Қурбонов; Пажӯҳишгоҳи фарҳанг ва иттилоот. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. - 128 с.
12. Фарҳанг ва истиклол [Матн] / Таҳияи Ф. Азизӣ; муҳаррир Гулназар. Душанбе: Адиб, 2011 - 292 с
13. Ҳисоботҳои хаттӣ ва оморӣ Вазорати фарҳанг дар солҳои 2012, 2014, 2017, 2018

ЗАМИНАҲОИ ИҶТИМОИЮ СИЁСИИ ТАШАККУЛИ ХИЗМАТРАСОНИИ ФАРҲАНҒӢ ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур суҳан дар бораи дастовардҳои соҳаи фарҳанг дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рафта, дар як вақт баҳри рушди соҳаи фарҳанг дар заминаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг», Консепсияи рушди соҳаи фарҳанг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар барномаҳои фарҳангӣ маълумот ва пешниҳодҳои мушаххас ироа шудаанд. Муаллиф, инчунин, дар мақола оид ба вазъи муассисаҳои фарҳангӣ - фароғатӣ дар шароити деҳоти кишвар, норасоии кадрҳо, номуқаммалии базаи моддӣ - техникаи муассисаҳои фарҳангӣ маълумот додааст.

Дар мақола оид ба сиёсати фарҳангпарваронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дастовардҳои наҷиби фарҳангӣ андешаҳои ҷолиб баён гашта, аз Паёми Сарвари давлат ба Маҷлиси Олии мамлакат (соли 2017) иқтибос оварда шудааст.

Ҳамзамон, муаллиф дар мақола оид ба ҷорӣ намудани раванди инноватсионӣ баҳри рушди соҳаи фарҳанг, аз ҷумла дар деҳоти кишвар як қатор масъалаҳоро мавриди баррасӣ қарор дода, ҷиҳати дар оянда фаъолияти пурсамар намудани муассисаҳои фарҳангӣ пешниҳодҳои мушаххас баён намудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, маданият, инқилоби маданӣ, муассисаи фарҳанг, омор, мутахассис, клуб, клуби сайёр, театри халқӣ, марказҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, китобхона, инноватсия, навоарӣ, маҳфилҳои бадеӣ, хунароҳои мардумӣ.

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНЫХ УСЛУГ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

В данной статье речь идёт о состоянии и развитии сферы культуры и об уникальных достижениях в период независимости Республики Таджикистан, одновременно о развитии сферы культуры на базе Закона Республики Таджикистан «О культуре», концепции развития сферы культуры.

Также в статье указывается плодотворная культурная политика Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона и уникальные достижения в сфере культуры, приведены сноска из ежегодного очередного Обращения Президента Республики Таджикистан к Маҷлиси Оли Республики Таджикистан.

В то же время, в статье конкретно упоминаются некоторые задачи по развитию сферы культуры в сельской местности края и предлагаются пути преодоления недостатков и возможных ошибок.

Ключевые слова: культура, развлечение, статистика, специалист, клуб, автоклуб, национальный театр, библиотека, инновация, народные промыслы.

SOCIO-POLITICAL FORMATION OF CULTURAL SERVICES DURING THE INDEPENDENCE PERIOD OF TAJIKISTAN

The article devoted the dignified achievements during the independence of the Republic of Tajikistan. It gives information about cultural development on the basis of the law of the Republic of Tajikistan "Law on culture" and conception of development of cultural sphere. The author gave information about the situation of cultural and resting institutions in rural condition of our country, deficiency of staff, and imperfection of technical and material basis of cultural institutions. Also in this article was said about cultural policy of the government of the Tajik Republic, first of all the founder of piece and national unity the leader of the Nation his excellency Emomali Rahmon, dignified achievement in cultural sphere, borrowing from the Message on 22nd in 2017, and regular Message of the President of the Republic of Tajikistan to Majlisi

Milii Oli of the Republic of Tajikistan, on December 26 in 2018. The author mentioned his ideas about valid innovation process for cultural improvement, including rural problems of our country and about productive future activity of cultural institutions.

Keywords: culture, entertainment, statistics, specialist, club, autoclub, national theatre, library, innovation, folkcraft, village.

Сведения об авторе: Усманов Шодибек Дилшодович - ведущий специалист отдела развития учреждений культуры Министерства культуры Республики Таджикистан, старший преподаватель кафедры «Социально-культурной деятельности, технологии и туризма» Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде. Адрес: г. Душанбе, ул. Маяковского, 74, ком. 36. Тел.: 92 - 754 - 98- 60

Information about the author: Usmonov Shodibek Dilshodovich - Senior specialist of Department of development of cultural institutions-the Ministry paraati farangi Republic of Tajikistan, the Department senior teacher of the discipline "Technology of social activities.tourism and culture " of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirso Tursunzodanza. Soroa: St. Mayakovskaya, h 74,36 Dushanbe,. Тел.: 92 - 754 - 98- 60

МУҲИТИ ФАРҲАНГИИ КӢЛОБ ВА ТАШАККУЛИ КАСБИЯТИ ОҲАНГСОЗИИ ХАЙРУЛЛО АБДУЛЛОЕВ

Акрамова С.Х.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

*Дар ҳунар кӯш, ки зар чизе нест,
Ганҷу зар неши ҳунар чизе нест.*

Инсонҳои соҳибхирад дар ҳар даври замон саъю талош менамояд, ки тамоми донишу таҷриба ва истеъдоди худро баҳри рушди такомули фарҳанги милли, илм, санъат, адабиёт, забони модарӣ ва амсоли инҳо бахшад, то ки номаш бо некӣ ҳамеша вирди забонҳо бошад. Аз ин лиҳоз, агар ба ҳаёт ва фаъолияти беш аз 60 - солаи ҳунарманди шинохтаи тоҷик, оҳангсоз Хайрулло Абдуллоев назар андозем, пай мебарем, ки ӯ дар рушди санъати касбии мусиқии Тоҷикистон саҳми назаррас гузошта, бо эҷоди чандин асарҳои баландмазмун, ба сифати поягузори мусиқии касбии тоҷик эътироф гардидааст.

Воқеан, роҳи хеле тӯлонии дар ҷодаи санъат тайнамудаи оҳангсози маъруф Хайрулло Абдуллоев, ки аз зодгоҳаш - деҳаи Ромитиён, воқеъ дар кӯхистони Балҷувон, оғоз меёбад, ибратбахш аст.

Аҷдодони аҳли ин деҳа тақрибан 200 сол қабл аз мавзеи Ромити миригари Хисор, бар асари муноқишаву кашмакашҳои дохилӣ, ба ин ҷо кӯчида омада, зиндагиро аз сар гирифтаанд. Бинобар ин, сокинони гирду атроф аҳли деҳаи Ромитиёнро мардуми гарданшаху шӯришгар мепиндоштанд. Дар ибтидо ин деҳа аз се хонадон иборат буд ва тадриҷан микдорашон афзуд. Машғулияти асосии аҳли деҳа косибӣ, ҳунармандӣ ва кишоварзӣ буда, нисбат ба дигарон зиндагашон беҳтар буд [8.10.].

Сокинони деҳа дар фасли зимистон, ки давраи истироҳат ва фороғат аст, баробари мутолиаи суҳбатҳои дӯстона, инчунин бо

асбобҳои мусиқӣ (дотор, танбӯр) сурудхонӣ мекарданд. Дар байни онҳо усто Абдулло пешдастӣ дошт ва асбобҳои худсохтро аз ҳама беҳтар менавохт ва тавассути онҳо сурудҳои шӯху дилангез месароид. Усто Абдулло, ки ба мусиқӣ шавқу рағбати зиёд дошт, боре дар хурдсолиаш, дар Балҷувон, овози сурнайро шунида, хеле мутаассир гардид ва аз падар хоҳиш кард, ки ба ӯ сурнай харида диҳад. Падараш ин хоҳиши Абдуллои ҷавонро ба иҷро нарасонд ва кӯдак аз ин ҳол ранҷид. Чанд муддат пас усто Абдулло ба Кӯлоб меояд ва аз он ҷо ба Афғонистон ҳиҷрат намуда, дар мусофират чанде умр ба сар мебарад. Ниҳоят, пас аз инқилоб, яъне соли 1927 ба зодгоҳаш - деҳаи Ромитиён шаҳраки Балҷувон бозмегардад. Дар ин ҷо бо Давлатбӣ ном духтари ҳамдеҳааш оиладор мешавад. Пас аз чанд муддати оиладорӣ дар ин хонадон писаре ба дунё меояд, ки бо эҳтиром ба ӯ номи Хайруллоро мегузоранд [5.9.].

Хайрулло аз хурдсолӣ ба асбобҳои мусиқӣ тавачҷуҳи хосса пайдо намуда буд. Бинобар ин, вақте падар бо асбобҳои мусиқии худаш суруд мехонд, гӯшу ҳуш шуда, ба ӯ диққат меод ва тариқи иҷрои онро азхуд мекард. Рӯзе падараш ӯро ба хонаи муаллими деҳа мебарад. Дар он ҷо мардуми зиёд ҷамъ шуда, мошинғазал (патефон) гӯш мекарданд. Сурудҳои мусиқии мошинғазал ҷунон ба мардум, хосатан бачаҳои хурдсол писанд меафтанд, ки муаллим мошинғазалро ба кучоҳи барад, бачаҳо аз дунболаш мерафтанд.

Сурудҳои нахустине, ки аз мошинғазал шунидааст ва як умр дар хотираш нақш бастаанд, назари «Дидам ба мулки Хисор»,

«Пули Вахш», «Усмаш намехом», «Султонови номдор» ва амсоли инҳо мебошанд [5.9.].

Солҳои 30-юм хеле пурташвиш буданд. Дар ин солҳо дар деҳот хоҷагиҳои коллективӣ (колхозҳо) бунёд мегардиданд ва мардум ба умеди зиндагии хуб шабу рӯз заҳмат мекашид. Усто Абдулло, ки шахси хунарманду санъаткор буд, барои ривочи касби худ кӯшид. Ӯ аввал ба Кӯлоб рафта, дар театр ба кор шомил гардид ва соли 1936 бошад, ба Душанбе омада, ба сифати танбӯрнавоб ба театри давлатӣ ба кор медарояд. Дар ин ҷо ба эҷодкорӣ машғул мешавад ва чандин суруд оҳангҳои тоза эҷод менамояд, ки чанде аз онҳо аз тарафи бастакор А. Ленский ба нота гирифта шуда, дар китоби «Мусиқии тоҷикон» нашр мегардад [5.9.].

Хонадони усто Абдулло соли 1937 ба Душанбе меояд ва соли 1938 бо тақозои касбу кор боз ба Кӯлоб бармегардад. Усто Абдулло дар театри Кӯлоб ифои вазифа менамояд ва дар рушду нумӯи санъати мусиқии тоҷикӣ саҳм мегирад. Вале ҷанги хонумонсӯзи солҳои 1941-1945 мардуми осоиштаву меҳнатқарини мамлакати собиқ шӯравиро намегузорад, ки зиндагиро оромонаву осоишта идома диҳанд. Тамоми мардум барои Ҷимояи ватани азизашон бар зидди фашизм ба мубориза меҳезанд. Ҷавонон бо ризоияти худ ба армия сафарбар мешаванд. Аз ҷумла, соли 1942 усто Абдулло, ки дар театри мусиқии шаҳри Кӯлоб ифои вазифа дошт, бо хоҳиши худ ба фронт меравад. Дар муҳорибаҳои назди шаҳри Сталинград қаҳрамонона ҳалок мегардад, поси хотири онро то имрӯз фарзандону ҳамватанонаш ба ҷо меоранд [3.278.].

Азбаски падари Хайрулло - усто Абдулло ба фронт меравад ва зиндагию рӯзгор душвор мешавад, Хайруллои ҷавон ба театри мусиқии шаҳри Кӯлоб ба кор меояд. Ӯ ҳамон вақт 12 - сола буда, дар театр нахуст вазифаи рубобнавозро ба зимааш мегузорад. Он айём ба театр Сайдали Вализода сарварӣ менамуд ва барои тарбияву пешрафти Хайруллои ҷавон хеле мусоидат намуда, ғамхорини падарона зоҳир менамояд. Яъне, Хайрулло якҷо бо Сайдали Вализода дар саҳна сурудҳои ҳаҷвӣ мехонд, дар саҳнаҳои ҳаҷвӣ нақш мебозид,

ки ин дар ташаккулёбии Хайрулло ба сифати санъаткори асил бетаъсир наменонд [8.12.].

Дар он айём, бо вучуди душвориҳои пешомада, кор дар театри Кӯлоб ягон вақт қатъ нагардидааст. Кормандони театр наваскаронро бо суруд мусиқии хушу гуворо гусел менамуданд ва аскарони аз майдони ҷанг баргаштаре низ бо созу суруд истиқбол мегиританд. Дартар оҳангсоз Хайрулло Абдуллоев он рӯзхоро ба ёд оварда, қисса мекунад:

«Ман дар театр дар солҳои ҷанг ба кор пардохтам ва дар он ҷо аз устодони санъат, чун Сайдали Вализода, Қаландаров, С. Каримов, М. Султонов, ки ифои вазифа доштанд, бисёр нозуқиҳои санъатро омӯхтам. Барои ман сафарҳои хунарини театр мактаби хубе буданд, зеро мо ба тамоми ноҳияҳо сафар менамудем ва дар байни мардум бо санъаткорони халқӣ шинос шуда, аз онҳо бисёр чизхоро меомӯхтем. Дар ин сафарҳо мо чандин фалаксароро кашф намудем, ки асосан маҳсули фалаксароёни деҳаи Доғистони Шӯрообод буданд. Ин деҳаро, воқеан, макони фалаксароён номидан мумкин аст. Мавқеъ ва манзараҳои дилфиреби он гӯё барои фалаксароӣ офарида шуда бошанд. Деҳа дар поёни яке аз баландтарин ва мӯътабартарин қуллаҳои Кӯлоб -ҳазрати Имом аскара ҷойгир шудааст. Бештари фалаксароён сурудҳои худро аз рубоӣ ба фалак мутобиқу мувофиқ оғоз менамоянд. Ба монанди:

Фарёд зи дасти фалаки ҷомақабуд.

ё

Фарёд, ки як умр гадоем, дарег,

Фарёд кунам намерасад овозам.

Дастаи театри мусиқии Кӯлоб аз рӯзҳои аввали ҷанги хонумонсӯз фаъолияти худро ба ташвиқу тарғиби ғояҳои ватанпарастӣ равона мекард ва дар ин мавзӯ сурудҳо омода менамуд. Яке аз аввалин сурудҳои эҷодшуда, шеърҳои Муҳаммадҷон Раҳимӣ бо оҳанги усто Абдулло мебошад, ки ҷунин оғоз мегардад:

Дӯстон, маслаки фашизм балоангез аст,

Маслаки Гитлери қотилу заҳромез аст...

Дар театри Кӯлоб дар қатори бехтарин санъаткорони ноҳияҳои гуногуни минтақа, инчунин аз шаҳру навоҳии Панҷакенту Хучанд, Конибодом ва Ҷумҳурии Ўзбекистон хунармандон қор мекарданд ва барномаҳои театр гуногуну рангин буданд. Чун ба ноҳияҳои Ховалингу Балҷувон ва Сари Хосор сафар менамудем, доир ба қаҳрамоноҳои Восеъ нақлу ҳикоя, достону манзума, ба монанди «Восеъ ғазост имрӯз» ва гурӯғлисароёни Сари Хосор мавод гирд меовардем, зеро моро хеле мафтун мекард» [3.281.]

Албатта, дидани манзараҳои дилфиребу ҷойҳои таърихӣ, чун Ҳазрати Султон, оромгоҳи Анварпошо ба ҷаҳонбинии шахс таъсири амиқе мебахшад. Он манзараҳое, ки дар суруди «Восеъ ғазост имрӯз» инъикос ёфтаанд, гурӯҳи театр ҳини сафар бо ҷашми худ меид, ки ин бетаъсир набуд:

*Восеъ рафт Сурхсакова,
Пастӣ- баландӣ метова,
Мардум Восеъ мекова.
Восеъ ҳамбид санги мир,
Муқобили зулми мир,
Бояд намудан тадбир...*

Соли 1943 ба театри Кӯлоб ба сифати режиссёр ходими театри В. Смирнов меояд. Ӯ яке аз ташкилкунандагони ансамбли бачагонаи Помир буд. Бо ташаббуси ӯ соли 1945 дар Душанбе рӯзҳои санъату маданияти вилояти Кӯлоб гузаронда мешавад. Ба ин даҳа барои омодагӣ оҳангсози машҳур З. Шаҳидиро даъват менамоянд. Барои баргузориҳои ин ҷорабинии фарҳангӣ аз навоҳии гирду атрофи Кӯлоб санъаткорону хунармандон даъват карда мешаванд. Даъватшудагон дар спектакли мусиқии «Сартароши камгап» ва барномаи консерти иштирок намуданд [9.8.].

Дар ҳамин ҷорабинии фарҳангӣ Хайрулло Абдуллоев бо оҳангсози машҳури тоҷик Зиёдулло Шаҳидӣ шинос мешавад ва ин ошноӣ ба ӯ роҳи нави эҷодиро боз менамояд. З. Шаҳидӣ на танҳо чун бастакор, балки ҳамчун ходими барҷастаи фарҳангу санъати тоҷик ҷавонро ба роҳи ватанпарастӣ ва миллатшиносӣ ҳидоят менамуд.

«Аввалин суруди эҷодкардаи ман «Эй санам» ном дошт, ки ба ҳамин муносибат эҷод шуд, - мегуяд Хайрулло Абдуллоев, - ва ин суруд аз ҷониби иштирокчиёни даҳа сароида шуд» [3.285.].

*Кабки хиромонвор рафтори ту,
Ҳар ки ба олам нашавад ёри ту,
Нест чу ман ёри вафодори ту,
Бурди зи ман сабру қарор, эй санам.*

Дар рӯзҳои санъату маданияти вилояти Кӯлоб дар шаҳри Душанбе, инчунин сурудҳои дар васфи Сталинобод, «Тори дутор», «Интиҳобот» эҷодкардаи ӯ садо доданд. Бояд гуфт, ки дар анҷоми рӯзҳои санъати вилояти Кӯлоб дар шаҳри Душанбе чанд нафар бо муқофотҳои давлатӣ ва ифтихорномаҳо қадршиносӣ гардиданд. Аз ҷумла, Хайрулло Абдуллоев бо Ифтихорномаи Шӯрои Олӣ сарфароз гардонда шуд, ки ин масъулияти ӯро бештар гардонд.

Ҳамзамон, воҳӯрӣ бо ходимони намоёни санъат, назирӣ З. Шаҳидӣ ва М. Мавлонов барои Хайрулло Абдуллоев саҳифаи тозае эҷодӣ боз намуд. Яъне, ӯ аз З. Шаҳидӣ роҳҳои наву тозае оҳангсозӣ, аз М. Мавлонов чанд оҳанги халқӣ - классикӣ, аз ҷумла «Олчин», «Бозургонӣ», «Ушшоқ»-ро омӯхт ва минбаъд онҳоро такмил дод.

Соли 1946 Хайрулло Абдуллоевро роҳбари мусиқии театри Кӯлоб таъин намуданд. Ӯ мехост, ки дар соҳаи худ ҳамчун мутахассиси асил сабзида ба камол расад. Бинобар ин, ӯ ба фарзанди ягонаи оила буданаши нигоҳ накарда, роҳи шаҳри Душанберо пеш гирифт, то дар омӯзишгоҳи санъат нозуқиҳои пешаи оҳангсозиро омӯзад. Ӯ дар омӯзишгоҳи мусиқӣ таҳти сарвариҳои бастакори машҳур А. Ленский дар шӯбаи оҳангсозӣ таҳсил намуда, аввалин суруди худро дар васфи «Сталинобод» меофарад, ки то имрӯз он дар ҳазинаи тиллоӣ маҳфуз аст. Ин саъю кӯшиш ва маҳорату фаъолияти ҷиддии ӯро дар ҷодаи санъат, баҳусус мусиқӣ Ҳукумати Тоҷикистон ба назар гирифта, барои идомаи таҳсил ба Консерваторияи шаҳри Москва фиристод. Дар ин ҷо бисёр намоёндагони санъати тоҷик,

чун З. Шаҳидӣ, А. Ҳамидов, Ш. Сайфиддинов таҳсил намудаанд. Ӯ соли аввали таҳсил аз оҳангсози машҳур А. Пахмутова сабақ гирифт. Сипас, профессор А. Н. Александров ӯро ба шогирдӣ қабул кард. Профессор А. Н. Александров дар тарбияи оҳангсозон таҷрибаи бой дошта, шогирдонро натавон ба мусиқӣ, балки бо бисёр намунаҳои санъату адабиёт ва таърих шинос менамуд [5.14].

Хайрулло Абдуллоев дар баробари санъати пурғановати гузаштагону имрӯзиён, адабиёту таърихи халқи худро низ омӯхт, ки минбаъд дар эҷоди оҳангу сурудҳо илҳомбахш гардиданд.

Табиист, ки таҳсил дар Консерваторияи шаҳри Москва ба номи Чайковский орзу ва умеди ҳар як санъаткори асил аст. Албатта, дохил шудан ва хондан дар ин муассисаи таълимӣ лаёқату кӯшиши зиёдеро талаб менамояд. Меҳнатдӯстӣ ва меҳру муҳаббати беандоза ба санъат, хосатан ба мусиқӣ ба Хайрулло Абдуллоев имкон дод, ки ба ин даргоҳи олий шомил шавад ва онро бомуваффақият ба итмом расонад [5.14].

Ҳанӯз дар солҳои таҳсил дар консерватория ӯ дар жанрҳои гуногуни мусиқӣ асарҳо эҷод намудааст.

Баъд аз хатми консерватория Хайрулло Абдуллоев баробари эҷоди асарҳои гуногун ва сурдҳои тару тоза, инчунин дар вазифаҳои масъул, аз қабилӣ сармуҳаррири редакцияи мусиқии телевизион, мудири кабинети мусиқии Хонаи республикавии эҷодиёти халқ, роҳбари бадеии Филармонияи давлатии Тоҷикистон ва аъзои коллегияи репертуарӣ- редакционии Вазорати маданияти Тоҷикистон ифои вазифа намуда, дар рушду нумӯи санъати тоҷик саҳми муайяне дорад. Инчунин, тайи солҳои зиёд дар Донишқадаи давлатии санъат ба ҳайси устод ба шогирдон дарс мегӯяд [2.23-27].

Эҷодиёти Хайрулло Абдуллоев гуногунпаҳлу буда, дар он санъати суруд мавқеи хоса дорад. Яке аз паҳлуҳои дигари фаъолияти Хайрулло Абдуллоев рӯзноманигорист. Ӯ дар мақолаву гузоришҳо ва лавҳаҳои адабӣ перомунӣ масоили мубрами санъати мусиқии тоҷик баёни андеша намуда, роҳи ҳалли

мушкилотро то андозае муайян менамояд. Бинобар ин, ӯро аҳли чома, натавон чун бастакор, балки ба сифати муаллифи чандин мақола оид ба мусиқӣ, сценарияҳои телевизионӣ ва радио мешиносад. Мавзӯи нигоштаҳои ӯ гуногунчанба буда, дар байни онҳо мақолаҳо дар бораи шахсиятҳои шинохта, операю концертҳои симфонӣ, тақризу мулоҳизаҳо доир ба китобҳои мусиқӣ, сценарияҳо низ ҷой доранд.

Ҷиҳати ҷолиби рӯзноманигории ӯ дар он буд, ки чун бастакор ва мусиқшинос доир ба ин ё он масъалаи мубрами мусиқӣ, опера ва концертҳои симфонӣ сухан ронда, арзиши он намоишро муайян менамояд ва роҳи ҳалли ноқисӣ, камбудихоро нишон меод [6.3-5].

Як қатор мақолаҳои устод Хайрулло Абдуллоев, аз қабилӣ «Нахустин симфонияи тоҷикӣ», «Комде ва Мадан» - и З. Шаҳидӣ, «Парасту»-и Ф. Одина, достони «Қишлоқи тиллоӣ» -и Ш. Сайфиддинов, «Рапсодияи тоҷикӣ» - и Ф. Солиев ва даҳҳо дигаронро метавон мисол овард [7.16-22].

Дар ҷодаи рӯзноманигорӣ бештар ба санадҳои мӯътамад таъя карда, симоҳои эҷодии оҳангсозон З. Шаҳидӣ, Ш. Сайфиддинов, А.Ҳамдамов ва чанде дигаронро дар нигоштаҳои худ тасвир намуда, аз бурду боҳти эҷодии эшон бо завқи зиёд сухан меронд.

Тавре ки аз фаъолияти рӯзноманигории Хайрулло Абдуллоев бармеояд, ӯ бо асолати он масоил хуб бархӯрдор мебошад ё ба таъбири дигар гӯем, эшон бештар аз ҳама ба маҳорату салиқаи касбияту таҳассусӣ ва ё касбияти санъатшиносии хеш таъя менамояд, чунин муносибати начибонаву хирадмандона боиси хусну латофати нигоштаҳояш гардиданд [5.14].

Умуман, бо итминони қавӣ метавон гуфт, ки Хайрулло Абдуллоев аз зумраи ҳунармандони асили миллат аст, ки дар ҷодаи рӯзноманигорӣ низ дорои сабки хос мебошад ва дар ташаккули бисёр жанрҳои маъмули журналистӣ нақши босазо гузоштааст.

Устод Хайрулло Абдуллоев дар Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

солҳои тӯлонӣ ба сифати омӯзгор ифои вазифа намуда, дарсхоро бо маҳорати баланди касбӣ мегузаронд ва шогирдонашро дар рӯҳияи баланди инсондӯстию шарафмандӣ, тозақорӣ ва навҷӯию меҳнатқаринӣ ҳидоят менамуд.

Оҳангсоз Хайрулло Абдуллоев, пеш аз ҳама, аз он ифтихор менамуд, ки дар зиндагӣ пешаи пуршараф ва дар айни замон пурмасъулият - омӯзгориро интихоб кардааст. Ӯ ин касбро низ бисёр дӯст медошт. Ба хоҳири он ки ба донишҷӯ сухани наво гӯяд, мунтазам мутолиа менамуд ва кӯшиши зиёд ба ҳарч меод, ки ба шунаванда дар ҳар як дарси навбатӣ маълумоти тозае пешкаш намояд. Ҳамин заҳматкашию бедорхобии устод Хайрулло Абдуллоев боис гардиданд, ки дарсхояш басо ҷолибу самарабахш

гузаранд. Аз инсондӯстӣ, маҳорати баланди касбӣ ва нуктасанҷию дақиққорӣ Хайрулло Абдуллоев чи шогирдону чи устодон ба неки сухан меронанд.

Тавре аз фаъолияти гуногунҷанбаи Хайрулло Абдуллоев бармеояд, ӯ воқеан яке аз шахсиятҳои маъруфу мӯътабарест, ки зиёда аз 60 соли умри бобаракаташро сарфи хунари оҳангсозӣ, рӯзноманигорӣ ва омӯзгорӣ намудааст. Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки ӯ натавонанд фидоии касби худ буд, балки ҳамчун инсони шарифу комил дар байни ҳамкасбонаш шуҳрат дошт. Ин хислатҳои писандида ва ахлоқи ҳамидаи ӯ, пеш аз ҳама, дар хоксорӣ, фурутанӣ, меҳнатдӯстӣ ва сидку вафодориаш нисбат ба Ватан ва наздикону пайвандон таҷассум ёфтаанд.

АДАБИЁТ:

1. Абдуллоев Х. Бастакорони тоҷик ва осори Абдурахмони Ҷомӣ. //Маориф ва маданият. -1964, 20 декабр.
2. Азизова Ф. Назаре ба эҷодиёти Хайрулло Абдуллоев. //Мавҷи оҳанг. -Душанбе:Ирфон, 2000. - С.23-27.
3. Акрамова С. Х. История изучения музыкальной культуры Таджикистана (1946-2015 гг.). - Душанбе: Дониш, 2017. -322 с.
4. Кабилова Б. История композиторского творчества в Таджикистане. -Душанбе: Дониш, 2008. -256 с.
5. Композиторы и музыковеды Таджикистана. - Душанбе, 2010. -104 с.
6. Маҳмадов Б. Созу навои қалбҳо. //Мавҷи оҳанг. - Душанбе: Ирфон, 2000. - С.3-5.
7. Низомов А. Таҳмина нола мекард. //Мавҷи оҳанг. - Душанбе: Ирфон, 2000. - С.16-22.
8. Одина Ф. Оҳангсози мардумӣ. //Мавҷи оҳанг. - Душанбе: Ирфон, 2000. - С.10-15.
9. Сатторов Т. Нишастам то саҳар баҳри ту бедор, эй суруди ман. //Мавҷи оҳанг. - Душанбе: Ирфон, 2000. - С.5-9.

МУҲИТИ ФАРҲАНГИИ КҮЛОБ ВА ТАШАККУЛИ КАСБИЯТИ ОҲАНГСОЗИИ ХАЙРУЛЛО АБДУЛЛОЕВ

Дар мақола марҳилаҳои асосии фаъолияти эҷодии барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абуабдулло Рӯдакӣ, Ходими хизматнишондодаи санъати Ҷумҳурии Тоҷикистон, узви Иттифоқи оҳангсозони Иттиҳоди Шӯравӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон Хайрулло Абдуллоев мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Инчунин, саҳми ӯ дар тарбияи мутахассисони баландсавияи соҳаи санъати мусиқии тоҷик баррасӣ гардидааст. Муаллифи мақола, ҳамзамон фаъолияти рӯзноманигорӣ оҳангсозро ҳамчун тарғибгари мероси ғании фарҳанги мусиқии халқи тоҷик инъикос намудааст.

Калидвожаҳо: оҳангсоз, суруд, мусиқӣ, шеър, адабиёт, театр, опера, симфония, фолклор, фалак, оркестр, Шашмақом, телевизион, радио.

КУЛЬТУРНАЯ СРЕДА КУЛЯБА И СТАНОВЛЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА КОМПОЗИТОРА ХАЙРУЛЛО АБДУЛЛОЕВА

В статье подвергается анализу основные направления творчества Лауреата Государственной премии имени Абуабдулло Рудаки, Заслуженного деятеля искусств Республики Таджикистан, члена Союза композиторов СССР и Республики Таджикистан Хайрулло Абдуллоева. Также раскрывается его вклад в подготовке высококвалифицированных кадров в сфере музыкального искусства Таджикистана. Автор статьи анализирует также журналистскую деятельность композитора по пропаганде богатого и древнего наследия музыкальной культуры таджикского народа.

Ключевые слова: композитор, песня, музыка, стихи, литература, театр, опера, симфония, фалак, фольклор, оркестр, Шашмаком, телевидение, радио.

CULTURAL ENVIRONMENT OF KULOBA AND PROFESSIONAL COMPOSING FORMATION OF HAIRULLO ABDULLOEV

The article analyzes the main directions of creativity of the Laureate of the State Prize named after Abuabdullo Rudaki, Honored Artist of the Republic of Tajikistan, member of the Union of Composers of the USSR and the Republic of Tajikistan Khairullo Abdulloev. It also reveals his contribution to the preparation of highly qualified personnel of the musical art of Tajikistan. The author of the article analyzes the composer's journalistic activities in promoting the rich and ancient heritage of the musical culture of the Tajik people.

Key words: composer, song, music, poetry, literature, theater, opera, symphony, falak, folklore, orchestra, Shashmakom, television, radio.

Сведения об авторе: Акрамова Санавбар Хайруллоевна - доктор исторических наук, главный научный сотрудник отдела социально-гуманитарных и экономических наук Научно-исследовательского института Таджикского национального университета. Адрес: Душанбе, проспект Рудаки, 17, телефон (+992) 93.602.77.11

Information about the author: Akramova Sanavbar Khairulloevna- Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the Department of Social, Humanitarian and Economic Sciences of the Research Institute of the Tajik National University. Address: Dushanbe, 17 Rudaki Avenue, Tel.: (+992) 93 6027711

НЕКОТОРЫЕ ЛАДОИНТОНАЦИОННЫЕ И ФОРМООБРАЗУЮЩИЕ АСПЕКТЫ ФОРТЕПИАННОГО ТВОРЧЕСТВА Ю. МАМЕДОВА

Белинская Н. Ю.

Колледж искусств имени А. Бобокулова

Одним из ярких представителей так называемого второго поколения представителей таджикской композиторской школы является Юнис Гусейнович Мамедов. Он является автором четырех симфоний, многочисленных камерных произведений, романсов и вокальных циклов, многие из которых уже в период жизни автора получили общее признание как в республике, так и за ее пределами.

Ю.Мамедов изначально получил блестящее профессиональное образование: сперва в Ашхабадском музыкальном училище, а затем в Ташкентской консерватории им. М.Ашрафи, которую окончил в 1970г. Специализацию он проходил у профессора Б.Гиенко, а по полифонии занимался в классе известного композитора, профессора Б.Зейдмана [1.с.101].

Удивительно, что за весьма короткий, после окончания консерватории период, им написано более ста различных сочинений для фортепиано, симфонического оркестра, вокальные циклы и небольшие инструментальные пьесы.

Одним из характерных черт сочинений Ю.Мамедова заключается в том, что он избегает прямое цитирование народных мелодий и, в то же время, находит и мастерски применяет уникальные приемы (чаще ладовые, ритмические), свойственные таджикской народной музыке, раскрывая заложенные в них потенциальные ладовые и интонационные возможности.

Великий композитор современности и тонкий педагог Кара Караев, у которого Мамедов также брал уроки композиции, точно подметил уникальные, утонченные черты музыкального воззрения юного Юниса.

И вполне естественно, что его фортепианная музыка всегда «наполнена психологически обостренным осмыслением действительности, стремлением отразить ее глубинные тенденции» [1.с.102].

Возможно, поэтому в Сонате для фортепиано хорошо ощутимо воздействие композиторского стиля его первого учителя Кара

Караева. Здесь можно усмотреть характерный творческий прием так называемый "ответ" или как на Востоке принято говорить «назира», своему мастеру или определенному художественному произведению. Пишет он эту Сонату под впечатлением от третьей симфонии К.Караева, где ощутимы черты «восточности» в целом – в ритме, орнаментальности, в принципах формообразования, особенно в мелодике и конструктивном плане [9.с.130].

Профессиональный почерк Ю.Мамедова характеризуется тем, что он очень внимательно, порою даже ревностно относился к мельчайшим подробностям нотного письма. Он просто не допускал внесение всевозможных "поправок" со стороны редакторов своей музыки, не позволяя изменить даже одной ноты, что свидетельствует о долгой и кропотливой работе над всеми произведениями, выходящими из под пера мастера, психологическая углубленность и техническая изобретательность.

Как показывает тщательный анализ произведений автора, Юнис Мамедов мастерски сочинял, музыкальное целое произведение казалось бы на основе комбинаций из всего нескольких звуков, как бы отражая такую же уникальную свойственность таджикских мелодий горных краев (например Бадахшана) [7.с.15].

Тщательный выбор народных интонаций, а также профессиональная изобретательность – вот те качества, которые сформировались у композитора еще в период учебы в консерватории.

Консерватория сумела передать неоценимый багаж знаний посредством отменного преподавательского состава – чувство вкуса к искусству и меры, погруженность и требовательность к себе и к профессии, чувство ответственности за проделанную работу. На базе качественных знаний и появляется уникальная музыка неподражаемого композитора.

Ю.Мамедов пишет и дальше музыку, предпочитая писать больше в жанре

симфонических или вокально-симфонических произведений. Балет – триптих «Поэма гор» наверное, самое монументальное, главное в творчестве композитора произведение, которое имело огромный успех у любителей сценического искусства [4.с.50]. А его фортепианные сочинения, такие как «Импровизация», «Токката», "Три прелюдии для фортепиано" и др. пользовались популярностью у многих пианистов республики.

Для начала обратимся к одному уникальному произведению автора, под названием "Импровизация". Это сочинение-написанное Мамедовым еще в студенческие годы, возможно в 1969 году под руководством Б.Гиенко, когда он уже заканчивал учебу. Обращение автора к этому очень популярному в музыкальной классике жанру вполне понятно, ибо дух свободного размышления, стремление к неканоничным формам всегда увлекало Ю. Мамедова.

Известно, что "импровизация" (от итал. *improvvisazione*, лат. *improvisus* -неожиданный, внезапный) -исторически наиболее древний тип музицирования, при котором процесс сочинения музыки происходит непосредственно во время её исполнения [10].

Первоначально импровизация характеризуется канонизированным набором мелодических и ритмических элементов, варьированное сочетание которых не сковано канонами и обуславливает архитектурную незамкнутость формы.

Характерно, что принцип импровизационности часто господствует в фольклоре, в том числе и в музыке неевропейских культур. Данный прием получил широкое распространение также на раннем этапе европейской профессиональной музыки, когда запись была приблизительной и неполной (невмы, крюки), а кодификация норм композиции, ведущая к замкнутой форме, затрагивала лишь коренные свойства музыки (церковные лады), оставляя их конкретное воплощение в напевах отчасти на долю импровизации.

Возникновение индивидуальных, внутренне законченных, несводимых к жанровым нормам музыкальных произведений потребовало их точной и полной записи, устраняющей произвол исполнителя. Вместо импровизации появилось и получило развитие искусство интерпретации.

Следует особо отметить, что данный жанр довольно успешно осваивался и в творчестве

таджикских композиторов старшего поколения, а также сверстников Ю. Мамедова. Наиболее известными сочинениями в данном жанре являются работы А. Солиева - «Импровизация», Фантазия для фортепиано и камерного оркестра (2008), Ш.Ашурова – Фантазия на таджикскую народную тему для фортепиано, З.Зульфикарова- «Найрез», А.Ленского -«Фантазия» для ф-но, экспромт-фантазия для фортепиано Дж. Рустамовой, Экспромт для фортепиано «Наво» и многие другие.

Это выражение как нельзя кстати подходит к описанию «Импровизации» Юниса Мамедова, где на базе национального музыкального материала, композитор своей мыслью движется как бы дальше во времени и пространстве. Индивидуальный, особый стиль письма Юниса Мамедова вообще трудно причислить к тем национальным композиторам, которые часто увлекались фольклором, простыми, нередко просто неоправданными цитированиями народных мелодий. В этом Мамедов сильно выделяется среди композиторов не только Таджикистана, но и всей Средней Азии.

"Импровизация" для ф-но Ю.Мамедова сочетает в себе одновременно как бы два взаимосвязанных музыкальных образа – нежный, лирический и драматический с характерными чертами народных мелодий горных регионов Таджикистана.

Произведение начинается с определенного интонационного вопроса с резко звучащей в унисон с левой рукой чистой квартой. Вторит ей ответ-разрешение печально и угрюмо:

Рис 1. Отрывок из «Импровизации» Юниса Мамедова

Возникает вопрос: а что же придает этим первоначальным интонациям черты народности? Вслушиваясь в начальный мотив из трех нот, необходимо вспомнить, что Юнис Мамедов всегда был способен сочинить произведение на основе нескольких нот и вполне возможно, что

при этом он следовал уникальным свойствам музыкального фольклора Горного Бадахшана. В качестве примера можно вспомнить образец памирской народной песни [8.с.12]:

Рис 2. Отрывок из памирской народной песни «Дувдувак»

Как видно, здесь нисходящие полутоновые движения как бы целиком заполняют внутреннее пространство первоначального аккорда, который, как уже было отмечено, состоит из тетрахорда с увеличенной секундой. Нисходящая мелодия проходит во втором голосе, а верхний голос (устой - до) остается без изменения на протяжении всего отрывка. Здесь можно заметить ощущение

компонитором звучания народных инструментов, например бадахшанского Сетора. Этот верхний голос как бы имитирует бурдонное звучание резонирующих звуков Сетора, что очень характерно для музыки региона Горного Бадахшана.

В "Импровизации" Мамедова точно такие же нисходящие секундовые движения составляют как бы основу интонационного материала:

Рис 3. Отрывок из «Импровизации» Юниса Мамедова

Далее, уже в форме аккомпанемента эти же нисходящие звуки фантастически переливаются

в форме неполных трезвучий, нисходящих и восходящих по хроматизму.

Рис 4. Отрывок из «Импровизации» Юниса Мамедова

И наконец, на фоне этого аккомпанемента торжественно и величаво появляется мелодия, сотканная из тех же звуков первоначального аккорда (см. вступление). Композитор для изложения основной темы пользуется буквально теми же нотами из вступления, однако мастерски разворачивает их по горизонтали. Этот прием моментально создает эффект диалектического единства между вступлением и изложением основной темы. Характерно, что даже при широком разворачивании темы автор избегает традиционного ладо-тонального мышления,

ибо в горизонтальных пассажах тут же уходит от основного устоя (бурдонного звука до) и выходит на другой ладотональный уровень (с устоем на "до-диез") [2.с.11].

Здесь понятно, что композитором вполне сознательно тональность не выписана, но по характерному соотношению основного устоя (до) и вводного тона (си-бекар) чувствуется опора на характерные мелодические попевки Горного Бадахшана. Примечательно, что Мамедов одновременно добавляет к опорному тону и другую вводную (ля-бемоль). Данный прием еще

раз убеждает нас в том, что композитор вполне осознанно пользуется интонационными оборотами музыкального фольклора. Такое применение

терцового вводного тона очень характерно для традиционной музыки Горного Бадахшана. Приведем пример песни "Даргилик"[8.с.15]:

Рис 5. Отрывок изпамирской народной песни «Даргилак»

Характерно, что у Мамедова гармоническая линия развития мелодии имеет особую динамику и постоянно находится в изменении, меняется, автор смело пользуется и различными выписанными тональностями, что несомненно обогащает музыку.

Будучи хорошим знатоком фортепианного искусства, Ю.Мамедов из данной небольшой интонационной базы развивает масштабную импровизационную ткань и развернутые пассажи, которые как бы раскрывают в вариационных формах первоначальный интонационный базис.

Рис 5. Отрывок из «Импровизации» Юниса Мамедова

Здесь ярко проявляются отдельные черты индивидуального стиля автора, которые заключаются в его стремлении отразить в музыке многогранный мир нашего современника через приемы насыщения мелодического языка произведения фольклорным мелосом, но без прямого цитирования. Видно, что Мамедов, всячески избегая цитат, старается использовать общие характерные интонации музыки Горного Бадахшана. При этом, автор на высоком профессиональном уровне обеспечивает сочетание европейских приемов формообразования с подлинно национальным музыкальным мышлением.

Связь между традиционной музыкой Бадахшана-конкретнее "Даргилика" и "Импровизацией" Ю. Мамедова определяется посредством простого сравнения их ладовой характеристики с так называемыми «микроинтервалами» с характерными попевками вокруг основного тона в малую секунду и большую терцию.

Например, композитору часто удается применять приемы музыкального развития, основываясь исключительно на интонационной базе нескольких полутоновых интервалов (чаще они состоят из трех звуков) а также использование диссонирующих аккордов, которые строятся на этих же трех звуках, что было показано выше.

Общеизвестно, что в народной музыке горных регионов Таджикистана, в особенности в инструментальных мелодиях и народных песен Бадахшана очень часто применяются микролады, основанные на всего двух или трех рядом находящихся звуках. Данное уникальное явление музыки Горного Бадахшана пока еще должным образом не исследована. Одним из первых работ, посвященной данной проблеме, является статья А.Низамова об особенностях применения микроинтервалов в традиционной музыке памирцев. В частности он пишет: «Можно сразу заметить, что музыкант или певец стремиться как можно теснее внедриться в рамках одного или даже полутона, при этом практически не упускается из

виде основной устой (открытая струна, Мутлак= Абсолют). Вот внутри этой очень на внешний взгляд узкой интонационной рамки и разворачиваются все ладовые «события» в музыке Бадахшана» [7.с.17].

В творчестве Мамедова фортепианные особенности - это удивительная красочность звучания колоритных интервалов, свободное чередование эмоциональных состояний, использование не глубокого легато в левой руке, а легкого, полупрозрачного, что требует определенных усилий и мастерства от исполнителя. Задумка касательно ритмики, конструкции, колорита требует легкой пальцевой ровности и особой пластичности руки и свободных движений кисти.

Другим, не менее ярким сочинением Мамедова для фортепиано является его "Токката" [10].

Характерная черта жанра токкаты как правило, состоит в том, что технические фигуры постоянно проводятся в пьесе то в левой, то в правой руке. В XVI—XVIII веках органные токкаты писались в свободной импровизационной форме, близкой к прелюдии или фантазии.

Примечательно, что многие таджикские авторы при обращении к жанру токкаты, больше всего стремятся следовать именно музыке известных советских композиторов, в частности А.Хачатуряна. Среди таджикских авторов, которые успешно сочиняли в этом жанре, можно выделить Ф. Бахора («Токката для двух фортепиано»), Х. Ниези («Токката» 1980г.), Ш. Пулоди («Токката»), А. Солиева («Токката»), Г. Александрова («Токката»), Ю. Тер-Осипова («Токкатина»).

При этом, весьма характерно, что при обращении к данному жанру таджикские авторы не только всецело соблюдали классические установки (ритмических особенностей, моторность и т.д.), но и практически всегда внедряли в музыкальную ткань интонации народной музыки. В этом плане очень интересно наблюдать процесс взаимопроникновения народных мотивов и принципов музицирования в композиторское творчество на примере "Токкаты" Ю.Мамедова:

Рис 6. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

Особенно богато и разнообразно происходит этот процесс в фортепианном творчестве Ю.Мамедова, поэтому следует более подробно раскрыть данную грань его музыкального мышления.

Как правило, специфическая моторность токкаты зависит от настойчивого внушения единого тематического материала господствующего во всей пьесе. При этом преобладает фактурно-фигурный, или даже фактурно-ритмический тематизм, составляющий пластический признак жанра. Далее, как известно, для токкаты важна интенсивность движения, создаваемая многоуровневой регулярностью метроритма, а также неимитационной полифоничностью фактуры, которая связывает между собой исторически отдаленные образцы жанра.

В "Токкате", как правило, используется полигармонические созвучия с гроздьями секундовых тонов, переменные лады, частые органные пункты или бурдон. Именно в

особенностях опевания основного тона в секундно-терцовом соотношении и здесь (также как и в импровизации), следует искать объяснение того, каким образом получившим широкое распространение на Памире интонационные особенности проникают в музыку Ю. Мамедова.

Характернейшей чертой народного исполнительства является обильное использование всевозможной мелизматике. Столь же типичным для таджикской музыки является остинатный бас - так называемый «бурдон», который постоянно встречается например в звучании басовых струн инструмента Сетор. Этому басовому органному пункту нередко сопутствует и ритмическое остинато.

В Токкате Мамедов умело сочетает и творчески переосмысливает художественные принципы и достижения как восточной, так и западной музыкальной культуры.

Использование приемов, характеризующих имитации звучания народных инструментов (таких

как Сетор, Рубаб, Чанг и др.), импровизационная исполнительская манера (что также очень характерна для инструментальной таджикской музыки), особенности моторной ритмики, а также ладоинтонационные компоненты создают подлинно национальный колорит.

Рис 7. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

Средняя часть токкаты проходит в другой тональности (фа минор) с резкой сменой характера и темпов. Появляется новое настроение музыки – созерцательные образы с элементами танцевальности в левой руке. Если наблюдать мелодический ход, то можно отметить присущее восточной музыке особую "мелизматическую", что создает своего рода "восточный" колорит.

В самой мелодии вновь можно заметить, что точной тональности не наблюдается, а только опевание или попевки вокруг основного тона до. Таким образом, Мамедов соединяет древние традиции восточной музыки (по правой руке или мелодии) и европейские достижения в музыкальной культуре (по левой руке или

гармоническому сопровождению). Синтез двух культур, а конкретнее - двух общепризнанных художественных приемов, очень интересен в плане музыкального изложения: фактура средней части располагается на 4 октавы, что дает широту или так называемый воздух в произведении.

Строение музыкальной ткани дает нам состояние разряженной фактуры. Сама фактура здесь представлена в гомофонно-гармоническом виде. По своему содержанию напоминает сочетание народного инструмента – най и ударного инструмента – дойра. После проведения фразы печальной мелодии начинается вкрапление фактуры из первой токкатной части:

Рис 8. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

Это создает большое напряжение и своеобразный драматизм в такой, казалось бы очень светлой и печальной музыке второй

части Токкаты. Изложение контраста октавное, грозное, а далее со звучными гроздьями диссонирующих аккордов:

Рис 9. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

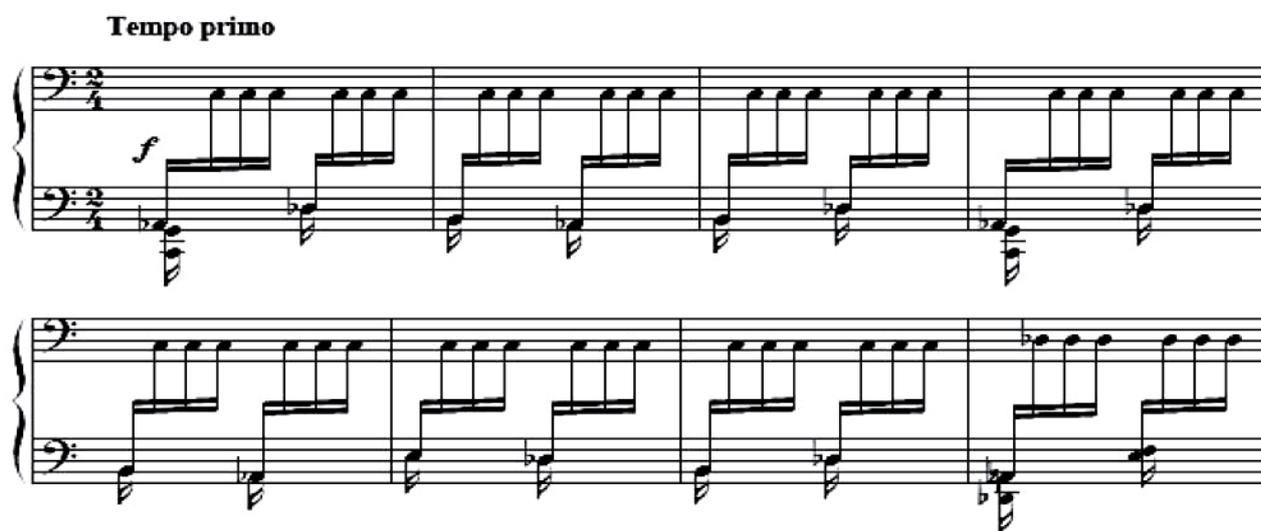
Далее звучит вновь тема второй части, но более убедительно и утвердительно за счет изменения динамического плана (FF) и смены тональности и ноты опевания (звук ре). Интересен эффект перебегания мелодии из третьей октавы во вторую, за счет чего создается впечатление уже двух инструментов:

Рис 10. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

Переход к репризе осуществляется за счет руки, где мелодия вторит, как не странно, ритмического рисунка сопровождения левой аккомпоненту:

Рис 11. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

Реприза проходит уже в малой октаве, тип большим увеличением октав в двух руках: изложения типичен для первой части, но еще с

Рис 12. Отрывок из «Токкаты» Юниса Мамедова

Из всего вышесказанного мы можем сделать вывод, что творчество Ю. Мамедова является ценным вкладом в музыкальную культуру, также на основании анализа музыки Мамедова дать характеристику тому духу творчества, который царил на момент работы над произведениями, грамотности композиторского искусства, детальности в письме музыкальных произведений, тонкости замыслов, образов, мышления. Характерным

достижением фортепианного творчества Ю.Мамедова является его умелый и тонкий подход в использовании ладоинтонационных качеств народной музыки, а также в особенностях формообразования, где автор постоянно обращается к таким популярным формообразующим приемам как «назира» или импровизации в национальном музыкальном творчестве (наряду с достижениями европейского музыкального стиля).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Композиторы и музыковеды Таджикистана. Душанбе – 2010 под редакцией Ф. Азизи, ст. 101
2. Музыкальная литература Таджикистана. «Ирфон -1991», ст.11
3. Н. Шахназарова. «Музыка Востока и музыка Запада» типы музыкального профессионализма Москва, всесоюзное издательство «Советский композитор» 1983 год, ст.46
4. Л.А. Назарова «Таджикская симфоническая музыка», издательство «Дониш», Душанбе 1986 год, ст.50.
5. Д.Н. Латыпов «Этнокультурное образование и национальное единство», Душанбе-2011, ст. 126
6. Материалы личных интервью с сотрудниками, студентами, а также супругой Ю. Мамедова. Нотные материалы библиотеки колледжа искусств
7. А. Низамов. «Микроинтервалы в музыке Бадахшана: следы древнейших опытов музицирования (на примере изданных нотных образцов)» (Текст доклада на Международной конференции, посвященной музыке Горного Бадахана. Душанбе, 2016г. Рукопись).
8. Музыкальное искусство Памира. т. 1., стр.12
9. Попандопуло Т. А. Таджикская фортепианная музыка и вопросы ее интерпретации. Дисс.. канд... иск-я., Ленинград, 1985. -С.130
10. Материалы из интернет-ресурсов: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Токката>

НЕКОТОРЫЕ ЛАДОИНТОНАЦИОННЫЕ И ФОРМООБРАЗУЮЩИЕ АСПЕКТЫ ФОРТЕПИАННОГО ТВОРЧЕСТВА Ю. МАМЕДОВА

В данной работе рассматриваются вопросы формообразования и способы использования народных ладов в фортепианном творчестве Ю.Мамедова (на примере его «Токкаты» и «Импровизации»).

При этом, весьма характерно, что при обращении к данному жанру таджикские авторы не только всецело соблюдали классические установки (ритмических особенностей, моторность и т.д.), но и практически всегда внедряли в музыкальную ткань интонации народной музыки. В этом плане очень интересно наблюдать процесс взаимопроникновения народных мотивов и принципов музицирования в композиторское творчество на примере "Токкаты" Ю.Мамедова.

Общеизвестно, что в народной музыке горных регионов Таджикистана, в особенности в инструментальных мелодиях и народных песен Бадахшана очень часто применяются микролады, основанные на всего двух или трех рядом находящихся звуках. Данное уникальное явление музыки Горного Бадахшана пока еще должным образом не исследована.

Ключевые слова: «назира», вариация, интонация, таджикская фортепианная музыка, импровизация, Юнис Мамедов, народные лады Бадахшана, микроинтервалы.

БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҲОИ ЛАҲНӢ ВА ШАКЛБАНДӢ ДАР ОСОРИ Ю. МАМЕДОВ БАРОИ ФОРТЕПИАНО

Дар мақола хусусиятҳои шаклбандӣ ва услуби истифодаи лаҳнҳои мусиқии мардумӣ дар асарҳои баҳои фортепиано эҷодкардашудаи композитори маъруфи тоҷик Ю. Мамедов мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст (дар мисоли асарҳои «Токката» ва «Импровизатсия»).

Дар ҷараёни мурочиат ба ин жанр оҳангсозони тоҷик на танҳо меъёрҳои классикиро қомилан риоя кардаанд, балки ҳамеша ба мазмуни онҳо лаҳнҳои мусиқии миллиро ворид намудаанд. Баҳои мисол, метавон ба осори Ю. Мамедов, хусусан ба «Токката» - ӯ мурочиат намуд.

Чуноне ки маълум аст, дар мусиқии ноҳияҳои дурдасти Тоҷикистон, хусусан Бадахшон, лаҳнҳои кӯчак (микролады) васеъ истифода мегарданд. Чунин ҳолати хеле нодири мусиқии Кӯҳистони Бадахшон то имрӯз мавриди таҳлил ва таҳқиқи ҷиддӣ қарор нагирифтааст.

Калидвожаҳо: «назира», вариатсия, интонатсия, шаклбандии асарҳо баҳои фортепиано, импровизатсия, Юнис Мамедов, лаҳнҳои халқӣ, мусиқии Бадахшон, навҳои хурди мусиқӣ.

SOME OF INTONATION AND FORM ASPECTS OF PIANO ART BY Y. MAMEDOV

This work attempts to expose the creative work of a Tajik composer through the examples of his works of small form, namely "Improvisation" and "Tokkata", influence of the Kara-Karaev school of composers, the general characteristic intonation of Badakhshan are also considered. Definitions of stylistic orientation of the author, origins of formation of creative potential and connection with folk music are given.

At the same time, it is quite typical that when addressing this genre, Tajik authors not only fully respected classical attitudes (rhythmic features, motor skills, etc.), but also almost always introduced intonation of folk music into the musical texture. In this respect, it is very interesting to observe the process of interpenetration of folk melodies and principles of music playing in the composer's art on the example of "Tokkata" by Y. Mamedov.

It is well known that in the folk music of mountainous regions of Tajikistan, especially in instrumental melodies and folk songs of Badakhshan, microlads based on only two or three adjacent sounds are very often used. This unique phenomenon of music in Badakhshan has not yet been properly explored.

Key words: «nazira», variation, intonation, tajik piano music, improvisation, Yunis Mamedov, origins of folk art of Badakhshan, micro-intervals.

Сведения об авторе: Белинская Наталья Юрьевна - соискатель кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде, преподаватель отделения «Специального Фортепиано» в колледже искусств им. А. Бобокулова. Адрес: А. Дониш 20/1-45. E-mail:nataliyabelinskaya6@gmail.com. Тел: 90- 170-22-10

Information about the author: Belinskaya Natalia Yurjevna - Candidate of the Tajik State Institute of Culture and Art named by M. Tursunzade, teacher of the department "Special Piano" in the College of Arts named by A. Bobokulov. Address: A. Donish 20/1-45. E-mail:nataliyabelinskaya6@gmail.com. Тел: 90- 170-22-10

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИХ, КУЛЬТУРНЫХ И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ АРМЯНСКОГО И ТАДЖИКСКОГО НАРОДОВ

Сукиасян Г. А.

Армянский государственный педагогический университет имени Х. Абовяна

Несмотря на географическую удаленность, исторические связи и родство армянского и таджикского народов имеют глубокие корни. Как показывают исследования, произведения великих таджикско-иранских писателей (Рудаки, Омар Хайям, Фирдоуси, Саади) не только были близки армянскому народу, но и переведены на армянский язык.

Говоря об иранской (персидской) литературе, следует подчеркнуть, что речь идет также о таджикской литературе. Как отметил Б.Л. Чугасян, «В развитии политической и общественной жизни Древнего Востока действительное участие имели иранские народы, которые также имели богатую и развитую культуру. Под именем иранских народов, по мнению автора, следует понимать всех народов, говорящих на иранском языке – персы, таджики (среднеазиатские), афганцы и т.д.» [35, с. 9].

Такое же мнение выразил Ю.Н. Столяров, говоря о «Шахнаме» Фирдоуси: «Выдающимся памятником иранских народов – Ирана, Таджикистана, Афганистана – является героическая эпопея Фирдоуси «Шахнаме» [22, с. 411]. В то же время энциклопедические данные также утверждают, что «Подавляющее большинство таджиков говорят на таджикском языке, относящемся к западно-иранской группе индоевропейских языков» [25].

Тем не менее, важным источником для изучения армяно-таджикских историко-литературных связей являются также работы А. Сарухана [21], Х. Ачаряна [31], А. Шахсуваряна [36, 37, 38], Л. Тер-Мкртчяна [26, 27] и других (см. также библиографические списки в статье), которые также достойны высокой оценки. К стати, автор предисловия работе Л. Тер-Мкртчяна, Заслуженный деятель науки, член-корреспондент АН Таджикской ССР, доктор филолог. наук, профессор И.С. Брагинский

писал. «Л.Х. Тер-Мкртчян впервые перевела на русский язык относящиеся к истории Средней Азии отрывки из сочинений Агафангела, Фавстоса Бузанда, Мовсеса Хоренаци, Егише, Лазара Парпеци и других армянских авторов V – VII вв., без знания которых нельзя в настоящее время считать подлинно научным исследование раннесредневекового периода истории народов Средней Азии» [26, с. 3].

Известно также, что в Матенадаране им. Месропа Маштоца (361 – 440) хранятся рукописи V – XVIII вв. на армянском, арабском, персидском, латинском, греческом, эфиопском, древнееврейском, древнерусском и других языках, которые имеют большую научную и историческую ценность как важнейшие первоисточники для изучения истории и духовной культуры Армении, а также соседних народов Кавказа, Ближнего и Среднего Востока [24].

Исследования показывают, что существуют множество научных работ и публикаций об истории персидско-таджикской и в целом таджикской литературе, которые, по нашему мнению, имеют неопределимое значение [7, 8, 10, 14, 25, 33 и т.д.].

Говоря об истории таджикской литературы, следует также отметить, что истоки таджикской рукописной книги восходят к древнеиранской письменности и литературе, в частности, к иранскому памятнику «Авеста» (III – VII вв.). Одним из уникальных выражений армяно-иранских литературных связей является «Персидский словарь» Георга Дпир Палатаци (Тер-Оганесян) (Константинополь, 1826, 715 с.). По этому поводу Б. Г. Чугасян писал: «Персидско-армянский словарь Георга Дпира является краткой энциклопедией иранской культуры. В словаре к каждому слову дано не только несколько его значений, но и приведены

многочисленные примеры из классиков персотаджикской литературы – Рудаки, Фирдоуси, Хайяма, Саади, Хафиза и др. В отдельных случаях эти примеры даже переведены на армянский язык, что еще больше обогащает словарь, делает его более ценным» [35, с. 224 - 225].

Многочисленны работы и публикации, написанные об Армении и армянской литературе [1, 3, 9, 23, 28 и т.д.], которые имеют неопределимый вклад в развитии арменоведения.

Богаты также работы, посвященные армянским и таджикским деятелям, армяно-таджикским литературным связям и библиографии. Об этом дает много информации «Библиографический список армяно-таджикских связей 1893-1989гг.», который был издан в 1990г. в Ереване, но умалчивался [5]. Он состоит из двух разделов: произведения армянских писателей, изданные в Таджикистане и произведения таджикских писателей, изданные в Армении (1893-1989гг.). Материалы представлены на армянском, таджикском (русским переводом) и русском языках.

Анализ библиографии показывает, что в Таджикистане опубликовано более 404 публикаций об Армении и армянских писателей, в которых особое место занимают произведения М. Арази, А. Бакунца, Г. Зограпа, С. Зоряна, А. Саиняна, А. Исаакяна, Г. Маари, Л. Гурунца, Г. Саряна, Саят-Новы, В. Теряна, О. Туманяна, Е. Чаренца, П. Севака, М. Шагиняна, С. Капутикяна, В. Петросяна, С. Ханзадяна, Г. Эмина и других [5, с. 5-58].

А число публикаций о Таджикистане и таджикских писателей составляет 420 единиц, в которых важное место отведено произведениям Рудаки, Саади, Омара Хайяма, Фирдоуси, М. Фархата, Б. Фирузи, С. Айни, И. Гани, А. Лахути, Хакани, Хафиза, М. Турсун-Заде, С. Мамура, Р. Джалила, А. Джами, Б. Рахим-Заде, Б. Расо, С. Улуг-Заде и других [5, с. 59-179].

Оказывается, что первые армянские переводы таджикской литературы были опубликованы в 1890-х гг., в Шуши. Это были поэмы «Рустам и Зограб» (1893) и «Зохах Бюрасп Аждахак» (1894), которые были переведены Г. Гюлзадянцем и, которые были включены также в библиографию «Армянская книга 1851-1900гг.», опубликованной в 1999г. [4, с. 504].

А первым переводом с армянского на таджикский является рассказ Мовсеса Арази «Солнце», опубликованный в 1948г. в журнале «Красный Восток», перевод М. Аминзодо. Кроме того, если армянские литературные произведения (книги, сборники, рецензии) были опубликованы только в Душанбе, то таджикская литература была опубликована в Ереване, Шуши и книгоиздательских центрах армянской диаспоры – в Париже, Нью-Йорке, Тегеране, Константинополе и т.д.

Библиография имеет также вспомогательный аппарат, который состоит из именной указатели авторов и переводчиков на армянском и русском языках [5, с. 180-198]. Наиболее распространёнными в армянской реальности произведениями являются «Четверостишия» Омара Хайяма, и особенно «Шахнаме» Фирдоуси, что свидетельствует о высоком спросе и высоком степени чтения таджикской литературы.

Подчеркивая факт взаимного развития книгопечатания и книжной культуры, можно привести два примера:

а) Армянская литература в Таджикистане (краткий библиографический список)

- Арази. Солнце: (Рассказ) /Пер. М.Аминзод// Шарки Сухр (Красный Восток)- 1948.- №3. -С. 31.
- Армянские народные сказки / Пер. Р.Обидов. –Сталинабад.:
- Намр-давточик, 1961.- 110 с.
- Исаакян А. Сердце мое на вершинах гор: / Стихи. Пер. Б.Фарух. – Душанбе. :Маориф, 1983. –79 с.
- Капутикян С. Свет луны: / Сборник стихов. – Душанбе.: Ирфон, 1967.- 68. с.
- Напев Наири: / Пер. Б.Расо. – Душанбе.: Ирфон, 1972. -360 с.
- Огни Арарата: Сборник рассказов. / Пер. и ред. Р. Обидов. Душанбе: Ирфон. 1967.- 220 с.
- Сарян Г. Гулханда: / Поема / Пер. Н. Шанбезода, Ш. Лойк. – Душанбе. :Ирфон, 1967. –72 с..
- Севунц Г. Тегран: / Роман/ Пер. Х. Ирфон. – Сталинабад.: Имрдавтоджик, 1959. – Кн. 1. Ночь Ирана. – 524 с., - Кн. 2. Перед вечером. – 575 с.
- Туманян О. В горах Армении; Сестра: / Стихи / Пер. Б. Фируза //

• Садеи Шарк (Голос Востока). – 1972. -№ 9. – С. 67-68.

• Туманян О. Гикор: /Рассказ/ Пер. А. Юлдошева. – Душанбе.: Маориф, 1967. – 24 с.

• Чаренц Е. Радуга: /Стихи и поэмы / Пер. Б. Расо. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 60 с.

• Эмин Г. Век, Земля, любовь./Стихи/ Пер. А. Хаким, ред. Ахматов.- Душанбе.: Ирфон, 1983.-95 с.

б) Таджикская литература в Армении (краткий библиографический список)

Айни С. Бухара (Воспоминания). / Пер. Эд. Агаян и В. Меликян. – Ер.: Айпетрат, 1957. – 330 с.

Встреча. Таджикские рассказы: / Сборник/ Сост. и ред. Э Торунян. – Ер.: Айастан, 1972. – 362 с. Фирдуси. Рустам и Сохраб:/ Пер. на арм. яз. С. Умарян.- Ер.: Айастан, 1967.- 178 с.

Фирдоуси. Сиавуш: / Отрывок из Шах Наме. / Пер. С. Умарян – Ер.: Айпетрат, 1962. – 192 с.

Фирдоуси. Шах Наме. / Пер. С. Умарян – Ер.: Айастан, 1975. – 526 с.

Джами А. Лирика: / К 550-летию со дня рождения Абдурахмана Джами / Послесл. С.Умарян. – Ер.: Айастан, 1964. – 98 с.

Фирдоуси. Шах Наме: Отрывки./ Пер. М. Тиреакян. Нью-Йорк, 1951. – 159 с.

Омар Хаям. Четверостишия / Пер. Г. Пармах – Париж.: Анаит, 1904. – 64 с.

Фирдуси. Рустам и Сохраб:/ Пер. на арм. яз. С. Умарян.- Ер.: Айастан, 1967.- 178 с.

Омар Хаям. Четверостишия. – Константинополь. – 1922. – 30 с.

Фирдуси. Ростам и Зохраб. Поэма полностью и отрывки из Шах Наме / Пер. С. Гюльзадянц. – Шуши.: Типография Акоюнц, 1893. – 149 с.

Омар Хаям. Четверостишия / Пер. А. Атаян – Ер.: Айпетрат, 1936. – 144с.

Хагани. Четверостишия, стихи / Пер. С. Умарян. – Ер.: Айастан, 1965. – 72 с.

Омар Хаям. Четверостишия. / Пер. А. Мирзоянц. – Тегеран, 1923. -156 с.

Хафиз. Лирика: /Послеслов. коммент. и подготовка текста С. Умарян. – Ер.: Айпетрат, 1957. – 132 с.

Омар Хаям – Жизнь и деятельность и его четверостишия/ Пер. Л. Месроп. – Париж, 1923. – 145 с.

Таджикская лира. / Текст подготовили С. Умарян, У. Махмудов. Предисловие С. Капутикян. – Ер.: Айастан, 1973. – 379 с.

Шахсуварян А. Фрик – переводчик четверостишия – Хагани // Известия АН Арм. ССР. Серия. Общественные науки. – 1962. - №11. – С. 85-87.

Шахсуварян А.О. Вокруг вопросов ирано-таджикского возрождения // Советакан граканутюн (Совет. литература).- Ереван, 1957. -№ 7. – С. 162-171.

Таким образом, из сравнительного анализа источников, можно сделать вывод о том, что в результате армяно-таджикских историко-культурных взаимных связей, переводческой и издательской деятельности, особое развитие получили также арменоведение, таджиковедение, «таджикстаника» по мнению В.Г. Белана [6], а также фирдоусиеведение. Теперь подробно рассмотрим ход развития этих научных направлений, принимая во внимание два аспекта.

Первый аспект, по нашему мнению, связан с двумя важными событиями 30-х гг. XX века, которые имеют историческое значение для армян и таджиков, когда в 1934г. в Армении отмечалось 1000-летие Фирдоуси, а в 1939г. в Таджикистане отмечалось 1000-летие армянской эпопеи «Давид Сасунский», которые, согласно источникам, превратились в настоящие дружественные всенародные праздники.

Анализ показывает, что в эпопеях «Шахнаме» и «Давид Сасунский», имеющие мировое значение, был проявлен либеральный и патриотический дух таджикского и армянского народа, их ненависть и борьба с внешними врагами и угнетателями ради социальной справедливости. Герои, как поэмы, так и эпопеи, были наделены глубоким патриотизмом, наилучшими устремлениями бороться за честь родины и независимость.

Кстати, эпопеи «Давид Сасунский» и «Шахнаме» занимали особое место в ценной книге Ю.Н. Столярова «Истоки книжной культуры», опубликованной в 2017 году [22, с. 403-406, 411-427].

Следует также отметить, что вышеуказанные юбилеи стали основой, так называемого, литературного движения; как в Армении, так и в Таджикистане, начинают переводить и публиковать многочисленные произведения армянских и таджикских писателей, публикуются научные сборники, различные статьи. Особое

значение получила издание исследований, посвященных жизни Фирдоуси и его бессмертной «Шахнаме» (которую таджикский народ считает «королем книг» своей поэзии).

Наши поиски в Национальной библиотеке Армении показали, что только 5 страниц армянской «Литературной газеты» №26 (74) от 10 октября, опубликованной в 1934г., были посвящены Абулькасиму Фирдоуси (в соответствии с заголовком газеты). Прежде всего, следует отметить, что газета отличается эстетическим вкусом оформления, а также фотографиями индийских изданий «Шахнаме».

Далее, здесь были опубликованы стихотворения армянского писателя Гегам Саряна «Как молод Фирдоуси», посвященные Фирдоуси (с. 1), статья П. Павленко «Человек, который не умер тысячу лет» (с. 2), статья М. Шагиняна «Праздник Фирдоуси для нас» (с. 2), обширная аналитическая статья К. Мелик-Оганджяна «Фирдоуси» (с. 4-5), продолжение которой было опубликовано в номере от 20 октября того же года (№ 27, с. 3), статья М. Джанина «Юбилейный праздник Фирдоуси в Красной столице» (Москва – Г.С.) (с. 4), статья В. Терзибашяна «Великий поэт Востока» (с. 5), посвященная творческой жизни и трагической смерти Фирдоуси. На 4-й странице того же номера был опубликован также бейт великого армянского поэта Егише Чаренца (1897-1937), посвященный Фирдоуси:

*Ты многих шахов позолотил своим пером,
Фирдоуси!
Никто из шахов не отплатил тебе добром,
Фирдоуси! [34].*

Еще один классический писатель Ст. Зорян назвал Фирдоуси «Гомером Востока» в статье, посвященной 1000-летию со дня рождения писателя (с. 2) [12].

Интересно, что на 4-й странице той же газеты важное место было отведено одному библиографическому списку, который посвящен Фирдоуси и в котором были включены более десятка книг, опубликованных в Ленинграде, Тбилиси, Душанбе, Ереване, Баку и т.д. В том числе, «Шахнаме» великого поэта, переводы его произведений, литературно-исторические исследования, посвященные памяти Фирдоуси и другие материалы [13]. А из 4-го номера

«Литературной газеты» от 13 октября 1934г. узнаем, что в Ереване состоялся также Радио-вечер, посвященный 1000-летию Фирдоуси.

Кроме вышеуказанных публикаций, в 1934г. в Тегеране, отдельной книгой был опубликован примечательное исследование Р.Т. Абрамяна «Фирдоуси и его «Шахнаме»» [2]. Следует отметить, что, будучи самой востребованной книгой среди читателей, «Шахнаме» имела также множество рукописных экземпляров и была распространена в Персии, Индии, Ираке, Турции и других странах. Древнейший рукописный экземпляр «Шахнаме», дошедший до наших дней, переписан в XIII-XIV веках, через 2-3 столетия после смерти Фирдоуси. Один из рукописных экземпляров «Шахнаме» находится в Государственном историческом музее Армении (по инвентарной книге № 4786/327), который был получен из Лазаревской семинарии Москвы. Как оказалось, одна страница этой рукописи была опубликована на 4-й странице «Литературной газеты» № 21 (69) от 10 августа 1934г.

Одним из важнейших проявлений многовековых связей и сближения между армянскими, персидскими и таджикскими народами был сборник, посвященный 1000-летию со дня рождения Фирдоуси, опубликованный в 1934г. [32]. В этом армянском сборнике были включены примечательные статьи К. Мелик-Оганджяна, М. Абеяна и А. Шахназаряна по рассматриваемым вопросам.

В частности, по мнению К. Мелик-Оганджяна, мотивы эпоса Фирдоуси отражены в Армянских историях великих армянских историков V века Агатангоса, Мовсеса Хоренаци и Павстоса Бузанда. Напомним, что такая точка зрения обоснована также в отдельных публикациях других авторов [21, 24, 26, 35, 38 и т.д.].

Сборник, посвященный 1000-летию со дня рождения Фирдоуси, отличается с другой точки зрения; в нем важное место занимает «Библиографический список Фирдоуси в армянской литературе» [32, с. 129-143] Гарегина Левоня (1872-1947). Он состоит из 3 разделов: первый раздел, который начинается за 125 лет до нас (1893г.) поэмой «Рустам и Зограб», опубликованной в Шуши, содержит армянские переводы, сделанные из «Шахнаме» (15 единиц), включая источники и их объяснения; второй

раздел содержит литературу о «Шахнаме» Фирдоуси и ее героях (6 единиц), включая необходимое объяснение содержания; третий раздел содержит литературу об имени Фирдоуси или упоминании «Шахнаме» (14 единиц). Несмотря на «неполноценность» работы (по мнению автора), по нашему мнению, библиографию Г. Левоняна можно рассматривать как одно из достижений фирдоусиеведения, которое до сих пор не получило широкого распространения в развитии армянской и зарубежной библиографии, в том числе библиографии стран СНГ.

Вторая точка зрения, на наш взгляд, связана с развитием новых межкультурных и дружественных отношений между Арменией и Таджикистаном в период после Великой Отечественной войны (1941-1945гг.).

Они выражались организацией литературных десятидневок и литературных недель, празднованиями юбилеев армянских и таджикских деятелей, а также в публикациях обо всем этом, способствуя развитию арменоведческой и таджиковедческой мысли.

Итак, из армянских источников мы узнаем, что 21 сентября 1949г. в Москве состоялась десятидневка таджикской литературы, где обширным докладом «Литература таджикского народа» выступил Б.Г. Гафуров, подчеркивая более чем 1000-летнюю историю таджикской литературы, имена основателей классической таджикской литературы Рудаки и Фирдоуси, а также других талантливых писателей - Омар Хайям, Авиценна, Саади, Хафиз и Джами [11]. О таджикских писателях и поэтах, особенно Фирдоуси и его «Шахнаме» Б.Г. Гафуров писал также в своей монументальной работе, опубликованной в 1972г. [10, с. 381-383].

В 1950-1970-х гг. публикуются примечательные публикации С. Карапетяна, А. Шахсуваряна, С. Улуг-Заде и Л. Мкртчяна, посвященные Авиценне и С. Айни [15, 36, 37, 29, 17], которые отличаются историко-информационным интересом, анализами и искренними оценками. Например, в статье «Садриддин Айни и его «Бухара»» (1950г.) С. Карапетян считал Айни «одним из уникальных фигур литературы советского востока». А в связи с книгой «Бухара» (Воспоминания), опубликованной в 1949г., он отметил, что «под ручкой Айни была разоблачена

вся государственная и правительственная система Бухарского эмирата...» [15].

Затем, 27 апреля 1978г. в Душанбе состоялось мероприятие, посвященное 100-летию со дня рождения Айни, где участвовал второй секретарь правления Союза писателей Армении, профессор Л.М. Мкртчян, кто в своей речи сказал: «Мы празднуем столетие Айни. Но, возможно, имеем право говорить о его тысячелетии. В своих книгах Айни синтезировал тысячелетнюю культуру таджикского народа, он вакцинировал таджикский язык идеями революционной трансформации мира, он обогатил мировоззрение таджикского народа широким реалистическим прозой. Вспомним, отмечал автор, что Айни считал великого Саади основателем ирано-таджикской художественной прозы» [17].

Большой интерес представляют также исследования А. Шахсуваряна, связанные не только с «Шахнаме», но и Абу Али Ибн-Синой (латинской транскрипцией Авиценна) и армянскими источниками [36, 37], которые имеют важное историко-информационное и медицинское значение. Кстати, в статье 1952г., посвященной 1000-летию со дня рождения Авиценны, С. Улуг-Заде отметил, что председатель Всемирного совета Мира Джулио-Кюри в своем обращении к народам мира, где призывал почтить память Виктора Гюго, Николая Гоголя, Леонардо да Винчи и Абу Али Ибн-Сины, последнего назвал великим врачом, философом и ученым восточного мира, «вся деятельность которого была основана на требовании истины и разумности» [29]. Следует добавить, что государственная общественная библиотека Бухары, которая является самой богатой библиотекой Узбекистана, носит имя Авиценны. Его имя носит также Медицинский институт Таджикистана.

Одним из ярких проявлений армяно-таджикских взаимных культурных связей, дружественных отношений и сотрудничества являются литературные недели, организованные в Душанбе, затем Ереване, которые также удостоились высокой оценке и имели широкое информационное и учебно-воспитательное значение.

Итак, согласно армянским источникам, 13 сентября 1972г. в Душанбе в зале театра имени Абулкасема Лахути во время торжественного закрытия недели армянской литературы

председатель Председательства Верховного совета Таджикской ССР М.Х. Холов подчеркнул: «Неделя армянской литературы стала крупным событием в культурной жизни республики, способствовала взаимному обогащению литератур народов двух братьев» [20]. А заместитель председателя правления Союза писателей Таджикистана Мумин Каноат сказал: «Наша дружба давно родилась и укрепилась в эти дни. Вы нам подарили целый букет, который состоит из цветочных почек художественной речи и песни, танца и музыки. Вы нам подарили букет, который никогда не завянет, так как это прекрасный букет дружбы и искусства» [20].

Затем, 26 июня 1975г. в здании Государственного академического театра Еревана имени Габриеля Сундукяна состоялось торжественное открытие недели таджикской литературы [18, 19, 16, 30], написанные о которых статьи в газетах «Коммунист» и «Литературная газета» до сих пор имеют неисчерпаемый интерес.

Например, в день приезда таджикской делегации в Армению, один из видных представителей таджикской литературы Басир Расо заявил журналистам: «До этой поездки, я много работал, хотел приехать в Армению открытым лбом. Я был очень близок с одним из выдающихся представителей советско-армянской литературы Наири Заряном. Мы встретились 12 или 13 лет назад в Москве, и он мне подарил переработанную им эпопею «Давид Сасунский». Эту книгу я прочитал за одну ночь, однако после нескольких дней, когда автор попросил вернуть ее, я отказался. Даже по разным причинам я путался избежать встречи с ним. Когда пожелал узнать причину, я признался, что не могу оторваться от книги, уже прочитал несколько раз и очень бы хотел перевести ее у нас в Таджикистане. Конечно, он подарил оригинал книги, однако, Наири Зарян, к сожалению, не смог увидеть таджикский перевод.

Эпопея «Давид Сасунский», на мой взгляд, является наилучшим достижением народных произведений мира, и от меня потребовались многие годы страдания, кропотливости, для ее перевода по возможности ближе к оригиналу.

Теперь я рад, что, в конце концов, завершил перевод книги, и она включена в план 1976г. таджикского государственного издательства. «Давид Сасунский» потребовал от меня много

энергии, больших усилий, но в то же время способствовал, чтобы я влюбился в Армению, в ее вековую литературу» [18].

В день открытия литературной недели, глава делегации писателей Таджикистана Мумин Каноат в своем выступлении сказал: «Мы принесли Вам (армянскому народу – Г.С.) теплые приветствия из наших холмистых гор и цветущих долин, из нашей древней страны и таджикского народа, который питает к Вам самые теплые братские чувства» [18].

Затем в другой речи Мумин Каноат упомянул один примечательный факт, связанный с одним из крупнейших революционных поэтов Востока А. Лахути. Он отметил: «В 1922 году Лахути бежал из Ирана, раненый переправлялся через реку (речь идет о реке Аракс на Армянском нагорье – С.Г.). Дело было в Нахичеване (Армянский город, не далеко от р. Аракс – С.Г.). И сын армянского народа Балаян, переправив его на новый берег, спас жизнь поэту» [19, с. 2].

Я считаю, что этот биографический факт А. Лахути, чьи произведения отличаются теплым лиризмом, должен заинтересовать армянских и таджикских читателей XXI века.

В связи с литературной неделей и своими впечатлениями выступили также ряд армянских и таджикских деятелей (С. Умарян, Л. Гурунц, М. Мулоджанов и другие), чьи статьи были опубликованы в вышеуказанной периодической печати Армении.

Можно заключить, что проведение десятидневок и недель литературы является важным событием в культурно-политической жизни двух республик. Они были нацелены на оживление литературной жизни, а также развитие переводческого и книгоиздательского дела, которые, как показали наши исследования, набрали новый оборот в 1980-х гг.

Выводы:

- Армянский и таджикский народы имеют многовековую историю, создали богатое литературное наследие, которое, кроме того, что имеют национальное значение, также способствовали повышению всемирной роли книжной культуры;

- При развитии историко-культурных связей армянского и таджикского народов (особенно до распада Советского Союза) широкое значение имело взаимное развитие переводческой

литературы и книгоиздания, распространение печатной культуры в республиках;

• Анализ материалов показал, что развитием армяно-таджикских межкультурных связей своеобразно формировались арменоведение, таджиковедение и фирдоусиеведение, которые еще не получили полноценную оценку с систематической точки зрения;

• Для представления армянской и таджикской литературы, большое значение имеет укрепление библиотечно-информационного сотрудничества

и развитие библиографии, роль которых для современной науки, образования и социальных коммуникаций слишком велика;

• Укрепления научно-информационных, образовательных и культурных связей между странами СНГ, в том числе Арменией и Таджикистаном, и новейшие развития вытекают также из результатов международных конференций, проведенных в последние десятилетия в Москве, Ереване, Астане и Челябинске, в которых участвовал также автор этих строк.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абебян М.Х. История древнеармянской литературы. – Ереван: АН Арм ССР, 1975. – 606с.
2. Абрамян Р.Т., Фирдоуси и его Шах-Наме. – Тегеран: Модерн, 1934.- 159с.
3. Армения // Словарь античности / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1989. – С. 50.
4. Армянская книга в 1851-1900гг. (библиография) / Сост. Н. Восканян, А.Савалян и др. – Ереван: Гирк, 1999. -860с.
5. Армяно-таджикские литературные связи: 1893-1989гг. Библиографический указатель / Сост. Л.С.Галстян, А.Г. Епремян; ред. И.С.Симонян. – Ер.: Гирк, 1990.- 199с.- На арм. таджик. и русск. яз.
6. Белан В.Г. Таджикистаника // Библиотека имени Фирдоуси 50 лет / Сборник статей. – Душанбе, 1983. – С. 36-42.
7. Бертельс Е.Э. История персидско-таджикской литературы. – Москва, 1960.- 556с.
8. Брагинский И.С. Очерки по истории таджикской литературы. – Сталинабад.: Таджикгосиздат, 1956. – 453с.
9. Видные деятели армянской культуры (V-XVIII вв). – Ереван.: ЕГУ, 1976. – 578с.
10. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. – М.: Наука, 1972. – 664 с.
11. Гафуров Б.Г. Литература таджикского народа: /Доклад в Москве/. // Гракан терт (Лит. газета). – Ереван, 1949. – 24 сентября. - №35 (523). – С. 1.
12. Зорян С. Е. Гомер Востока:/ К 1000-летию со дня рождения Фирдоуси // Гракан терт (Лит. газета). – Ереван, 1934, 10 окт. - №26 (74). – С. 2.
13. Издания, посвященные Фирдоуси // Гракан терт (Лит. газета). – Ереван, 1934. 10 окт. - №26 (74). – С. 4.
14. История персидской и таджикской литературы / Под ред. Яна Рипка. – М.: Прогресс, 1970.- 440 с.
15. Карапетян С. Садриддин Айни и его "Бухара" // Гракан терт (Лит. газета). – Ереван, 1950.- 17 мая. - №18 (554).- С. 2.
16. Лири дружба и братства: Торжественное заседание, посвященное завершению Недели таджикской литературы в Армении // Коммунист. – Ереван, 1975. – 1 июля. №153 (12515).- С.1.
17. Мкртчян Л.М. Объединяющий века и культуры:/ К 100-летию со дня рождения Садриддина Айни // Гракан терт (Лит. газета). –Ереван, 1978.- 28 апреля.- №17 (1956).- С.3.
18. Писатели братского Таджикистана в Армении. Прибытие делегации. – Торжественное открытие Недели. // Гракан терт (Лит. газета). – Ереван, 1975.- 27 июня. - №26 (1808). – С. 1.
19. Праздник дружбы и братства. Торжественное открытие Недели таджикской литературы в Армении // Коммунист. – Ереван, 1975, 27 июня. - №150 (12512). – С. 1-2.
20. Саваян А. Соболев О. Неделя армянской литературы в Таджикистане// Советакан Айастан (Сов. Армения). – Ереван, 1972. 15 сент. - №217 (15734). – С. 3.
21. Сарухан А. Фирдоуси и Моисей Хоренский. Библиографические исследования. – Вена, 1936. – 106с.

- 22.Столяров Ю.Н. Истоки книжной культуры/ Ю. Н. Столяров; под ред. В. Я. Рушанина; отв. за вып. Т.Ф. Берегетова; Челяб. Гос. Ин-т культуры. – Челябинск.: ЧГИК, 2017. – 500с.
- 23.Сукиасян Г.А. Вопросы арменоведческой библиографии // Книга в развитии культуры народов Востока: История и современность. Материалы междунар. Науч. Конф. – Душанбе, 1990.- С. 153-154.
- 24.Сукиасян Г.А. Матенадаран: История и современность / Г.А.Сукиасян // Вестник культуры и искусств. – 2016. - №4 (48). – С. 23-28.
- 25.Таджики // БСЭ. – Т. 25.- М.: Совет. Энциклопедия, 1976.- С. 169.
- 26.Тер-Мкртчян Л.Х. Армянские источники о Средней Азии V-VIIвв.- М.: Наука, 1979. – 98с.
- 27.Тер-Мкртчян Л.Х. Армянские источники о Средней Азии VIII-XVIIвв.- М.: Наука, 1985. – 190с.
- 28.Тер-Саркисянц А.Е. История и культура армянского народа с древнейших времен до начала XIX в. / А.Е. Тер-Саркисянц; Инст. этнологии и антропологии им Н.Н. Миклухо-Маклая. – М.: Вост. Литерат., 2005.- 686с.
- 29.Улуг-Заде С. Абу Али Ибн-Сина (Авиценна): / К 1000-летию со дня рождения // Гракан терт (Лит. газета).-Ереван, 1952, 21 авг.- №31 (663).-С. 4.
- 30.Умарян С. Стародавняя дружба // Гракан терт (Лит. газета). – Ереван, 1975. – 27 июня. - №26 (1808).- С. 3.
- 31.Фирдоуси об армянах / Пер. Г. Ачарян. – Ереван.: Госуниверситет, 1942.- 67с.
- 32.Фирдоуси. Сборник. Посвященный 1000-летию со дня рождения поэта. – Ереван: Госиздат, 1934. – 259с.
- 33.Хнкоян А. Фирдоуси: / Очерки из-его жизни. – Тифлис.: Топография Гермес, 1912.- 24с.
- 34.Чаренц Е. Бейты посвященные Фирдоуси // Чаренц Егише. Стихотворения и поэмы. 2-е издание.- Ленинград: Совет. Писатель, 1973.- С. 221-222.
- 35.Чукасян Б.Л. Армяно-иранские литературные связи (V-XVIIIвв). Разыскания. – Ереван.: АН Арм. ССР, 1963. – 246с.
- 36.Шахсуварян А.О. Авиценна и армянские источники.- Ереван: Айастан 1960.- 183с.
- 37.Шахсуварян А.О. Абу Али Ибн-Сина (Авиценна) и армянская медицинская наука // Советская литература (Советакан граканутюн и искусства). – Ер. 1952.- №12. – С. 152-156.
- 38.Шахсуварян А.О. Шах-Наме и армянские источники. – Ереван.: Айастан, 1967.- 191с.

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИХ, КУЛЬТУРНЫХ И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ АРМЯНСКОГО И ТАДЖИКСКОГО НАРОДОВ

В статье рассматривается процесс армяно-таджикского культурного и библиографического взаимного сотрудничества и развития, восстановления духовных ценностей, укрепления связи исторического прошлого и настоящего на основе анализа известных и исследованных новых источников. Анализ материалов показал, что развитием армяно-таджикских межкультурных связей своеобразно формировались арменоведение, таджиковедение и фирдоусиеведение, которые еще не получили полноценную оценку с систематической точки зрения. При развитии историко-культурных связей армянского и таджикского народов (особенно до распада Советского Союза) широкое значение имело взаимное развитие переводческой литературы и книгоиздания, распространение печатной культуры в республиках.

Ключевые слова: исторические и литературные связи армянского и таджикского народов, арменоведение, таджиковедение, фирдоусиеведение, библиография армянской и таджикской литературы.

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХИ РУШДИ РОБИТАҲОИ АДАБӢ-ТАЪРИХӢ, ФАРҲАНГӢ ВА БИБЛИОГРАФИИ ХАЛҚҲОИ АРМАНИСТОНУ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола раванди ҳамкориҳои мутақобилаи фарҳангию библиографии халқҳои арману тоҷик, инчунин, рушду барқарорсозии арзишҳои маънавӣ, таҳкими робитаҳои таърихӣ гузашта ва имрӯза дар асоси таҳлили сарчашмаҳои нави таҳқиқотӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд. Омӯзиш ва таҳлили маводи ба ин самт рабтдошта нишон медиҳад, ки тавсеаи робитаҳои байнифарҳангии арманҳову тоҷикҳо ба таври хос дар арманшиносӣ, тоҷикшиносӣ ва фирдавсиносӣ ташаккул ёфта бошад ҳам, ба онҳо аз нуктаи назари муттасили баҳои ҳақиқӣ дода нашудааст. Дар рушди муносибатҳои таърихӣ фарҳангии халқҳои арману тоҷик (махсусан то пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ) тавсеаи ҳамкориҳои муштарак дар самти тарҷумои осори шоирону нависандагон, нашри китобҳо ва паҳн намудани маводи ҷоии фарҳангӣ дар ҷумҳуриҳо аз аҳамияти вижа бархӯрдор буд.

Калидвожаҳо: ҳамкориҳои таърихӣ ва адабии халқҳои арману тоҷик, арманшиносӣ, тоҷикшиносӣ, фирдавсиносӣ, библиографияи адабиёти арману тоҷик.

FROM THE HISTORY OF LITERARY AND HISTORICAL DEVELOPMENT, CULTURAL AND BIBLIOGRAPHIC RELATIONS OF ARMENIAN AND TAJIK PEOPLES

The article devoted the cultural and bibliographic mutual cooperation and development process, restoration of spiritual value, consolidation of the past and present history on the basis of analyse of the known and studied new resources.

Analyzing materials showed that according to systematical point of view, development of Armenian and Tajik intercultural relation has formed peculiar Armenian studies, Tajik studies and Firdousy studies, which have not gotten of full value yet. Through the historical and cultural relation of Armenian and Tajik peoples, (specially before Soviet Union decay) translation development of literature, publishing books and spreading published culture, got mutual developing in the Republics.

Key words: the historical and literary relations of the Armenian and Tajik peoples, the Armenian studies, the Tajik studies, the Ferdowsi studies, the bibliography of the Armenian and Tajik literature.

Сведения об авторе: Сукиасян Гагик Арамович- доктор педагогических наук, профессор, Армянский государственный педагогический университет им Х. Абовяна (Ереван, Республика Армения). E-mail: gagiksukiasian@mail.ru

Information about the author: Sukiasyan Gagik Aramovich- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Armenian State Pedagogical University named after Khachatur Abovyan (Yerevan, Armenia). E-mail: gagiksukiasian@mail.ru

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРИОДОВ РАЗВИТИЯ ТЕЛЕВИДЕНИЯ ТАДЖИКИСТАНА ДО НЕЗАВИСИМОСТИ

Муминджонов З.

Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Таджикское телевидение с начала своего выхода в эфир (3 октября 1959 года) до сегодняшнего дня прошло несколько этапов развития и стало одним из важнейших средств массовой информации. Формирование и развитие телевидения с 1959 по 1970 годы следует отнести к первому периоду.

«История зарождения и формирования телевидения в Республике Таджикистан, как одно из важнейших и основных средств массовой информации, тесно взаимосвязано с историей возникновения телевидения в Советском Союзе» [7, с.12].

Начало экспериментального телевизионного вещания состоялось 1 октября 1931 года с маленькой студии радиотехнического узла города Москвы, расположенного на Никольской улице.

«Уважаемые товарищи, радиозрители, начинаем видеовещание советского дальновидения...» эти слова предваряли каждый выпуск программы механического видеовещания. Видеовещание производилось посредством каналов радиовещания на средних и длинных волнах (обе волны запускались одновременно одна для звука и другая для картинки), что позволяло при наличии волнопреобразующего аппарата смотреть эти передачи на территории всего СССР – от Одессы до Камчатки и даже за рубежом [8, с.298].

Как было выяснено из истории становления телевидения, вначале телевидение называлось «дальновидение» или «витафон». К его зрителям обращались со словами «радиозритель». Слово «телевидение» впервые в 1900 году на научной конференции в городе Париже использовал петербургский радиоинженер Константин Дмитриевич Пэрский. Позже этот термин вошел в общий обиход [2, с.4].

Слово «телевидение» состоит из сочетания греческого слова «теле», обозначающее вдаль, далеко и латинского слова «video» - видеть.

Ученый физик-электронщик изобрел во Всесоюзном Электротехническом институте телевизионную трубку и кинескоп. Это открытие позволило в 1937 году осуществить в Ленинграде

вещание экспериментальных программ на волне УКВ. В Москве завершилось строительство телевизионного центра на Шаболовке с американской техникой, который начал свою деятельность 25 марта 1938 года показом в телевизионном эфире киноленты Ф. Эйлера «Великий гражданин». Аудитория зрителей была незначительной, так как на то время в городе Москве насчитывалось, всего лишь 30 телевизоров. К началу Великой отечественной войны количество телевизоров достигло тысячи единиц [3, с.35].

Постоянный эфир с «методом высокого электронного качества» начал свою работу 10 марта 1939 года демонстрацией хроникального фильма о XVIII Съезда ВКП «б». Программы в основном состояли из спектаклей и кинофильмов и шли в эфир в течении пяти вечеров в неделю. С началом Великой Отечественной войны трансляция телевизионных программ в Москве и Ленинграде было прекращена. Однако исследование отрасли телевизионной техники было продолжено и в 1943 году Московском энергетическом институте была образована кафедра телевидения. 7 мая 1945 года, в день радио, трансляция телевизионных программ была вновь возобновлена и продолжалась до сентября 1947 года. После переоснащения Телецентра Шаболовки, 16 июня 1949 года трансляция телевизионных программ была вновь начата стандартом 625 строк.

Только начиная с января 1955 года телевизионные программы Московского центра телевидения стали ежедневными, на которых трудились более 80 творческо-технических сотрудников. В это время в городе Москве уже было 15 тысяч телевизоров. Позже телевизионные центры были сданы в эксплуатацию, вначале в Ленинграде и Киеве, затем в Риге, Харькове, Свердловске. Таким образом, к концу 50-х годов на всем пространстве СССР осуществляли свою деятельность более 60 телевизионных студии [3, с.36].

Рождение телевидения в Таджикской Советской Социалистической Республике стало возможным спустя почти 28 лет после его открытия в столице Советского Союза, городе Москва. Первый

главный режиссер Телевидения Таджикистана, человек, которому посчастливилось принимать участие в трансляции первой программы телестудии Сталинабада, Акбар Джураев вспоминает: «3 октября 1959 года, 18 часов по местному времени, диктор Рафоат Абдусаломова впервые появившись на экране сталинабадского телевидения, обратилась к первым зрителям: «Здравствуйте, дорогие зрители! Студия Сталинабадского телевидения начинает свою первую трансляцию передач» [4, с. 24].

Первый диктор телевидения Таджикистана Рафоат Абдусаломова, описывая это историческое событие в своем мемуарном произведении «Телевидение зеркало жизни», отмечает: «Эти же слова были озвучены ведущей русской программы Таджикского телевидения Валентиной Исаевой на русском языке. В тот вечер народу Таджикистана был представлен для просмотра художественный фильм «Огонек в горах» производства «Таджикфильм» и 3-х минутный новостной блок на таджикском языке. После завершения трансляции главный режиссер (первый режиссер телевидения Таджикистана) Акбар Джураев, оператор Нариман Бакоев, директор студии телевидения Обид Хамидов, диктор Валентина Исаева и я, покидая студию с чувством высокого удовлетворения, попрощались друг с другом. Это был незабываемый день в моей жизни» [1, с.8-9].

Необходимо отметить, что в соответствии с постановлением Совета Министров ССР Таджикистан от 19 июня 1957 года был создан Комитет радиовещания и телевидения при Совете Министров РСС Таджикистан. До этого постановления Управление относилось только к радио. Учреждение нового Комитета свидетельствовало о том, что теперь в его структуру помимо радио также входит и телевидение. Вместе с тем по поручению правительства исполнительным комитетом города Сталинабад был выделен участок под строительство здания студии телевидения. Строительство здания началось в июле 1957 года, на эти цели правительство республики выделило 25 миллионов рублей. Проект здания подготовили сотрудники Государственного проектного института Министерства связи СССР, а его строительство осуществили строители Министерства связи республики. Общая площадь студии телевидения составляла 315 квадратных метров, ширина здания была определена в 10, глубина 7 и высота 4,5 метров. Строительство

здания продолжалось почти два с половиной года, и было сдано в эксплуатацию к концу 1959 года. Антенна или телевизионный передатчик была установлена на 197 метровой телебашне. Необходимое для этих целей оснащение было транспортировано учреждениями Ленинграда, а монтажные работы были выполнены московскими и ленинградскими специалистами.

В апреле 1959 года бюро ЦК КП Таджикистана приняло решение об организации дирекции телестудии Сталинабада. На должность директора телевидения был назначен 33 - летний Обид Хамидов, занимавший пост инструктора ЦК КП Таджикистана, а кресло главного редактора студии занял 38 - летний опытный работник радио, известный журналист и переводчик Ибрагим Рахматов. Эти два преданных своему делу человека на пустом месте приступили к созданию таджикского национального телевидения [11, с.10-11].

В 1959 году Сталинабадская студия телевидения выходила с программами в эфир два раза в неделю. С 1 января 1960 года программы транслировались продолжительностью с 20.00 до 21.30 часов. Из этого количества времени 10-20 минут было отведено на производственные программы, остальное время занимали киножурнал и художественные фильмы. Начиная с 26 января 1960 года последние новости стали выходить на таджикском языке продолжительностью по пять минут перед началом программ.

С августа 1960 года сетка программ таджикского телевидения стала печататься в республиканских газетах. Начиная с этого периода, ход футбольного матча и другие важные события стали транслироваться по телевидению в жанре репортажа. Программы телевидения начинались в 19 часов 30 минут по местному времени. Последние новости на таджикском и русском языках, продолжительностью по пять минут транслировались в различные часы. С 1 июля 1960 года программы таджикского телевидения стали транслироваться ежедневно, продолжительность последних новостей была доведена до 10 минут и объем программ, в целом составил 3 часа 30 минут.

Внимание зрителей к телевизионным передачам было весьма высоким. Люди собирались в домах людей, обладавших этим волшебным «ящиком», и смотрели его с интересом. «Если в 1959 году в столице насчитывалось всего 300 единиц телевизоров, то

его количество в течение одного года, в 1960 году достигло 2500» [11, с.18].

Следует подчеркнуть, что от материалов телепередач, относящихся к первому периоду формирования и развития, в архивах Таджикского телевидения ничего не сохранилось, так как в то время телепередачи в основном давались в эфир живём.

Второй период охватывает временной отрезок начиная с 1970 по 1985 - е годы. В этот период таджикское телевидение поднялось на новую ступень своего развития. "... в 1970 году таджикское телевидение было модернизировано за счет обеспечения новой техникой записи передач, в силу чего, невзирая на то, что проблемы с техническим обеспечением не были полностью решены, появились более лучшие условия выхода телепередач в эфир" [6,74]. Телевидение стало пополняться новыми кадрами - выпускниками отделения журналистики Таджикского государственного университета им. В. И. Ленина. Протяженность времени передач в эфире было доведено до 7 часов. Когда появилась возможность предварительной записи телевизионного материала, соответственно возросло и требование к качеству создаваемых телепередач. Непрофессионально подготовленные программы и телепередачи, после их предварительного просмотра руководством телевидения, в эфир не допускались. Они возвращались для устранения имевшихся погрешностей. Такие перемены в деятельности таджикского телевидения положительно сказываясь на качестве и профессионализме готовившихся передач, постепенно вели к снижению количества навязываемых прямых трансляций. На таджикском телевидении стала действовать новая творческая структура: дирекция программ, главная редакция общественно-политических новостей, редакция народного хозяйства, передач для детей и подростков, молодёжи, музыкальная, образовательная редакции, программ фильмов и объединение "Телефильм". Профессионально выстроенные интересные телепередачи: "Чойхонаи дилкушо" ("Веселящая чайхана"), "Мушоира" ("Состязание в чтение стихов"), "Дугонахо" ("Подружки"), "Клуби мухлисони кино" ("Клуб кинолюбителей"), "Майдон аз далер аст" ("Поле для отважных"), "Дар олами зебой" ("В мире прекрасного") и "Чашма" ("Родник") пользовались большим успехом у телезрителей. Благодаря этому заметно укреплялась позиция телевидения среди других средств массовой информации, и день из дня росло число его потребителей. 15 октября 1979

года по Указу Президиума Верховного Совета ССР Таджикистан Комитет по радио и телевидению при Совете Министров ССР Таджикистана был переименован в Государственный Комитет Совета Министров ССР Таджикистана по телевидению и радиовещанию.

"В начале января (1975 г.) таджикское телевидение вошло в радиус цветной спутниковой станции "Лотос" что дало возможность выхода в эфир цветных программ. 25 января впервые конкурс любителей искусства Канибадам-Худжанд из фестиваля-конкурса - "Бустон-1" транслировался в цветном формате. В трансляции этого конкурса, прошедшего в Театре оперы и балета имени С.Айни принимали участие режиссер Сафо Садыков, ведущая Рафоат Абдусаломова, операторы Амон Урунов, Учкун Джураев и Рахимджон Курбонов" [11, с.93]. Из года в год усвершенствовалась структура таджикского телевидения. Начиная с 10 ноября 1976 года согласно Указу Совета Министров ССР Таджикистан была утверждена новая структура телевидения: Главная редакция программ; Сценарно-редакционная коллегия; Главная редакция пропаганды; Главная редакция новостей; Главная редакция молодежных программ; Главная редакция детских программ; Главная редакция художественно-драматических программ; Главная музыкальная редакция; Главная редакция подготовки программ на плёнке. Общее количество сотрудников таджикского телевидения в те годы составляло 248 человек.

В анализируемый отрезок времени телевизионные программы, в сравнении с первым периодом, претерпев заметные качественные изменения, как с точки зрения содержания так и своего жанрового состава, завоевали симпатии большого количества населения .

Третий этап развития таджикского телевидения, начавшись с периода перестройки, продолжался вплоть до обретения Таджикистаном своего суверинитета и независимости, то есть с 1985 по 1991 годы. "В 80-е годы XX века в жизни советских людей произошли значительные изменения. Выражаясь иначе, в их жизни наступило время перестроек. Возникало ощущение того, что человек освободился от всех связывающих его путей и перед ним открылись много разных дорог и возможностей, Идеологическая составляющая всех этих преобразований своими корнями уходила в те изменения, которые произошли на XXVII съезде КПСС (Коммунистической

Партии Советского Союза) в постановке проблемы её идеологической структуры» [10, с.236]. Перестройка идеологии КПСС и Советского государства (СССР) охватывает период с 1980-х до августа 1991 годов. Эта политика была направлена на попытку настроить идеологию, политику, экономику и культуру Советского государства в соответствии с общечеловеческими потребностями. Однако, по причине отсутствия поступательной и логически выверенной реализации этой идеологии и в связи с противоречащими друг другу стремлениями, в рядах КПСС произошел кризис, который привел к краху Советского государства.

Наступившая, долгожданная свобода слова, принятие закона о печати, снятие с средств массовой информации цензуры и многие другие социально-политические изменения в жизни общества, побудили журналистов средств массовой информации смело и безбоязненно раскрывать имеющиеся недостатки, открыто критиковать чиновников и служащих верхних эшелонов органов государственной власти. «Телевидение, благодаря своим многочисленным остро социальным материалам критического характера, внесло свою заметную лепту в поражение социалистического строя. Сразу же, значительно возросло количество прямых передач, свободных от редакторских ножниц» [8, с.80]. Гласность, прежде всего, находила своё отражение в новостных программах. В противовес официальной новостной программе «Время», в новом формате гласности, в эфир стала выходить новостная программа «ТСН» (Телевизионной службы новостей), которая коренным образом отличалась с точки зрения формы и содержания. В этот период в эфир стали выходить завораживающие советского телезрителя концептуально новые по своему формату и содержанию молодежные программы «12-й этаж» и «Взгляд», телемосты между СССР и США, СССР и Англией, «Прожектор перестройки», «600 секунд», «7 дней» и др.

«Если в 70-х годах наблюдался процесс сокращения количества городских и областных телевизионных студий, то после 1985 года произошел всплеск в их увеличении, что свидетельствовало о важности отражения потребностей сельских и областных регионов и их несоответствия требованиям центра. В 1987 году в районах Москвы и других городах появились первые кабельные телеканалы. Были созданы первые ассоциации негосударственного телевидения, как «НИКА – ТВ» (Независимый информационный канал телевидения)

и АТВ (Ассоциация авторского телевидения)» [8, с.81]. Но по прошествии некоторого времени большинство этих программ были закрыты и недопускались в эфир. Борьба между сторонниками прежней системы и реформаторами периода перестройки стала доходить до своей высшей точки кипения. Под боком телевидения Останкино в 1991 году появилось альтернативное телевидение. Этим новым телевидением был телеканал Россия, который на начальном периоде своей деятельности выходил в эфир из технически переоборудованного здания на улице «Ямское поле» города Москвы. Между двумя государственными телевизионными студиями Останкино и Россия до конца 1991 года, краха Советского Союза, продолжалась непримиримая борьба.

Телевидение Таджикистана, являясь нерасторжимой частью телевидения Советского Союза, осуществляла свою деятельность в соответствии установками и идеологией Советского государства. Однако благодаря периоду перестройки в деятельности средств массовой информации, в особенности телевидения Таджикистана также произошли заметные преобразования.

В конце 80-х - начале 90-х годов студии телевидения были созданы в Ленинабадской (ныне Согдийской), Горно-Бадахшанской автономной и Кургантюбинской (ныне Хатлонской) областях. Деятельность этих студий стала возможной благодаря самоотверженности, преданных своему делу, профессионалов телевидения Таджикистана и поддержке хукуматов названных областей. Областные телевизионные студии, являясь структурными подразделениями Государственного Комитета телевидения и радиовещания ССР Таджикистан, ежедневно выходя в эфир на протяжении от 30 минут до одного часа, представляли зрителям свой новостной блок о важнейших событиях в пределах области. Трансляция передач для зрителей Согдийской, Хатлонской и Горно-Бадахшанской автономной областей осуществлялась в основном посредством использования канала Телевидения Таджикистан, в определенные часы.

Период перестройки открыл путь к плюрализму мнений и свободе мысли. Исследователь таджикской журналистики, профессор И. Усманов в статье «Перестройка или суецизм», высказываясь относительно состояния таджикской журналистики в 1990-91 годах, пишет: «Экономический и политический

кризис, охвативший все общество, блестящими лозунгами о свободолобии, демократии и подобными воззваниями заложили основу и духовному кризису. Государство, в том числе и Правительство Таджикистана, приняв новый закон о печати и тем самым признав законность многообразия мнений и направлений в публицистике и литературе, их право быть опубликованными, однако не смогла обеспечить законом право защиты населения от натиска – безнравственности, клеветы и насилия.

Эта болезнь, способствовала постепенной утрате авторитета и влияния социальной публицистики, то есть процветанию бульварной журналистики, вследствие чего политическая конкуренция печати различных политических партий становится мало ощутимой» [10, с.150].

Идеи перестройки первоначально нашли своё место в таджикской печати. “Первыми печатными органами Таджикистана, повернувшись лицом к этому процессу (гласности) были “Сухан” (“Слово”) и “Чавонони Тоҷикистон” (“Молодежь Таджикистана”). Первой публикацией газеты “Чавонони Тоҷикистон”, вокруг которой разгорелись серьёзные споры и дебаты была статья М. Миррахимова, “То кай об аз таги ях меравад?” (“До каких пор воде течь подольдом?”) (6.10. 1988), в которой затрагивались национальные проблемы, боли и страдания таджикской нации. Эта статья, в сущности, привела в движение две противоположные точки зрения общества и способствовала тому, что в тогдашних условиях Таджикистана, национальная проблема переросла в политическую.

Характерной особенностью печатной критики в период перестройки было то, что она проявляла себя в рамках норм этики, но вместе с тем была открытой и беспристрастной. Первоначально критике подвергались отдельные личности, затем события недалекой давности и, наконец объектом критики стал сам общественный строй” [10, с.237]. В первые годы перестройки из всех средств массовой информации в авангарде находилась периодическая печать, на страницах которой публиковались материалы на злободневные темы дня, побуждающие население к анализу и вызывающие острые споры в обществе.

Так, к примеру, постановка на страницах печати проблемы по приданию таджикскому языку статуса государственного языка, стала возможной лишь в период перестройки. “В газете “Тоҷикистони совети” (“Советский

Таджикистан”) под рубриками “Ба забони тоҷики макоми давлати” (“Таджикскому языку статус государственного”), “Забондони – чaxonдони” (“Знание языков - знание мира”) и др. были опубликованы статьи академиков М.Шукурова, Р. Амонова, профессоров И. Усмонова, Б. Камолиддинова, А. Саторова, исследователя У. Холикназарова и других. К примеру, в статье И. Усмонова “Хамдилӣ аз хамзабони бехтар аст” (“Единомыслие превыше единойзычия”) (“Газетаи муаллимон” (“Учительская газета”), (19 ноября 1988) впервые поступило предложение придать таджикскому языку статус государственного языка. Это предложение, на страницах данной газеты, тут же было поддержано Лоиком Шерали и в газете “Чавонони Тоҷикистон” (“Молодежь Таджикистана”) Адашем Истадом, что способствовало продолжению обсуждения, которое привело к принятию закона...

Рассмотрев этот вопрос на своей сессии, Верховный Совет Республики Таджикистан 22 июня 1990 года приняло постановление о придании таджикскому языку статуса государственного языка” [10, 237]. Этот процесс отражался на телевидении Таджикистана благодаря подготовке прямых телевизионных программ, как “Связь” (“Алока”- 22 января 1987г.), на которой свою точку зрения зрителям высказывали первый секретарь ЦК ЛКСМ Таджикистана Рашид Олимов, (14 февраля соли 1987) председатель Спорткомитета республики Ибрагим Хасанов и другие руководители различных учреждений и предприятий. “Однако организация программы “Гуфтугуи мустақими телевизиони” (“Прямой телевизионный разговор”) (21-мая) было бесстрашным поступком. Гость студии второй секретарь ЦК КП Таджикистана Пётр Лучинский (представитель Москвы и де-факто первое лицо в управленческих Таджикистана) напрямую беседуя с зрителями в течение полутора часов отвечал на их многочисленные вопросы” [11, 151]. Участвуя, в таком же формате, в прямых телевизионных программах Председатель Совета Министров ССР Таджикистана Иззатулло Хаёев (28 августа 1987 года), Председатель Президиума Верховного Совета ССР Таджикистана Гоибназар Паллаев (15 декабря 1987года) ответили на различные вопросы телезрителей.

В программе “Проблемы и размышления” (“Проблема ва мулоҳиза”) (16 июня 1987

года) выступил Первый секретарь ЦК КП Таджикистана Каххор Махкамов. Встречи всех членов бюро ЦК КП Таджикистана: секретарей ЦК КП, руководителей правительства и парламента, председателя комитета безопасности с студентами высших учебных заведений столицы в программе “Кредо поисков” (“Мароми чустучу” (28 мая 1987 года) были транслированы в эфире для зрителей. “В адрес главной редакции общественно-политических программ телевидения поступали многочисленные письма, авторы которых высказывая своё мнение и впечатление относительно программы “Прямой телевизионный разговор” (“Гуфтугуи мустаками телевизиони”) положительно оценивали выход в эфир этой программы. В своих письмах они отмечают, что посредством этой программы получили возможность быть в курсе многих важных проблем сегодняшней действительности, жизни республики и планов тех или иных министерств и организаций республики”[5]. Другая программа, выходящая в эфир с 1984 года, в рамках проекта автора настоящей диссертации, является программа “Инсон ва конун” (“Человек и закон”), благодаря которой осуществляется пропаганда действующих законов, освещается ход судебных заседаний и зрители получают ответы на многие, интересующие их, правовые вопросы. Со дня выхода в эфир этой программы до сегодняшнего дня заметно выросла её аудитория. “Именно по инициативе автора данной программы на постоянной основе организуются встречи сотрудников республиканских органов защиты закона с трудящимися республики.

Зрители голубого экрана посмотрев такие встречи с трудящимися районов Ордженкидзебад и Турсунзаде, подчеркивают значение и роль в повышении своих правовых знаний.

Очередная передача “Инсон ва конун” (“Человек и закон”), которая запланирована к выходу в эфир 19 мая, в 22.20, подготовлена и снята в Ленинском районе”[5]. Согласно этому проекту, в процессе встречи трудящихся городов и районов республики с руководителями органов правозащиты республики, каждый гражданин имел возможность высказываясь относительно деятельности этих органов, задавать им волнующие его вопросы и получить на них ответы. Всё это способствовало тому, что 97-98 процентов жалоб и заявлений населения находили своё решение на месте и

заметно снизилось количество поступающих на телевидение и правозащитные органы заявлений и жалоб. В те годы передача “Инсон ва конун” (“Человек и закон”) снималась непосредственно на местах, благодаря чему ответственные лица правозащитных органов республики встречались с народом, выслушивали их жалобы и претензии и принимали все меры по имеющимся недостаткам прямо на месте. В большинстве случаев подобные встречи проходили под председательством заведующего административным отделом ЦК КП Таджикистана Нурулло Хувайдуллоева. Редактор программы Зулфиддин Муминджанов информировал зрителей с подробными дополнительными комментариями ответственных лиц, о важнейших вопросах, рассмотренных на этих встречах” [11, с.167-168].

11 февраля 1990 года на прилегающей к зданию ЦК КП Таджикистана площади состоялся митинг протестующего народа, в результате которого погибло 20 человек. Эта трагедия получила название “бахманмохи хунин” (“кровавый февраль”). Несмотря на то, что после этой трагедии со стороны руководства Коммунистической Партии и органов Правительства Таджикистана были предприняты попытки восстановить цензуру над средствами массовой информации, они оказались безуспешными. Теперь уже было невозможно запретить гласность в средствах массовой информации, в особенности на телевидении. Напротив, этот процесс с каждым днём набирал новые обороты.

Благодаря перестройке стало возможным возрождение традиций предков и 21 марта 1991 года телевидение Таджикистана, по случаю чествования древнейшего праздника таджиков Навруз, предоставила зрителям 12 часовую прямую праздничную программу под названием “Наврузнаме”. Начиная с 6.00 до 18.00 часов придя на студию телевидения Душанбе, сотни соотечественников поздравляли друг друга, всех таджикстанцев с Наврузом. Поэты читали стихи, актеры демонстрировали своё искусство, певцы исполняли праздничные песни. Зарубежные гости, в особенности из Афганистана и Ирана, с воодушевлением и огромной радостью поздравляли своих единокровных братьев с Наврузом Аджам. В Таджикистане празднование на таком высоком уровне происходило впервые, в организации которого неизмеримо значимой была лепта, внесенная телевидением Таджикистана.

Таким же образом, 22 июля 1991 года, по случаю празднования 1-ой годовщины придания таджикскому языку статуса государственного языка, телеканал “Таджикистан” провел “Телевизионный марафон”, который шел в прямом эфире начиная с 10.00 до 24.00 часов. Люди разных профессий и занятий со всех уголков Таджикистана и из за её пределов, придя на студию телевидения Таджикистана, выступали со словами поздравления, обращенными ко всем носителям таджикского языка и по мере своих возможностей вносили свои вклады в общую казну “Хазинаи забони тоҷики” (“Сокровищница таджикского языка”). Благодаря телеканал “Таджикистан” Праздник таджикского языка вылился в общенациональный праздник.

19 августа 1991 года в Москве был создан Государственный Комитет Чрезвычайного Положения (ГКЧП), с целью, путем переворота, предотвращения развала СССР. Однако, не найдя поддержки 21 августа того же года он был разгромлен. Это стало причиной развала СССР и обьявления республиками, находившимися в подчинении СССР, своей независимости и суверинитета. 9 сентября 1991 года депутаты Верховного Совета ССР Таджикистан единогласно приняли заявление о независимости

Таджикистана. Таким образом, Таджикистан стал как независимая, суверенная республика.

Словом, перестройка способствовала тому, что ответственные руководители государства и правительства стали отчитываться перед зрителями и отвечать на их вопросы. Участвовать в прямых телепрограммах, транслирующихся без какой либо предварительной редакции. В таких телепрограммах к общему обсуждению предлагались злободневные проблемы и все суждения и умозаключения зрителей, в процессе прямой программы шли в эфир без редакции. Такая форма подготовки программы стала возможной именно благодаря перестройке, которая создала широкие возможности для непричастной деятельности журналистов печатных и электронных СМИ. Важнее всего было то, что заметно возрос интерес зрителей к прямым телевизионным программам, а ответственные лица соответствующих органов стали в большей степени аккумулировать своё внимание на исправлении имеющихся недостатков. Всё это способствовало всё большему укреплению позиции телевидения среди других средств массовой информации, и оно постепенно стало основной информационной трибуной граждан Таджикистана.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдусалом Р. Телевизион ойнаи зиндагист (Телевидение зеркало жизни). Душанбе, 2002.-144с.
2. Голядкин Н. Краткий очерк становления и развития отечественного и зарубежного телевидения. Часть I. М., 2001. – 92 с.
3. Голядкин Н. Краткий очерк становления и развития отечественного и зарубежного телевидения. Часть II. М., 2001. – 76 с.
4. Джураев А. Телевидение. Душанбе, 1979.- 88 с.
5. Ин чо Душанбе (Говорит Душанбе). Душанбе, 1990, 5.05.
6. Мирзоев И. Рукни чорум (Четвертая власть). Кисми 2. Душанбе, 2012. - 268с.
7. Муминджонов З. Жанровые особенности и структура программ Общест- венной телекомпании «Пойтахт» (1996-2006гг.). Душанбе, 2010.- 187с.
8. Телевизионная журналистика. М.: Высшая школа, 2002.-304с.
9. Усмонов И. Назарияи публитсистику (Теория публицистика). – Душанбе: Шарки озод, 1999.
10. Усмонов И. Таърихи журналистикаи тоҷик (История таджикской журналистики).И.Усмонов, Д.Давронов.- Душанбе, 2008.- 280 с.
11. Ходжазод С. Таърихи телевизиони Тоҷикистон (История телевидения Таджикистана). Душанбе: Деваштич, 2007. - 240с.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРИОДОВ РАЗВИТИЯ ТЕЛЕВИДЕНИЯ ТАДЖИКИСТАНА ДО НЕЗАВИСИМОСТИ

Данная статья посвящена исследованию характеристики периодов развития телевидения Таджикистана до независимости Республики Таджикистан. Телевидения Таджикистана, являлась

нерасторжимой частью телевидения СССР, осуществляла свою деятельность в соответствии установками и идеологией Советского государства. Однако благодаря периоду перестройки в деятельности средств массовой информации, в особенности телевидения Таджикистана также произошли заметные преобразования. В этой статье автором предпринимается попытка дополнить свои слова и обозначить характеристики основные периоды становления и развития телевидения Таджикистана до независимости.

Ключевые слова: телевидение, период, развития, перестройка, слова, программа, вещание, эфир, журналист, зритель.

ХУСУСИЯТИ МАРҶИЛАҲОИ РУШДИ ТЕЛЕВИЗИОНИ ТОҶИКИСТОН ТО ИСТИҚЛОЛ

Мақолаи мазкур ба таҳқиқи хусусиятҳои марҷилаҳои рушди телевизиони Тоҷикистон то соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Телевизиони Тоҷикистон қисми ҷудонашавандаи телевизиони Иттиҳоди Шӯравӣ буда, мувофиқ ба идеологияи он фаъолият мекард. Аммо бо даррасидани давраи бозсозӣ тағйиротҳои ҷиддӣ дар тамоми соҳаҳо, махсусан воситаҳои ахбори омма, бахусус телевизиони Тоҷикистон ба вуқӯъ омаданд. Дар ин мақола муаллиф кӯшиш ба харҷ дода, хусусияти марҷилаҳои таъсис ва рушди телевизиони Тоҷикистонро то замони соҳибистиклолӣ муайян намудааст.

Калидвожаҳо: телевизион, марҷила, рушд, бозсозӣ, калима, барнома, пахш, эфир, журналист, бинанда.

CHARACTERISTICS OF THE PERIODS OF DEVELOPMENT OF THE TELEVISION OF TAJIKISTAN TO INDEPENDENCE

This article is devoted to the study of the characteristics of the periods of development of television in Tajikistan before the independence of the Republic of Tajikistan. Television of Tajikistan, being an indissoluble part of the USSR television, carried out its activities in accordance with the attitudes and ideology of the Soviet state. However, due to the period of restructuring in the activities of the media, especially the television of Tajikistan, there have also been noticeable changes. In this article, the author attempts to supplement his words and identify the characteristics of the main periods of the formation and development of the television of Tajikistan before independence.

Key words: television, period, development, restructuring, words, program, broadcasting, broadcast, journalist, viewer.

Сведения об авторе: Муминджонов Зулфиддин - заведующий кафедрой телевизионный журналистике Таджикского государственного института культуры и искусств им. М. Турсунзаде, кандидат филологических наук, доцент. Телефон:(+992)935-05-14-63. E-mail: zulfiddin.m@mail.ru

Information about the author: Muminjonov Zulfiddin -Head of the Department of Television Journalism of the Tajik State Institute of Culture and Arts. M. Tursunzade, candidate of philological sciences, docent, Tel: (+ 992) 935-05-14-63. E-mail: zulfiddin.m@mail.ru

ВИЖАГИҶОИ ТЕАТРИ ТЕЛЕВИЗИОНӢ ЧУН САНЪАТИ МУСТАҚИЛ

Чумъа Қуддус

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Дар хусуси ба синамо ё театр наздик будани театри телевизионӣ ҳанӯз солҳои 60-уми қарни гузашта баҳс оғоз шуда, оид ба мақоми театри телевизионӣ чун сохтори мухтор, чун зерсохтори ягон намуди санъат иброи назар кардаанд. Санъатшинос Т. Марченко хулоса мекунад, ки театри телевизионӣ бояд чун зерсохтори телевизион, метасохтори воситаи коммуникативии оммавӣ дар алоқамандӣ бо адабиёт, театр, санъати кино таҳқиқ шавад [6,7]. Муҳаққиқ Гэри Гампер, дар маҷмӯъ радио ва телевизионро шакли нави ҳанӯз то охир ташаккулнаёфтаи ҳунар ва муҳимтарин воситаи коммуникатсияи оммавӣ меҳисобад.

Театри телевизионӣ ва театри анъанавӣ ҳарчанд техникаи гуногунро истифода мебаранд, ба қонунҳои ягонаи таърихи драма ва назарияи драма таъҷиб мекунад. Аммо, муҳаққиқи дигар А. Юровский таъкид месозад, ки ҳатто ҳангоми сабти телевизионии спектакли тайёри театр вазъ дигар мешавад. Филм-спектакл дар асоси спектакли театр дар сабти телевизион аллакай жанри алоҳида аст.

Дар Телевизиони Тоҷикистон, аз оғози фаъолият (соли 1959), ба таҳияи спектакли телевизионӣ дар жанрҳои гуногуни мазҳака, мелодрама, фоҷиа, драмаи мусиқӣ машғул шуданд. Кормандони он дар силсилаи «Новеллаи телевизионӣ» бехтарин осори адабиёти ҷаҳонро таҳия мекарданд. Жанрҳои хурди ҳаҷвӣ, ба мисли скетч, реприза дар силсилаи «Театри телевизионии миниатюра», «Беғараз панд», «Чойхонаи дилкушо» (солҳои 80-ум «Чойхонаи Мушфиқӣ») тамошобини зиёди синну соли гуногун, табақаи иҷтимоӣ ва дорои ақоиди гуногунро пайдо карданд. Вале бархе муҳаққиқони соҳаи журналистика бар онанд, ки асари сахнавии телевизионӣ моли санъат буда, ба фаъолияти телевизион бевосита алоқаманд нест. Асарҳои сахнавии телевизион дар пажӯҳишҳои А. Саъдуллоев, М. Муродӣ, С. Хочазод, З. Муъминҷонов, Ф. Мирзоева, З. Эшматов ва чанде дигарон иҷмолан ёдовар шудаанд.

Дар пажӯҳишҳои онҳо танҳо намоишҳои на чандон муҳим мавриди баррасӣ қарор гирифта, силсилаҳои намоишҳои сахнавӣ, ки хеле зиёданд, аз мадди назар дур мондаанд. Бархе олимони тоҷик инро кори муҳаққиқони бахши санъатшиносӣ меҳисобанд. Ҳол он ки аз 40 рисолаи мавриди омӯзиши мо қароргирифта, дар таҳқиқи асарҳои сахнавии телевизиони Россия танҳо 17 кори илмӣ аз ҷониби санъатшиносон анҷом ёфта, дар бахши филология 12 нафар, фарҳангшиносӣ 4 нафар, сиёсатшиносӣ 2 нафар, фалсафа 4 нафар, омӯзгорӣ 1 нафар рисолаҳои номзадӣ ё докториро дифоъ кардаанд. Муаллифи аксари рисолаҳо дар бахши санъатшиносӣ режиссёрон ва муаллифони асарҳои сахнавии телевизиони Россия буда, маҳсулоти телевизион будани асари сахнавии телевизионро тасдиқ менамоянд.

Мақоми шакли наватрини асари сахнавии телевизионӣ, ба истилоҳ сериали телевизионӣ дар сохтори барномаҳои телевизионӣ бисёр кишварҳо торафт бештар гашта, барои ҷалб кардани тамошобин нақши калидӣ мебозад. Муваффақияти филми бисёрсериягӣ дар он зоҳир мегардад, ки ҳангоми паҳш дар эфир ҳафтаҳо дар соати муайян мардумро назди экрани телевизион гирд меорад ва онҳо рӯзи дигар оид ба филми дидаашон бо ҳамдигар суҳбату иброи ақида мекунад, умумияти ин ҷамоа бештар дар он зоҳир мегардад, ки «аз чизи дидаашон фикру ақида ва шавқу завқи онҳо як мешавад» [3, 6]. Офарандагони сериалҳои «Гулистон», «Гирдоб», «Сароби бихишт», «Дар орзуи падар», «Ширин», инчунин, муаллифон, коргардонҳо, наворбардорон, рассомон, танзимгарони техникаи онҳо кормандони телевизиони Тоҷикистон мебошанд. Пас аз яқшавии идораи студияи кино бо Кумитаи телевизион ва радио бархе аз онҳо аз номи Киностудияи «Тоҷикфилм» таҳия шудаанд, вале иҷрокундагони онҳо ҳамон режиссёрони телевизион буда, бо супориши телевизион, бо назардошти махсусияти барномасозии он - ҳар

серия 35 дақиқа, на чун дар синамо 60-80 дақиқа таҳия шудаанд.

Ба фикри мо, ба ин нуқтаи назар чанд ҳолати офариниши асарҳои сахнавӣ - режиссура, санъати актёрӣ, мусиқӣ, мусаввирӣ ва ғайра «мусоидат» кардааст. Аммо воситаи истехсолот ва тарзи иҷрои он, хусусияти маънавии онҳо дар телевизион аз театру синамо ба кулӣ фарқ мекунад. -Он чи ки телевизион ба тамошобин медиҳад, чехраи инсон дар плани калон аст, - дуруст таъкид мекунад Н. Ростова. Фарқи театр аз телевизион бо табиати робита бо тамошобин вобаста аст: вай дар театр бевосита дар толор ҳузур дорад, дар телевизион ба воситаи техникаи интиқолдиҳанда. Воситаҳои асосии ифодаҳо ба кадр мегузаранд. Режиссураи телевизион дар асоси қонуниятҳои коммуникатсия ва истифодаи имконоти техникаи телевизионӣ асос меёбад [8, 12]. Дигар ин, ки майдони сабти асари ҳунарии телевизионӣ бештар на ба сахнаи театр, балки ба майдони сабти кино монанд аст. 3. Новоселова дуруст зикр мекунад, ки мавҷудияти студияи сабт, камера, тасвир дар экран, монтаж, плани калону миёна, рангу рӯшноӣ ҳоси киност [7, 168]. Ба таври театрӣ ороستاني сахна ва декор маблағу воситаи зиёд талаб карда, ороиши театрро ба ёд меорад, хоса, ки солҳои 60-ум декори театри телевизионӣ танҳо бо ду ранг - сафеду сиёҳу ораста мегашт, баъдан телевизион ранга шуд, вале ин принцип боқӣ монд. Зеро ки ҳассосияти фиттаву дастгоҳи сабт ҳоло ҳам кам буда, рангҳои дигар дар эфир хира интиқол меёфтанд. Вале на ҳамеша аз ҷониби тамошобини телевизион уснурҳои шартӣ дар декори телевизионӣ қабул мегардад. Хуб мебуд ҳама уснурҳои декор, либос ва пардоз намуди табиӣ дошта, риш, мӯйлаб ҳақиқӣ бошад. Танҳо дар асари мазҳакавии телевизионӣ ба назар расидани сохтакорӣ дар либосу грим ба тамошобин қабул аст.

Чустуҷӯи шакли ҳосаи телевизионӣ ва кӯшишҳои режиссёрони гуногунсалиқа намуди спектакли телевизиониро ба ҳар ҷониб мебард. Гоҳ ба театр пайравӣ мекард, гоҳ ба кино. Солҳои 50-60 онҳо бе сабт мустақиман пахш гашта, бештар ба спектакли телевизионӣ шабоҳат доштанд, вале аксаран дар телевизиони Тоҷикистон усулҳои содаи наздик ба репортаж истифода мегардад. Солҳои 80-90 ҳатто услуби модерни театр ба телевизион низ таъсир карда, аз

ҷумла коргардони собиқи театр Тоҳир Баҳромов қисман онро дар таҳияҳои телевизионии худ истифода мебард, вале ҳангоми сабт ва танзими техникаӣ бо эффеқтҳои махсус ғанӣ мегашт. Яъне, аз усули телевизионии офариниши симо буд. Аз нимаи дуҷуми солҳои 90-ум театри телевизионӣ бо рушди техникаи воситаҳои истехсолот аз қолабҳои театрӣ озод шуда, ба зиндагӣ наздиктар шуд, ҳақиқати рӯзгорро баъзан то ҳадди мустанади инъикос карда, ба муваффақияти бештар ноил гашт. Дар ин давра вай зоҳиран ба кино наздик шуд, аммо Н. Ростова дуруст зикр менамояд: «телевизион воситаҳои ифодаи бадеии худро дорад, ки аз театр ва кино фарқ мекунад: нишон додани ҳаёти персонаж дар ҳама ҳолатҳо, бе кандашавӣ аз маҷрои зиндагӣ, зуд иваз кардани ҷойи амалиёт - мисли кино, аз он ҳам наздиктар нишон додани чехраи қаҳрамон ба тамошобин, имконоти эпикӣ, яъне муфассал ҳикоят кардани воқеа бо ворид кардани баранда ва ғайра. Инчунин, ба тамошобин имкон медиҳад, ки тавассути камера ба умқи ҳодисот ворид гардад» [8, 68]. Пас, гап сари намуд ва жанрҳои ҳоси театрӣ телевизионӣ меравад. Ва минбаъд бо рушди бештари техникаи сабту танзим, телевизион шакли новеллаю сериалро интихоб карда, аз ҷанбаи театрии таҳия ба таҳияи синамоӣ майли бештар пайдо кард. Вале вай махсули кино набуда, зодаи телевизиони аз лиҳози техникаӣ мукамалёфта аст.

Маврид ба зикр аст, ки на ҳама чустуҷӯҳо самари хуб доданд ва на ҳама ташаббусҳо қобили қабул шуданд. Як сабки эҷодии худро театри телевизионӣ дар байни кироати адабӣ ва журналистикаи мустанади ҷуст. Дар мақолаи худ «Поэзия и телевидение» муҳаққиқ Е. Дубнова таҳияи дуҷуми телевизионии достони «Дувоздах» - ро чун кӯшиши офариниши жанри нави барномаи телевизионӣ ба ёд меорад. Вале, ба фикри мо, ин услуб бозгашт ба қафо, ба усулҳои аллақай кӯшнашудаи театр гардид: достон бо усули солҳои 20-30 муқарраркардаи В. Яхонтов адабӣ кироат гашта, дар шакли композитсияи адабӣ сурат гирифт, на чун филми шоиронаи телевизионӣ. Ин кӯшишҳо бо супориши С. Лапин - раиси вақти Кумитаи телевизион ва радиои ИҶШС манъ карда шуд [5, 81]. ӯ дуруст шарҳ дод, ки чунин намоишҳо танҳо ба фаҳмиши зиёён мувофиқ аст, вале зиёҳои дигар роҳи ҳосил кардани маърифатро медонанд. Дар

телевизион бояд асарҳое таҳия шаванд, ки ба миллионҳо тамошобин фаҳмо бошанд ва онҳоро ба худ ҷалб намоянд. Ин таъйинот, ба фикри мо, саривақтӣ буда, рушди минбаъдаи театри телевизиониро ба роҳи дуруст бурд ва садҳо асари адабиёти классикиву муосири рус ва дигар халқҳо чун спектакли мукаммали телевизионӣ таҳия шуданд. Дар Телевизиони Тоҷикистон аз оғоз ҳамкориҳои режиссёрони соҳиби маълумоти театри бо адیبони касбӣ А. Шукӯҳӣ, Шамсӣ Қиёмов, М. Бахтӣ, А. Баҳорӣ, С. Ғанӣ ва дигарон роҳандозӣ шудааст.

Театри телевизионӣ мувофиқи сиёсати барномасозии телевизион амал мекунад. Муҳаққиқ С. Н. Акинфиев барномаҳои шавқоварро ба чор гурӯҳ тақсим кардааст, ки намоишҳои сахнавиро низ дарбар мегирад [1, 128]. Г. В. Кузнецов дар баҳши 12-уми дастури таълимии «Журналистикаи телевизион» марбут ба таснифи барномаи телевизион ҳама намудҳои барномаи телевизиониро аз иттилоот то реклама ба 10 гурӯҳ тақсим карда, асарҳои сахнавиро ба гурӯҳҳои 7-9 ворид кардааст: «ба гурӯҳи 7 - филмҳои хунарии кӯтоҳмуддат иборат аз 4-12 дақиқа, ба гурӯҳи 8 сериалҳои телевизиониро. Спектакли телевизионӣ ба ҳама маънӣ арзон аст: дар як декори ивазнашаванда ҳолатҳои гуногуни стандартӣ (яъне аз лиҳози молиявии истеҳсолот арзонбаҳо – Ҷ.Қ.) иҷро мешаванд» [10, 285-286]. Яъне, ин усули ҳосилкории телевизион аст. Барномаҳои ҳаҷвии сахнавиро бо сирк, мусиқии сабук, барномаҳои дилхушкунанда ба гурӯҳи 9 ворид кардааст.

Ба тасдиқи маҳсулоти бевоситаи телевизион будани сериал, Александр Акопов - телепродюсери муваффақи Россия, сарвари иттиҳодияи эҷодӣ-истеҳсолии «Амедиа», баъд «Космос-фильм» гуфтааст: «Мо ба ин кор (офаридани сериал) тавачҷуҳи махсус надорем, мо бо супориш (и телевизион) кор мекунем. Агар донем, ки ба ягон канал (телевизион) зарур аст, зуд месозем, дигар намуди маҳсулот лозим бошад, аз пайи он мешавем [8, 12]. Дар рисолаи илмӣ худ таъкид мекунад, ки моҳияти филми бисёрсериягиро қонуниятҳои рушди худӣ телевизион чун воситаи пешбари коммуникатсияи оммавӣ муайян менамояд. Дар ин асно омӯзиши ҳориқаи экрани хурд, вазифаи фарҳангӣ, махсусияти таъсири он ба омма, дастрасозии иттилоот ва ғайра аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Дар Россия ба таҳқиқи

он олимони маъруфи назария ва амалияи телевизион Э. Багиров, Р. Борецкий, В. Вильчек, В. Егоров, С. Муратов, Н. Привалова, В. Саппак, А. Юровский ва дигарон машғул шудаанд.

Ташаккули жанри сериали телевизионии муосир дар Россия ва бисёр кишварҳо, аз ҷумла дар Тоҷикистон бо таъсири сериалҳои бразиливу мексикӣ «Канизак Изаура», «Сарватмандон ҳам мегирянд» аз охири солҳои 90-ум оғоз шудааст. Вале дар асл таърихи офариниши сериал тӯлонӣ буда, дар радио оғоз шудааст: Соли 1923 дар радиостансияҳои Тзинтзиннати асари сахнавии «Вақте муҳаббат бедор мешавад» («Когда любовь пробуждается»), баъдан дар Филадельфия ва Лос-Анҷелес низ аввалин асарҳои драматикӣ пахш гаштанд, ки махсус барои радио навишта шудаанд. Соли 1933 нахустин радиосериали «Модар Перкинс» («Ma Perkins») аз ҳаёти зани бевамондаи некдил пахш гардид.

Дар ИМА телевизион аз радио модели барномасозии тичоратиро қабул кард, ки барои зуҳури сериали телевизионии иборат аз 25 дақиқа бо роликҳои рекламӣ зиёде мусоидат намуд ва баъдан дар саросари ҷаҳон пахш шуд. Дарвоқеъ, қабули он аз ҷониби сокинони ҳама кишварҳо чун дар Амрико як аст [2, 21]. Дар Тоҷикистон низ ҳаҷми як серия аз 25 то 35 дақиқаро ташкил медиҳад, вале бо сабаби кам будани рекламадиҳандагон дар давоми филм тақрибан реклама дода намешавад.

Дар оғози пайдоиш сериалҳои телевизионии амрикоӣ чун мелодрама оид ба масоили оилавӣ маишӣ ҳикоят карда, вазифаи тафреҳӣ доштанд ва нисбат ба онҳо ҳамчун жанри паст муносибат карданд. Вале минбаъд сериалҳои сифатан нава рӯи навор омаданд, ки вазифаи коммуникативиро низ иҷро мекунанд.

Дар кулли пурсишҳо муштариёни телевизионҳои ҷаҳон маҳбубияти намоишҳои сахнаӣ, скетч-шоу, сериалҳоро ба ҷойи аввал мегузоранд. Ин ҳолатро олимони тоҷик, аз ҷумла М. Муродӣ, Б. Абдурахмонов ва диарон низ таъкид мекунанд. Аз ин ҷост, ки масъалаи таҳияи ин гуна асарҳо дар телевизион хеле рӯзмарра аст. Ба фикри А. Ф. Галлиулина, ҷараёни барномасозиро муҳаққиқон бо андак таъхир меомӯзанд. Ва агар асарҳои сахнавиро асари журналистӣ гуфтан саҳеҳ набошад, пас онро намуд, контенти асарҳои бадеии телевизион номидан лозим аст [4, 3].

Хулоса, асарҳои сахнавии телевизионӣ моликияти зехнии телевизион буда, бо сифатҳои зикршуда маҷмӯи қонуниятҳои худро дорад. Мушкилоти дигар имрӯз дар телевизион аз байн рафтани театри телевизионист. Аз солҳои 60-ум то оғози 2000-ум дар байни қорамандони эҷодии телевизион чандин нафар муҳарриру режиссёр қор қардаанд, ки аз уҳдаи иншо ва таҳияи асарҳои сахнаӣ – аз сахнаи ҳаҷвӣ то скетч-шоу, спектакли телевизионӣ, сериали телевизионӣ мебаромаданд. Вале имрӯз, ки чандин мактаби олий журналисти телевизион омода мекунад, ин ғуруҳи жанрҳои қариб тамоман нопадид шуданд. Мебояд, ки ин ғуна ғанҳо ба стандарт ва нақшаи таълимии дигар донишгоҳҳо низ ворид шуда, аз байни

дахҳо довталаб ақаллан сола 2-3 нафарро бо тамоили иншо ва таҳияи асарҳои сахнаӣ омода созанд. Роҳбарияти телевизиону радио низ бояд ба ҳаллу фасли масъалаҳои ташкиливу молиявии намоишҳои сахнаӣ мусоидат намоянд.

Таҷдиди он мувофиқи барномаи Ҳукумати ҷумҳурии буда, имкон медиҳад, ки бо сарфи андаки маблағ асарҳои зиёде аз ҳаёти муосир ва сахнаҳои пандомӯзи таърих дар сахнаивардонии осори классикӣ ба мардум пешниҳод гардида, барои рушди маънаӣ, тарғиби оинҳои неки умуминсонӣ хидмат намояд. Барои ин ҳадаф омӯзиши жанрҳои драма ва усулҳои хоси таҳияи телевизионӣ барои қорамандони босалоҳияти телевизион низ зарур мебошад.

АДАБИЁТ:

- 1.Акинфиев С.Н. Развлекательное телевидение: определение, классификация жанров.// Вест.Моск ун-та Серия 10. Журналистика. 2008. №6. С.110-124.
- 2.Акопов А.З. Телесериал начала XXI века в контексте традиции отечественной кинодраматургии. Дис. канд. искусствоведения, М., 2011.
- 3.Беленький, Юрий Михайлович. Становление жанров отечественных сериалов. Автореферат. М., 2010г.
- 4.Галиуллина А.Ф. Комические коды в коммуникации: «развлекательная» телевизионная журналистика (юмористический телевизионный контент) и телевизионная реклама. Диссер. канд. филологических наук. Омск, 2016.
- 5.Дубнова Е. Поэзия и телевидение. В кн.: Поэтика телевизионного театра. М., 1979. 240 стр.
- 6.Марченко Т. А. Проблемы теории телевизионного театра. Диссер. доктор искусствоведения. М.,1984. 378 стр.
- 7.Новоселова З. Художник и телеспектакль. В кн.: Поэтика телевизионного театра. М., 1979. 240 стр.
- 8.Позина М. Александр Акопов: «Рынок фактически откатился на десять лет ...Бюллетень кинопрокатчика. 16.11.2015 www.kinometro.ru/interview/show/name/Aleksandr_Akopov_for_VK_2015).
- 9.Ростова Н. В.. Художественно-эстетические проблемы современного телетеатра. 2001.
- 10.Телевизионная журналистика. 4-е издание. М., 2002. 302 стр.

ВИЖАГИҲОИ ТЕАТРИ ТЕЛЕВИЗИОНӢ ЧУН САНЪАТИ МУСТАҚИЛ

Дар мақола махсусияти таҳия ва тағйироти шакли асарҳои сахнавии телевизион марбут ба технологияи нави телевизион – аз ғузориши мустақими намоишномаҳо аз студия то зуҳури спектаклҳои муқамал ва сериалҳо таҳқиқ шудааст. Театри телевизионӣ чун моликияти зехнии телевизион, мувофиқи сиёсати барномасозии телевизион амал мекунад ва маҷмӯи қонуниятҳои худро дорад. Муаллиф дар мақола, инчунин, масоили вобаста ба ҷустуҷӯи сабки эҷодии театри телевизионӣ, монандӣ ва тафовути воситаҳои ифодаи бадеии он бо театр ва синамо, репортажноӣ ва мустанад будани сабки он; нишон додани ҳаёти инсон дар ҳама ҳолатҳо, бо рушди техникаи сабту танзим пайдо шудани шакли новеллау сериалро мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Калидвожаҳо: вазифаи фарҳангии телевизион, спектакли телевизионӣ, ғуноғунии жанрҳои драмаӣ дар телевизион, телесериал, ғабула, режиссура, мавзӯи таърихӣ ва муосир.

ОСОБЕННОСТИ ТЕЛЕВИЗИОННОГО ТЕАТРА КАК САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

В статье рассматриваются особенности постановок и видоизменения телевизионных спектаклей, связанных с новой технологией телевидения - от прямой трансляции телепостановок на студии до постепенного превращения телеспектаклей на новеллы, телесериалы и др. Телевизионный театр, как особый вид сценического игрового зрелища, создаётся на основе общего программирования телепередач и имеет свои специфические каноны. Автор исследует стиль и методы телетеатра; его сходство и различия между театром и кино; репортажность и документальность; отображение человека в жизненных ситуациях; усовершенствование телевизионной техники и технологии, что способствовало проявлению собственного вида телевизионных игровых жанров, как новеллы и сериалы.

Ключевые слова: Культурно-просветительская функция телевидения, телеспектакль, жанровые разновидности драматургии на телевидении, телесериал, фабула, режиссура, историческая тематика.

FEATURES OF TELEVISION THEATRE AS A SEPARATE ART FORM

This article looks through features of making and transfiguration of TV performances, connected with new TV technology – live stream of TV shows in studio, gradual transform of TV shows into video films and etc.

The author explores the style and methods of the theatre; its similarities and differences between theatre and cinema; reporting and documentary; the mapping of the person in the lifestyle; the improvement of television technology and technology, contributed to the manifestation of its own type of television gaming genres.

Key words: Cultural and educational function of television, TV show, genre kinds of dramaturgy on television, TV series, plot, stage direction, historical theme.

Сведения об авторе: Джума Куддус (Кудусов Джумабой) – соискатель, старший преподаватель кафедры журналистики телевидения ТГИКИ им. МирзоТурсунзаде, главный редактор литературного журнала «Памир». Тел.: 93 770 63 33.

Information about the author: Juma Kuddus (Kudusov Jumaboy) – head teacher of TV journalistic department of Tajik State institute of culture and art named after Mirzo Tursunzade, editor of literary journal “Pamir”. Telephone number: 93 770-63-33.

ФАЪОЛИЯТИ МЕТОДӢ ҲАМЧУН РАВАНДИ ИДОРАНАМОИИ ДИГАРГУНИҲО ВА ИННОВАТСИЯҲОИ КИТОБДОРӢ

Зафари Шариф

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Яке аз хусусиятҳои хоси замони муосир ин таҳаввулот - ибтикорот, азнавсозӣ, дигаргунсозӣ аст. Ин хусусият тамоми самтҳои ҳаёт ва соҳаҳои фаъолияти инсонро фаро гирифтааст. Ҷомеаи китобдорӣ чаҳон кайҳо дарк намудааст, ки дурнамои рушди самаранок танҳо насиби ҳамон китобхонаҳое хоҳад буд, ки роҳи инноватсионӣ, роҳи азнавсозиро интихоб намудаанд. Дигаргуниҳои муосири китобдорӣ, ки бо вусъати бозгаштнопазир неруи созанда пайдо кардаанд, асосан дар заминаи истифодаи самараноки дастовардҳои илмҳои гуногун ба вукӯъ меоянд. Аммо онҳо дорои хусусияти барҷастаи соҳавӣ буда, ин хусусият аз характери ғайритиҷоратии фаъолияти китобдорӣ, хусусияти рисолат ва вазифаҳое, ки ҷомеа бар дӯши китобхона вогузор намудааст, ҳамзамон аз омилҳои дохилии муассисаҳои китобдорӣ бармеояд. Чунин вазъият муҳаққиқону коршиносон ва кормандони соҳаи китобдориро водор менамояд, ки тарзу усулҳо, методҳо ва воситаҳои инноватсиониро ба фаъолияти китобдорӣ мутобиқ созанд, ҳамзамон дар раванди омӯзиш ва татбиқи фаъолияти инноватсионӣ дар сустҷӯйи роҳҳои нав, тарзу усулҳои нав, воситаҳо ва муносибати нав бошанд.

Имрӯз моҳияти инноватсияҳои китобдориро аз нуқтаи назари гуногун таҳқиқ менамоянд ва дар ин маврид таваҷҷуҳ на ба падидаи «навигарӣ» ва «инноватсияҳо», балки бештар ба ҷанбаҳои нави фаъолияти китобдорӣ – «дигаргуниҳо» зоҳир мегардад [5, с. 4].

Дар осори илмии муҳаққиқони соҳаи китобдорӣ вобаста ба инноватсияҳои китобдорӣ се мавқеи устувор ба назар мерасад, ки тавассути онҳо инноватсияҳои китобдориро метавон ба таври зерин арзёбӣ намуд:

➤ ҳамчун воситаи паҳннамоеи таҷрибаи пешқадами китобдорӣ дар доираи фаъолияти илмӣ-методии китобхонаҳо;

➤ ҳамчун аломати махсуси рушд ва тақомули кори китобхонаҳо, ки ба сустҷӯйи роҳҳои нави

фаъолияти китобхонаҳо асос ёфта, аз фаъолияти қаблии онҳо сифатан фарқ дорад;

➤ ҳамчун воситаи камолоти эҷодии кормандони китобхона [5, с. 22].

Ҳамзамон, тамоми раванди татбиқи фаъолияти инноватсионӣ, аз як тараф, ҳамчун чараёни паҳннамоеи навгониҳо дар шабакаи китобхонаҳо баррасӣ мегардад, аз ҷониби дигар, ҳамчун раванди ташкил ва идоранамоеи рушди китобхонаҳо, ки ба вусъати неру вобаста аст [3, 33].

Пас аз пош хӯрдани империяи абарқудрати шӯравӣ аксарияти китобхонаҳои кишварҳои узви ИДМ бо мақсади омӯзиш ва дарёфти моҳияти инноватсияҳо ва мусоидат ҷиҳати татбиқи онҳо дар фаъолияти хеш ба майдони озмоиш табдил ёфтанд. Аз ин ҷост, ки солҳои охир фаъолияти методии китобхонаҳо предмети омӯзиши муҳаққиқону мутахассисони соҳаи китобдорӣ гардидааст. Зеро маҳз марказҳои методӣ дар дарёфт, омӯзиш ва ҷоринамоеи инноватсияҳои китобдорӣ пешоҳанг буданд.

Дар шароити ислоҳоти ҷиддии фаъолияти китобхонаҳо, ки асоси ташкили хизматрасонии китобдорӣ-иттилоотии аҳолиро фаро мегирад, маҳз ибтикороти методист ҳамчун омили муҳими мавҷудият ва баланд бардоштани сатҳи сифати фаъолияти китобхонаҳои деҳот боқӣ мемонад. Зиёда аз ин, дар шароити иқтисоди бозорӣ ояндаи ин муассисаҳои дастраси умум аз бисёр ҷиҳат ба ташкили самараноки хадамоти методии сатҳи вилоятӣ ва ноҳиявӣ вобаста аст.

Дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар ҷомеаи касбии китобдорӣ оид ба нақши методист дар фаъолияти китобхона мувоҳидаи ҷиддӣ ва доманадори илмӣ сурат гирифт. Дар натиҷаи ин мувоҳидаи илмӣ тамоюлот ва стратегияи рушди хадамоти методии китобхонаҳо дар шароити ивазшавии форматсияҳои давлатӣ муайян карда шуд [6, с.6].

Маврид ба зикри хос аст, ки тибқи ин парадигмаи нав консепсияи идоранамоеи фаъолияти методӣ аз роҳбарии методӣ

ба машваратдиҳӣ (консултирование - маслиҳатдиҳӣ) ва таъминоти методӣ иваз карда шуд. Вале оё дар амал – дар муносибати байниҳамдигарии методистон ва объекти таъсиррасонии онҳо ягон тағйирот ба амал омад? Яъне, оё онҳо аз роҳбарӣ ба фаъолияти китобхонаҳо (ки ба ин тарзи рафтору муносибат хеле одат карда буданд) ба машваратдиҳӣ, маслиҳатдиҳӣ шурӯъ намуданд?

Ба мисли пештара ин мутахассисон (методистон) фаъолияти китобхонаҳоро таҳқиқ ва тавсияҳои дахлдор таҳия мекунанд ва агар китобдор шахси эҷодкор набошад ин тавсияҳоро бидуни ягон тағйирот ба инобат мегирад ва дар амал татбиқ мекунад, вале агар дар замиранд эҷодгариву ташаббус ниҳон бошад, ин тавсияҳо моҳияту симои дигар пайдо мекунанд.

Мусаллам аст, ки солҳои охир муносибати «методист-китобдор» тағйир ёфтааст, азнавсозиҳо, пеш аз ҳама, дар моҳияту мундариҷаи фаъолияти методӣ ба назар мерасанд, унсурҳои маърифатӣ ва эҷодии ин касб низ тағйир ёфтаанд.

Қаблан барои фаъолият дар сохтори хеш ба методист як маротиба аз худ намудани донишу малакаҳои зарурӣ кофӣ буд, чунки функцияҳои китобхона, технологияҳо ва афзалиятҳои китобдорӣ даҳсолаҳо тағйир намеёфтанд. Аммо, имрӯз - дар шароити ҷаҳони дар ҳоли таҳаввули пайваста қарордошта, моҳияту самтҳои ҳадамоти методӣ ба кулӣ дигаргун гаштаанд, ҳарчанд ин дигаргуниҳо дар китобхонаҳои кишвари мо камтар ба назар мерасанд. Моҳияти касби методистро муҳаққиқи шинохтаи рус И. Сулова хеле барҷаста тасвир намуда, онро ҳамчун «идоранамоии дигаргуниҳо» арзёбӣ кардааст. Бо ибораи дигар, рушди китобхона маънои гузариш аз ҳолати мавҷуда ба ҳолати дилхоҳ тавассути воситаҳои инноватсиониро дорад [7, с. 134].

Дар марҳилаи ислоҳот асоси фаъолияти самараноки методӣ аз донишу малака ва маҳорати мутахассис вобаста аст, яъне оё вай кодир аст саривақт хавфҳои иҷтимоӣ ва фармоишоти ҷомеаро нисбат ба фаъолияти китобхона дарк намояд ва вобаста ба он саривақт ақсуламал нишон диҳад?

Бинобар ин, ба андешаи инчониб, боназардошти ислоҳоти аксарияти соҳаҳои фаъолият вазифаи асосии методистони тамоми сатҳҳо аз инҳо иборат аст:

о ташаккули сиёсати давлатии китобдорӣ (аз ҷумла, дар сатҳи вилоят, шаҳр ва ноҳия), заминаи меъёрии ҳуқуқие, ки ба ҳифз ва рушди шабакаи китобхонаҳо ва тамоми анвои захираи онҳо - молиявӣ, ҳуҷҷатӣ, яъне фонд, кадрӣ, моддӣ-техникӣ мусоидат менамояд;

о рушди муттасили касбии мутахассисон: муҳтавои умумии фаъолияти тамоми марказҳои методӣ бояд аз он иборат бошад, ки бо истифода аз тамоми имкониятҳо нагузоранд то китобхонаҳо дар марҳилаи ислоҳоти ҷиддии тамоми самтҳои ҳаёти ҷомеа объекти пасив (ғайрифайол) бошанд. Зеро маҳз методистон саъю талош меварзанд, ки онҳоро ба ҷараёни ислоҳот ҷалб намоянд ва ба раванди он таъсир расонанд;

о мониторинги фаъолияти китобхонаҳои вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ ва деҳотӣ, таҳияи тавсияҳои, ки ба тақомули фаъолияти онҳо равона карда шудаанд, ҷустуҷӯ, таҳия ва истифодабарии навгониҳо;

о автоматикунонии равандҳои китобдорӣ, бунёди фазои ягонаи иттилоотӣ-китобдорӣ (миллӣ, вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ) [6, с.9].

Функцияи методии китобхонаҳои Тоҷикистон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ», оиннома ва низомномаи китобхона-марказҳои методии сатҳҳои гуногун инъикос ёфтааст. Аз ин рӯ, зимни татбиқи функцияи методии худ, аз ҷумла расондани ёрии методӣ онҳо ба муносибатҳои шартномавӣ бо китобхонаҳои дигар ё бо муассисон ниёз надоранд.

Асри XXI-ро ҳамчун асри «синтези идеяҳо ва технологияҳо» арзёбӣ мекунанд [1, с. 70]. Ин тавсиф ба фаъолияти марказҳои методӣ робитаи мустақим дорад, зеро онҳо аз ибтидо ҷамъоваранда ва татбиқкунандаи ғояҳо ва технологияҳои нав мебошанд. Солҳои охир дар бисёр китобхонаҳои Федератсияи Россия шӯъбаҳои методӣ барҳам дода шуданд. То имрӯз баҳсу мунозираҳо оид ба проблемаи «ҳадамоти методӣ бояд ҷи гуна бошанд?» идома дорад. Чунин муносибат аслан беасос ва ғайри қобули қабул аст. Зеро дар ин самт аллакай ислоҳоти ҷиддӣ ба вучуд омад. Муҳаққиқон ояндаи ҳадамоти методиро ба тақдирҳои онҳо ба муассисаҳои касбии консалтингӣ, ки дар речаи технологияҳои нави иттилоотӣ фаъолият намуда,

нисбат ба сатҳи фарҳанги иттилотии китобдорон ва таҳсилоти муттасили онҳо масъул мебошанд, вобаста медонанд. Айни замон беш аз 20 анвои хадамоти методӣ маълуманд. Имрӯз ба ҷойи шуъбаҳои маъмулии илмӣ-методӣ шуъбаҳои маркетинг ва фаъолияти инноватсионӣ фаъолият доранд. Дар сохтори ин шуъбаҳо бошад, бахшҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, паблик-релейшинз (яъне, робита бо ҷомеа), пешгӯӣ ва ҷоринамоии технологияҳои нави иттилоотӣ ташкил карда шудаанд. Воқеияти имрӯз ҳамин аст, ки ягон нафар дигар аз фаъолияти ғайримутахассисон – иқтисодшиносон, маркетингологҳо, забоншиносон, равшаншиносон дар китобхона тааҷҷуб намекунад [8;9].

Маврид ба зикр аст, ки имрӯз китобхона-марказҳои методӣ ба таснифот ниёз доранд. Зеро тақсимооти китобхонаҳо аз рӯи принсипи марзӣ дар шароити рушди бемайлоии компютеркунонӣ ва иттилоотонӣ дастовардҳои воқеӣ, нуруи иттилоотӣ - технологиро инъикос карда наметавонанд. Хусусияти нави фаъолияти онҳо ин таҳияи номгӯи асноди қонунгузорӣ ва меъёрӣ, консепсияҳо, барномаҳо, ки ногузир боиси тағйири илова ба қонунгузорӣ гардида, ба рушди шабакаи китобхонаҳо мусоидат менамояд, ба шумор меравад. Масалан, дар Россия бештар ҳамон хадамоти методие самаранок рушд ёфтаанд, ки нақши марказҳои экспертизаи касбӣ ва озмоишоти тахассусӣ, сертификатсияи кадрҳоро иҷро намуда, озмоишгоҳҳои эҷодӣ ва мастер-классҳо (дарсҳои маҳорат), клубу маҳфилҳои мувоҳисавии касбии методистонро ташкил намудаанд.

Ҳамин гуна марказҳои методӣ дар шаҳрҳои Екатеринбург, Брянск, Ярославл, Белгород ва ғайра самаранок фаъолият доранд.

Касби методист ба қатори касбҳои нисбатан мураккаби китобдорӣ шомил аст. Фаъолияти методӣ дониши амиқи таърих ва вазъи муосири фаъолияти китобдорӣ, аз худ намудани методҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва илмӣ-методиро тақозо мекунад. Фаъолияти методӣ – кори эҷодист, ки ҷустуҷӯи пайвастаи роҳҳои нави баланд бардоштани сифату самаранокии кори китобхонаро талаб мекунад. Методист дар бисёр ҳолатҳо бояд масъалаҳои гуногуни назария ва амалияро, ки дар адабиёти соҳавӣ ба қадри кофӣ инъикос наёфтаанд, мустақилона ҳаллу фасл намояд. Вай бояд дорои дониши амиқи касбӣ, қобилияти ташкилотчигӣ ва педагогӣ бошад.

Дар баъзе давлатҳои узви ИДМ, аз ҷумла Федератсияи Россия тақсимооти уҳдадорихон методистон дар хадамоти махсусгардондашуда дар заминаи муносибати кураторӣ ва проблемавӣ ба роҳ монда шудааст. Масалан, ба зиммаи шуъбаи илмӣ-методии Китобхонаи давлатии универсалии илмии Белгород самтҳои зерини фаъолият вогузор карда шудаанд:

- ҳамсоҳангсозии умумии фаъолияти методӣ;
- ташаккули низоми рушди муттасили касбии китобдорони вилоят;
- пажӯҳиши масъалаҳои марбут ба таҳкими заминаи моддӣ-техникии муассисаҳои китобдорӣ;
- масъалаҳои ташаккули фондҳо;
- мониторинги китобхонаҳои моделӣ (амсилавай);
- ҷамъбасти ва паҳннамоеии инноватсияҳои касбӣ;
- масъалаҳои кадрӣ китобхонаҳои муниципалӣ;
- фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, маърифатӣ ва ноширии китобхонаҳои муниципалӣ;

Вобаста ба ин ҳар як методист (ҳар як шуъба) барои самти худ асноди ташкилӣ-меъёриро таҳия намуда, ҳисботи омори роҳандозӣ мекунад, пойгоҳи маълумоти проблемавино ташкил менамояд, мониторинги самти мушаххасро иҷро мекунад, тавсияҳои методӣ ва оид ба мушкilot маҳсулоти ноширо таҳия менамояд [4, с. 8].

Самти фаъолият вобаста ба афзалиятҳои ҷорӣ пайваста ислоҳ шуда, ба он тағйирот ворид карда мешавад.

Дар адабиёти илмӣ самти афзалиятноки фаъолияти хадамоти методии тамоми самтҳо ишпинок дар ташаккули сиёсати китобдорӣ минтақавӣ ва муниципалӣ эътироф гардидааст. Бинобар ин, вақти он расидааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон китобхонаҳои калонтарини мамлакат, пеш аз ҳама Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар, Китобхонаи марказии илмии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Индира Ганди ҳамчун марказҳои методӣ аз таҷрибаи пешқадами марказҳои методии кишварҳои мутараққии олам самаранок истифода бурда, ин таҷрибаро ба шароити китобхонаҳои кишвар мутобиқ сохта, дар амалияи китобдорӣ ҷорӣ намоянд.

Илова бар ин, ташкил намудани семинар-тренингҳо дар мавзӯҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст:

- о «Афзалиятҳои муосири сиёсати давлатӣ дар соҳаи китобдорӣ»;

- о «Заминаи меъёрии ҳукукии фаъолияти китобхонаҳо»;
- о «Китобхонаҳои вилояти ва ноҳиявӣ (шаҳрӣ) дар шароити Истиқлолияти давлатӣ: мушкилот ва самтҳои рушд»;
- о «Сарчашмаҳои иттилоот оид ба ҳадафҳои стратегии миллӣ»;
- о «Технологияи таҳқиқоти сотсиологӣ»;
- о «Фаъолияти барномарезӣ ва лоиҳасозии китобхона»;
- о «Роҳҳои бартарарфозии монеаҳои хониши категорияҳои гуногуни аҳоли»;
- о «Самтҳои афзалиятноки ташаккули фонди китобхонаҳои Тоҷикистон»;
- о «Самтҳои асосии баланд бардоштани салоҳиятнокии касбии китобдорон»;
- о «Низоъшиносии китобдорӣ» ва ғайра.

Тавре ки аз таҳлили таҷрибаи китобхонаҳои Тоҷикистон бармеояд, яке аз мушкилотҳои асосӣ дар самти роҳандозии фаъолияти инноватсионӣ, аз ҷумла фаъолияти инноватсионӣ-методӣ ин сатҳи пасти салоҳиятнокии касбии китобдорон ба шумор меравад. Дар сохтори таҳсилоти китобдорӣ як унсури муҳими он - арзёбии самаранокии таҳсилот ба қадри кофӣ рушд наёфтааст. Аз ин рӯ, вазифаи асосӣ дар ин самт, дар баробари паҳн намудани маҷмӯи салоҳиятҳои касбӣ ин идора намудани раванди таълими китобдорон дар низомии таҳсилоти муттасил ба шумор меравад.

Зеро рушди босуръати ҷомеа зарурати таҳсилоти муттасил ва раванди пайвастаи баланд бардоштани сатҳи салоҳиятнокии касбиро тақозо мекунад.

Бо назардошти муҳимияти масъала Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат,

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр намуданд, ки «Самаранок ба роҳ мондани таҳсилоти салоҳиятнок ва давра ба давра ҷорӣ намудани он дар ҳамаи зинаҳои таълим талаби замон мебошад» [10].

Албатта барои дуруст ба роҳ мондани раванди ташаккули салоҳиятнокии касбӣ таҳлили назариявӣ ва методологии проблемаи мазкур ногузир мегардад ва ин масъала ба таҳқиқи иловагии доманадор ниёзманд аст.

Мутаассифона, имрӯз дар Тоҷикистон бо сабабҳои субъективӣ таҳсилоти китобдорон, аз ҷумла методистони китобхонаҳо аз доираи талаботи «Консепсияи таҳсилоти муттасил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2023» берун мондааст. Барои он ки сохторҳои дахлдори китобхонаҳои ҷумҳурӣ соҳиби методистони босалоҳият гарданд, дар заминаи санади мазкур бояд «Барномаи таҳсилоти муттасили китобдорони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» таҳия ва барои баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон манзур гардад. Мусаллам аст, ки ин вазифаи мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи китобдорӣ ӯ сохторҳои дахлдори он мебошад.

Ҳамин тавр, дар замони муосир, дар замоне, ки таҳаввулоти мусбат тамоми ҷанбаҳои ҳаёти инсониятро фаро гирифтааст, фаъолияти методӣ яке аз самтҳои бағоят муҳими фаъолияти китобдорӣ ба шумор рафта, аз ҷиғунагӣ ва сатҳи сифати он самаранокии соҳа вобастагии ногусастани дорад. Аз ҳамин нуктаи назар, созмондихандагони ин самти фаъолият барои тақдирӣ ояндаи соҳаи китобдорӣ, татбиқи рисолати китобхонаҳо дар ҷомеа масъулияти баландро ба зимма доранд.

АДАБИЁТ:

1. Алексеева, Ж.В. Библиотека-центр распространения информации/ Ж.В. Алексеева: опыт Смоленской областной универсальной библиотеки.- Смоленск, 2002.-106с.
2. Артемьева, Е.Б. Становление и развитие научно-методического отдела ГПНТБ СОРАН/ Е.Б. Артемьева, В.Н. Павлюк// Библиосфера.- 2007 -№4.-С.19-25.
3. Басов, С.А. Проблемы и перспективы перестройки методической работы / С.А. Басов // Науч. и техн. библиотеки.- 1988.- №2.-С.3-9.
4. Бражникова, С. Всё в наших руках?: нормативно-правовая база - важный элемент библиотечной политики/ С. Бражникова//Библиополе.-2008.-№6.- С.5-8.
5. Качанова, Е.Ю. Инновации в библиотеках/ Е.Ю. Качанова. - СПб: Профессия, 2003.- 318с. 6. Проект «Управление процессом перемен»: комплексная тренинговая программа для библиотечных работников/ Брянск. научн. универс. б-ка им. Ф. А. Тютчева; сост. О.Ю. Куликова.- Брянск, 2000.- 89с.

7. Сулова, И.М. Профессионализация методической библиотечной деятельности/ И.М. Сулова// Науч.техн б-ки.-1995.-№5. - С.3-13.

8. Сулова, И.М. Менеджмент в современной библиотеке: науч. метод. пособ. И.М. Сулова.- М.: Либерия, 2004.-175с.: ил.

9. Управление библиотекой: учебно-практ. пособ./сост. С.А. Аверьянов; науч. ред. А.Н. Вансеев, Ж.С. Шадрин.- СПб: Профессия, 2005.-302с.

10. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтихои бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ, шаҳри Душанбе, 30.08.2017 [Манбаи электронӣ] // Речаи дастбӣ // <http://www.president.tj/ru>.

ФАЪОЛИЯТИ МЕТОДӢ ҲАМЧУН РАВАНДИ ИДОРАНАМОИИ ДИГАРГУНИҲО ВА ИННОВАТСИЯҲОИ КИТОБДОРӢ

Мақола ба проблемаҳои идоранамоии дигаргуниҳо ва инноватсияҳо дар китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст.

Муаллиф таъкид мекунад, ки инноватсияҳо дорои хусусияти барҷастаи соҳавӣ буда, онҳо аз характери ғайритиҷоратии фаъолияти китобдорӣ, хусусияти вазифаҳое, ки ҷомеа бар дӯши китобхона вогузор намудааст, ҳамзамон аз омилҳои дохилии муассисаҳои китобдорӣ бармеоянд. Чунин вазъият на танҳо мутобиқсозии васоит ва методҳои инноватикаро ба фаъолияти китобдорӣ, балки ҷустуҷӯи муносибатҳои мустақилонаи омӯзишу татбиқи фаъолияти инноватсионӣ ва идоранамоии дигаргуниҳо дар китобхонаҳо тақозо мекунад.

Муаллиф зикр месозад, ки тамоми раванди амалигардонии фаъолияти инноватсионӣ, аз як тараф, ҳамчун раванди паҳннамоии навгонӣ дар шабакаи китобхонаҳо ва аз ҷониби дигар, ҳамчун раванди ташкил ва идоранамоии рушди китобхонаҳо баррасӣ мегардад. Ба назари муаллиф, маҳз аз ҳамин нигоҳ пас аз пошхӯрдани империяи абаркудрати шӯравӣ бисёр китобхонаҳои кишварҳои узви ИДМ ба майдони озмоишӣ табдил ёфтанд, то ин ки ба моҳияти инноватсияҳо сарфаҳм раванд ва ба паҳннамоии онҳо дар китобхонаҳо мусоидат намоянд. Дар мақола се муносибати илмӣ нишон дода шудааст, ки онҳо барои баррасии инноватсияҳои китобдорӣ ҳамчун воситаи паҳннамоии таҷрибаи пешқадами китобдорӣ ва камолоти эҷодии кормандони китобхона имкон фароҳам меоранд.

Калидвожаҳо: фаъолияти методӣ, инноватсияҳои китобдорӣ, фаъолияти инноватсионӣ, инноватика, навгонӣ, паҳннамоии навгонӣ, идоранамоии рушди китобдорӣ, идоранамоии дигаргуниҳо, идоранамоии инноватсияҳо, таҷрибаи пешқадами китобдорӣ.

МЕТОДИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ПРОЦЕСС УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ И БИБЛИОТЕЧНЫМИ ИННОВАЦИЯМИ

Статья посвящена проблемам управления изменениями и инновациями в библиотеках Республики Таджикистан.

В данной статье отмечается, что инновации имеют четко выраженную отраслевую специфику, обусловленную некоммерческим характером библиотечной деятельности, особенностями решаемых библиотекой задач и специфичностью ее внутренних факторов. Положение вещей требует не только адаптации средств и методов инноватики к библиотечному делу, но и поиска собственных подходов к изучению, осуществлению инновационной деятельности и управлению изменениями в библиотеках.

Автор констатирует, что весь процесс осуществления инновационной деятельности рассматривается с одной стороны, как процесс распространения новшеств по сети библиотек, с другой стороны, как процесс организации и управления библиотечным развитием, связанный с наращиванием потенциала. Именно поэтому, отмечает автор, после распада могущественной советской империи многие библиотеки стран СНГ стали экспериментальными площадками для того, чтобы понять и осмыслить суть инноваций, помочь их распространению в библиотеках. В

статье обозначены три научные подходы, позволяющие рассматривать библиотечные инновации как средство распространения передового библиотечного опыта и средство творческого роста сотрудников библиотек.

Ключевые слова: методическая деятельность, библиотечные инновации, инновационная деятельность, инноватика, новшества, распространение новшеств, управление библиотечным развитием, управление изменениями, управление инновациями, передовой библиотечный опыт.

METHODICAL ACTIVITY AS A PROCESS OF CHANGE MANAGEMENT AND LIBRARY INNOVATION

The article is devoted to the problems of change and innovation management in libraries of the Republic of Tajikistan.

The author notes that innovations have a clearly defined industry specificity, due to the non-commercial nature of library activities, the peculiarities solved by the library of the tasks and the specificity of its internal factors, the state of things requires not only adapting the means and methods of innovation to library science, but also finding their own approaches to the study, implementation of innovation activities and change management in libraries.

The author states that the whole process of innovation activity is considered on the one hand, as a process of disseminating innovations through the network of libraries, on the other hand, as a process of organizing and managing library development related to capacity building, that is why, the author notes, after the collapse of the powerful Soviet empire, many libraries of the CIS countries became experimental sites in order to understand the essence of innovations, to help their dissemination in libraries. The article identifies three scientific approaches that make it possible to consider library innovations as a means of disseminating advanced library experience and a means of creative growth for library staff.

Key words: methodical activity, library innovations, innovation activity, innovations, distribution of innovations, management of library development, change management, innovation management, advanced library experience.

Сведения об авторе: Зафари Шариф-зав. кафедрой библиотековедения и библиографоведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде. Адрес: Республика Таджикистан, 734055, город Душанбе, ул. Борбад, 73 а, тел.: (+992) 938060272.

Information about the author: Zafari Sharif - Head of the Department of librarianship and bibliographic science of Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda. Address: 734055, 73 a, st. Borbad, Dushanbe, Tajikistan, Tel: (+992) 938060272.

ТЕХНОЛОГИЯИ НИГАҲДОРИИ ҲУЧЧАТҲО ДАР БОЙГОНИҲО

Исмоилов Э. С.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Баъди ба охир расидани муҳлати истифодаи ҳуҷчатҳо дар кори таъҷилии идоракуни ва маълумотдиҳӣ, онҳо бинобар аҳамияти амалӣ ва илмӣ доштанишон ба ниғаҳдории идоравӣ ва баъд ба ниғаҳдории давлатӣ ворид карда мешаванд. Бо ворид шудани ҳуҷчатҳо ба ниғаҳдории бойгонӣ вазифаи асосии ин ниҳод таъмини ҳифзи амнияти онҳо мебошад.

Зери мафҳуми таъмини ҳифзи амнияти ҳуҷчатҳои бойгонӣ маҷмӯи як қатор корҳои нисбатан муҳими аз тарафи бойғониҳо ба амал баровардашаванда фаҳмида мешавад, ки онҳо кори нисбатан масъулиятнок ва муҳими бойгонидор ва бойғониҳо ба шумор мераванд [1,35].

Дар маҷмӯи корҳо оид ба таъмини амнияти ҳуҷчатҳо тавачҷуҳи асосӣ ба масъалаҳои технологияи ниғаҳдории ҳуҷчатҳо дода мешавад. Таъсиси шароитҳои мувофиқ (муносиб, оптималӣ) барои ниғаҳдории ҳуҷчатҳо вазифаи асосии бойгонидорон ба шумор меравад. Талабот ба таъмини амнияти ҳуҷчатҳо дар бойғониҳои давлатӣ ва идоравӣ, бидуни фарқияти имкониятҳои моддӣ, ҳамчунин аст. Технологияи ниғаҳдории ҳуҷчатҳои ҳомили қоғазӣ аз технологияи ниғаҳдории ҳуҷчатҳои аудиовизуалӣ фарқ менамояд. Ҳуҷчатгузориҳои аудиовизуалӣ як қатор шароитҳои ниғаҳдорӣ ва усулҳои таъмир ва консерватсияро (аз пӯсидану вайроншавӣ ниғаҳ доштаниро) соҳиб аст.

Ҳуҷчатҳо дар бойгонӣ аз 3 то 75 сол нигоҳ дошта мешаванд. Дар тамоми муҳлати ниғаҳдорӣ ҳуҷчатҳо бояд аз шароитҳои номувофиқ, вайроншавии ҳолати физикӣ ва матнҳои онҳо, инчунин аз дуздӣ ва гум шудан аз беэҳтиётӣ, эмин нигоҳ дошта шаванд [2,24].

Барои ин дар бойғониҳо таъмини беосеб ниғаҳ доштани ҳуҷчатҳо - маҷмӯи чорабиниҳои оид ба таъсиси шароитҳои оптималӣ, риояи меъёрҳои речавӣ ва муфовақи ташкили ниғаҳдории ҳуҷчатҳо, инкоркунандаи гумшавӣ ва таъминкунандаи ниғаҳ доштани онҳо дар ҳолати физикии зарурӣ ба анҷом расонида мешавад [8,35].

Ҳамзамон, масъалаи таъмини беосеб ниғаҳ доштани ҳуҷчатҳо дар бойғониҳо ба таъмини речаҳои ниғаҳдории ҳуҷчатҳо - маҷмӯи шароитҳои ниғаҳдории бо фарогири речаҳои: ҳароратӣ-рутубатӣ ва равшанидиҳӣ, таъминкунандаи пешгирии ҳуҷчатҳо аз амалҳои осебрасонии ҳарорат ва рутубат; санитарӣ-гиғиенӣ, таъминкунандаи пешгирии ҳуҷчатҳо аз осеббинии биологӣ ва ифлосшавӣ; таъминкунандаи пешгирии ҳуҷчатҳо аз дуздидан, гум шудан, ғайриқонунӣ баровардан, ҳаллу фасл мешавад [3,35].

Дар маҷмӯи, ин тадбирҳо ташкили ниғаҳдории ҳуҷчатҳо - системаи чорабиниҳои фарогири ҷойгузориҳои дурусти ҳуҷчатҳо, назорат нисбат ба ҳаракат ва ҳолати физикии онҳо, нусхабардории ҳуҷчатҳо бо мақсади таъсиси хазинаи эҳтиётӣ (захиравӣ) ва хазинаи истифода, таҷдиди ҳуҷчатҳои осебдида ё вайроншуда то ба хусусиятҳои ибтидоӣ ё наздик ба хусусиятҳои ибтидоӣ ва зоҳирро дар бойғониҳои давлатӣ фароғир мешаванд.

Шароитҳои зарурии ниғаҳдории ҳуҷчатҳо вобаста ба омилҳои зайл таъмин карда мешавад: сохтмон, таъмир ва тармими бинои бойгонӣ; ҷиҳозонидани бино ва маҳфузгоҳи бойгонӣ бо васоити оташнишонӣ, муҳофизӣ ва сигналдиҳӣ; истифодаи васоити техникӣ барои таъсиси речаҳои зарурии (меъёрии) ҳароратӣ-рутубатӣ ва равшанидиҳӣ, санитарӣ-гиғиенӣ, муҳофизӣ дар биноҳо ва иморати бойгонӣ; истифодаи васоити махсуси ниғаҳдорӣ ва гузаронидани (кӯчонидани) ҳуҷчатҳо (рафҳо, ҷевонҳо, сейфҳо, куттиҳо, ҷузъгирҳо (муқоваҳои картонӣ) [4,25].

Дар сурати ба таври дуруст татбиқ намудани талабот ва муқаррароти муайянкардашудаи қоидаҳои кори бойгонӣ, имкон ба амал меояд, то ҳуҷчатҳо абадӣ мавриди ниғаҳдорӣ қарор дода шаванд.

Бойгонӣ дар бинои барои ниғаҳдории доимии ҳуҷчатҳо махсус сохташуда ё ҷиҳозонидашуда ё биноҳои алоҳида ҷойгир карда мешаванд. Сохтмон ва таъмири бинои бойгонӣ тибқи ҳуҷчатгузориҳои махсуси меъёрий ё лоиҳавӣ

дар мувофиқа бо мақомоти идоракунии кори бойгонӣ ба амал бароварда мешавад [5,36].

Бинои бойгонӣ бояд аз объектҳои хатарнок дар муносибат ба сӯхтор (маҳзани нафт, нуқтаҳои фурӯши сӯзишворӣ ва монанди ин) ва объектҳои саноатии ифлоскунандаи ҳаво (газҳои хатарнок, чанги семент ва монанди ин) дур бошад. Мувофиқ будани мавзеи ҷойгиршавии бойгонӣ бо назардошти ҳулосаи ниҳоди санитарии эпидемиологӣ оид ба ифлосии ҳаво ва ҳадамоти оташнишонӣ муқаррар карда мешавад.

Дар минтақаҳои ҷойгиршавии бойгонӣ ҷамъшавии моддаҳои заҳрнок дар ҳавои атмосфера набояд аз меъёрҳои зерини санитарӣ дар таносуби зерини mg/m^3 зиёдро ташкил намоянд: кислотаи сулфат - 0,1; оксиди сулфат - 0,05; оксиди нитроген - 0,085; хлор - 0,03; сулфид - 0,008 [6,36].

Бинои бойгонӣ бояд ҷавобгӯи талаботи техники таъминкунандаи баланди конструксияи сохтмони бино ва оташтобоварии онҳо (андозаи дуҷуми оташтобоварӣ, дараҷаи оташангезии «В»), соҳиби пойдорӣ тибқи меъёрҳои амалкунанда оид ба ҳифз ва речаҳои зиддисӯхторӣ бошад [7,36].

Бинои бойгонӣ бояд бо васоити ҳифзи огоҳкунанда ва бо панҷараҳои кушодашаванда дар тирезаҳои ошёнҳои поёнӣ ҷиҳозонида шавад. Он бояд дорои маҷмӯи биноҳои асосӣ ва ёрирасон барои иҷрои вазифаҳои бойгонӣ оид ба ниғадорӣ, коркард, истифодаи ҳуччатҳо ва вазифаҳо бо ҳислатҳои маъмурӣ-ҳочагӣ ва техникӣ бошад.

Ба биноҳои таъйиноти асосӣ мансубанд: маҳфузгоҳ; ҷойи кории кормандони бойгонӣ; ҷойи қабул ва ниғадории муваққатии ҳуччатҳо; ҷойи ҷудогузорӣ, дезинфексия ва дезинсексияи ҳуччатҳои осебдида; ҷой барои аз чанг тозакунии муковабандӣ ва таъмири ҳуччатҳо; ҷой барои таҷдиди ҳуччатҳо (нусхабардории микро-, ксеро-, суратӣ ва монанди инҳо), коркарди плёнка ва гузаронидани назорати техникӣ ҳуччатҳои аудиовизуалӣ; ҷой барои ниғадории ҳуччатҳои баҳисобгирӣ; маҷмӯи толори хониш (толори хониш, минтақаи додан, минтақаи сохторҳои иттилоотӣ-ҷустуҷӯӣ, маҳфузгоҳи муваққатӣ); китобхонаи илмӣ-маълумотӣ; кабинети методӣ; толори намоишӣ [8,202].

Ҷойгир кардани бойгонӣ дар биноҳо ва иморатҳои мутобиқкардашуда бо тартиби

муқарраршуда баъди гузарондани экспертизаи онҳо ба амал бароварда мешавад. Экспертиза бояд дараҷаи оташтобоварии бино, дарозумрии конструксияи сохтмони бино ва мустаҳкамии болопӯшии байниошёнавӣ, бо назардошти иқтидори борбардорӣ, ҳолати биноҳои иморат (ошёна ба ошёна, таҳхона ва болохона), мавҷудият ва ҳолати системаҳои гармидиҳӣ ва ҳавотозакуниро муқаррар кунад. Экспертиза аз тарафи намояндагони бойгонӣ, ҳадамотҳои оташнишонӣ, посбонӣ, сохтмонӣ санитарӣ-эпидемиологӣ ва дигар ҳадамотҳо гузаронида мешавад. Аз рӯи ҷамъбасти таъйиднома тартиб дода мешавад [9,44].

Барои истифода қабул кардани қабатҳои болоии иншооти сохтмон, биноҳои намдор, таҳхонаҳо, болохонаҳо, биноҳои бо оташдон гармшаванда, инчунин биноҳо бе ҳавотозакунии табиӣ иҷозат дода намешавад.

Биноҳои маҳсусгардондашуда барои ниғадории ҳуччатҳо аз биноҳои боқимонда бояд ҷудо карда шаванд. Ҷойгир кардани ҳуччатҳо дар бинои ҳадамоти хӯроки умумӣ, анборҳои озуқа, ниғадории маводи оташангез, хатарнок ва технологияи кимиёвӣ иҷозат дода намешавад.

Талаботи дар боло муқарраршуда нисбат ба бойгонӣҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат менамоянд. Дар натиҷаи ба амал баровардани ислоҳоти соҳаи бойгонии кишвар дар солҳои 60-70-уми асри XX яке аз тадбирҳои аввалиндараҷаи Ҳукумати Тоҷикистон ба бунёди биноҳои тарҳии бойгонӣҳои давлатӣ равона шуда буданд. Вобаста ба ин, барои бойгонӣҳои давлатии вилоятҳо биноҳои тарҳии маҳз барои бойгонӣҳо ниғарондашуда, бо ғунҷоиши 320 000 воҳиди ниғадорӣ, сохта ва ба истифода дода мешаванд.

Бинои бойгонии марказии давлатӣ аз 2 иморат иборат аст: маъмурӣ ва маҳфузгоҳ. Бинои маъмурӣ 3 - ошёна буда, бо ҳучраҳои кори кормандон (барои 2-3 нафар), толорҳои хонишу маҷлисгоҳ ва дигар ҳучраҳои зарурӣ таъмин мебошанд. Ҳамзамон, дар ин бино Озмоишгоҳи марказии таъмир ва микрофилмкунонӣ низ ҷойгир аст. Конструксияи бино ҷавобгӯи талаботи муқарраршуда нисбат ба бойгонӣҳо мебошад.

Бинои дигаре, ки барои маҳфузгоҳ ҷудо шудааст, аз 5 ошёна иборат буда, барои 1 200 000 воҳиди ниғадорӣ пешбинӣ шудааст. Ҳар як

маҳфузгоҳ аз се хучра иборат аст ва барои ҳар яки он майдони 100 м² чудо шудааст.

Бинои Бойгонии марказии давлатии хуччатҳои аксу садо ва синамо бошад, дуошёна буда, аз се маҳфузгоҳ, утоқи кори кормандон, 2 толори хониш, лабораторияҳо иборат мебошад. Ғунҷоши бойгонӣ 200 000 воҳиди ниғаждорӣ кинохуччат аст.

Масъалаи муҳими дигари ба таъмини ҳифзи амнияти хуччатҳо мусоидаткунанда ин талабот ба маҳфузгоҳ аст. Маҳфузгоҳ бояд аз биноҳои озмоишӣ, истехсолӣ, маишии бойгонӣ чудо бошад. Он аз биноҳои ҳамсоя бояд бо деворҳои дарнагиранда ва маводи оташтобовар на камтар аз 2 соат рӯйпӯш кардашуда, чудо карда шавад. Дар маҳфузгоҳҳо гузарондани кубурҳои таъмини об ва системаҳои кубури обпартои маишӣ ва технологӣ иҷозат дода намешавад. Ҳангоми тарҳкашии ҷойгир кардани маҳфузгоҳҳо дар биноҳои махсус ва ҷиҳозонидашуда, бартарии бештар ба биноҳои тирезаҳои аз тарафи шимол дошта, дода мешавад. Масолеҳи рӯйпӯш кардани деворҳо, фарш, шифт, арматураи дохилии маҳфузгоҳ ҳангоми ҷиҳозонидан истифодашаванда ва васоити ниғаждорӣ набояд чанггункунанда, манбаъ ё ихроҷкунандаи моддаҳои химиявӣ таъсиррасон бошанд [21,204].

Маҳфузгоҳ бояд дорои ҳавотозакунии табиӣ ва сунъӣ бошад. Системаи кондинсионерӣ бояд гардиши ҳаворо бо ивазшавии 2-3 маротиба, устувори речаи ҳароратӣ-рутубатӣ, тоза кардани ҳаво аз чангҳо ва олудагиҳои хатарнок таъмин карда, ҷавобгӯи талаботҳои муосири ихчамӣ (зичӣ, ғафсӣ) ва камхарҷӣ бошад [10,36].

Баландии маҳфузгоҳ аз ҷиҳозҳои технологияи барои ниғаждорӣ хуччатҳо қабулшуда вобаста аст, вале набояд камтар аз 2,25 м то поён. Маҳфузгоҳҳо бояд лифт ва зинапояхи баромади мувофиқ барои кӯчониданро дошта бошанд.

Ниғаждорӣ хуччатҳои сабти овоз, видеоӣ ва хониши мошинӣ (электронӣ) бо ҳомили магнитии мизи корӣ дар маҳфузгоҳ бо майдони магнитии доимии шиддатнокии беш 400 А/м доимӣ ва тағйирёбанда иҷозат дода намешавад. Маҳфузгоҳи хуччатҳо бо нитроасос (хатарнок, оташангез) бояд аз маҳфузгоҳи хуччатҳои дигар чудо карда шавад. Дар минтақаи поёнии маҳфузгоҳ барои хуччатҳои нитроасос ҳавокаши иловагиро ба назар гирифтани зарур аст.

Масъалаи ҷиҳозонидани маҳфузгоҳ бо воситаҳои ниғаждорӣ яке аз тадбирҳои муҳим дар таъмини ҳифзи беосеб ниғаҳ доштани хуччатҳо ба шумор меравад. Маҳфузгоҳ бояд бо рафҳои (стеллажҳои) статсионарӣ (ғайрисайёр, доимӣ) ё рафи металлӣ ҳаракаткунанда ҷиҳозонида шавад. Истифодаи рафҳои статсионари чӯбин дар ҳолати муқаррари санитарӣ-биологӣ қарордошта ва бо маҳлули зиддисӯхторӣ коркардшуда, иҷозат дода мешавад.

Дар биноҳо бо речаи ҳароратӣ-рутубатии устувор истифодаи рафҳои сайёри металлӣ иҷозат дода мешавад. Ба сифати ҷиҳози ёрирасон ё махсус ҷевонҳои металлӣ, сейфҳо (сандуқҳои оҳанин), ҷевонҳо-рафҳо, инчунин хучраҳо-боксҳо бо тавораҳо ва рафакҳо истифода шуданаш мумкин аст [10,205].

Дар биноҳои бо иқлими танзимнашаванда, бо шамолдиҳии бад, бо назардошти пешгирӣ кардани ба вучуд омадани минтақаҳои бозистода (гандида) ва осебрасии биологӣ хуччатҳои истифодабарии ҷиҳозҳои намуди пӯшида (сейфҳо, боксҳо, рафҳои пӯшидаи сайёр) тавсия карда намешавад.

Ҷойгиронии уфуқии хуччатҳои сабти овоз ва видеоӣ, кинохуччатҳо ва микрофилмҳо дар қуттиҳои металлӣ дар стеллажҳои намуди «арча» ва ғайра тавсия карда мешавад.

Ниғаждорӣ хуччатҳо бо қабати кории магнитӣ дар стеллажҳои ферромагнитӣ; оҳанбастҳо (қолибӣ, чӯбкорӣ) дар ҳолати ғайри магнетикунонӣ ва расиши кӯтоҳи ангорӣ раф (пайвастаҳои қисмҳои металлӣ раф бо ноқилҳои барқӣ) ва сими ба замин пайваस्तшуда иҷозат дода намешавад.

Дар маҳфузгоҳҳо бо равшаниии табиӣ, рафҳо ва ҷевонҳои навъи кушода амудӣ ба девор ва ба ҷойи тирезамонӣ гузошта мешаванд. Дар маҳфузгоҳи бе тиреза рафҳо ва ҷевонҳо бо назардошти хусусияти бино, конструксияи (сохти) ҷиҳоз ва меъёрҳои ҷойгирӣ гузошта мешаванд. Ба таври зич бо деворҳои берунаи бино ва манбаъҳои гармӣ гузоштани рафҳо, ҷевонҳо ва дигар ҷиҳоз барои ниғаждорӣ хуччат иҷозат дода намешавад.

Рафҳои статсионарӣ ва ҷевонҳо дар маҳфузгоҳ бо риояи меъёрҳои зайл гузошта мешавад [11,40]:

-масофаи байни қаторҳои рафҳо (гузаргоҳи асосӣ) - 120 см;

-масофаи (гузаргоҳи) байни рафҳо - 75 см;

-масофаи девори берунаи бино ва рафҳои ба девор мувозӣ-75 см;

-масофаи байни девор ва ғулафарши раф ё чевон (давр задан) - 45 см;

-масофаи байни фарш ва рафаки поёнии раф (чевон) на камтар аз 15 см, дар пойдевори ошёнаҳо на камтар аз 30 см.

Масофаи (гузаргоҳҳои) барои чиҳозонидан бо қуттиҳои кашидашавандаро, бо назардошти меъёрҳои махсуси намуди андозаи чиҳоз, ҳисоб мекунанд.

Хуччатҳои коғазӣ дар рафҳо, чевонҳои металлӣ ба таври уфуқӣ ё амудӣ, дар қуттиҳо ё дигар васоити ибтидоии ниғаҳдорӣ (чӯзъгирҳо, ғилофа ва монанди ин) ҷойгир карда мешаванд.

Хулоса, масъалаи таъминот бо биноҳои намунавӣ сохташуда имкониятҳоро барои

таъминоти беосеб ниғаҳ доштани хуччатҳо васеъ менамояд. Конструксияи биноҳо имкон медиҳад, то истифодабарии дарози онҳо ба анҷом расонда шавад. Биноҳои бойгонии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи лоиҳа сохта шудаанд ва имкон медиҳанд, ки мо дар тӯли даҳсолаҳои дигар аз онҳо босамар истифода намоем. Дар шароити муосир масъалаҳои таъмири биноҳо ва аз нав барқарор намудан ё бо технологияи муосири шамолдиҳӣ таъмин кардани онҳо ба миён омадааст.

Маҳфузгоҳҳои мавҷудаи бойгонии давлатӣ бо назардошти барқарор ва азнавқунонии технологияҳои танзимкунандаи ҳарорату рутубат, системаи шамолдиҳӣ, аз ҷумла кондинционеркунонӣ имкон фароҳам меорад, то дарозумрии хуччатҳо таъмин карда шавад.

АДАБИЁТ:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Хазинаи бойгонии миллий ва муассисаҳои бойгонӣ» аз 13 ноябри соли 1998, №503

2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи барномаи кори бойгонӣ дар ҷумҳурии тоҷикистон барои солҳои 2009-2018» аз 2 июли соли 2009, №373.

3. ГОСТ 7.48–2002. Консервация документов. Основные термины и определения.

4. Қоидаҳои асосии кори бойгонии идоравии Ҷумҳурии Тоҷикистон. /мураттиб Акрамов И.А. –Душанбе- 2012. -223 с.

5. Основные правила работы государственных архивов СССР. - М., 1984.

6. Основные правила работы ведомственных архивов. - М., 1989.

7. Актуальные вопросы архивоведения, документоведения и обеспечения сохранности документов. Материалы теоретического семинара

8. Алексеева, Е.В. Архивоведение: Учебник / Е.В. Алексеева, Л.П. Афанасьева, Е.М. Бурова. – М., 2005.

9. Банасюкевич В.Д., Устинов В.А. Актуальные научные проблемы обеспечения сохранности архивных документов //Отечественные архивы. 2000, №1, с. 218.

10. Булюлина, Е.В.Архивоведение: Учебно-методическое пособие /Е.В. Булюлина. – Волгоград, 2001

ТЕХНОЛОГИЯИ НИГАҲДОРИИ ХУЧЧАТҲО ДАР БОЙГОНИҲО

Дар мақола мушкилоти вазъи ниғаҳдории хуччатҳо дар бойгонии идоравӣ ва байниидоравӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Сохтмон, таъмири бинои бойгонӣ ва маҳфузгоҳҳо, таъсиси речаҳои санитарӣ-гигиенӣ, ҳароратӣ-рутубатӣ, огоҳкунӣ, посбонӣ, чиҳозонидани маҳфузгоҳҳо, тарзи муносиби ҷойгузории хуччатҳо, тартиб додани нишондоди топографӣ омилҳои асосии дарозумрии хуччатҳоро таъмин менамояд.

Муаллиф дар заминаи таҳлили сарчашмаҳои илмӣ маҳфумҳои марбут ба ниғаҳдории хуччатҳо дар бойгонихоро шаҳру эзоҳ додааст. Ба андешаи муаллиф, технологияи ниғаҳдории хуччатҳо дар бойгонихо имрӯз кӯҳна ва корношоам шуда бошад ҳам, вале бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалли худро ёфта истодааст.

Дар ин замина, гуфтан бамаврид аст, ки 12 бойгонии давлатии Тоҷикистон тибқи лоиҳаи нав сохта шудаанд ва дар ниғаҳдории дарозмуддати ҳуччатҳои Хазионаи бойгонии милли мусоидат мекунанд.

Калидвожаҳо: бойгонӣ, маҳфузгоҳ, ҳуччатҳо, истифодабарӣ, конструксия, ҳароратӣ-рутубатӣ, равшанидихӣ, санитарӣ-гигиенӣ, хазиона.

ТЕХНОЛОГИЯ ХРАНЕНИЯ ДОКУМЕНТОВ В АРХИВАХ

Статья представляет собой хранилище документов почтового отделения в архивах и межведомственных архивах на археологических объектах. Строительство, ремонт зданий архивов, хранилищ, создание санитарно-гигиенических интервенций, передачи тепла, предупреждение от пожара, обслуживание, установка оборудования, правильное форматирование документов и топографические индикаторы обеспечат ключевые элементы для хранения документов.

По мнению автора, технология хранения документов в архивах сейчас на нужном уровне не корректируется и не сфокусирована, но при поддержке Правительства Республики Таджикистан, особенно в соответствии с «Программой развития археологии в Республике Таджикистан в 2009-2018 гг» это проблема решается.

В этом контексте было создано 12 государственных проектов, финансируемых государством, которые способствуют долгосрочному хранению документов в национальных архивах.

Ключевые слова: архив, документы, использование, конструкции, тепло-влажность, освещение, санитарно-гигиенические условия.

TECHNOLOGY STORAGE OF DOCUMENTS IN ARCHIVES

The article is a repository of post office documents in archives and interdepartmental archives at archaeological sites. Construction, repair of building archives, creation of sanitary and hygienic interventions, heat transfer, warning from fire, maintenance, installation of equipment, proper formatting of documents and topographic indicators will provide key elements for storing documents.

According to the author, the technology of storing documents in archives is not being corrected and focused at the right level, but with the support of the Government of the Republic of Tajikistan, especially in accordance with the Program for the Development of Archeology in the Republic of Tajikistan in 2009-2018, this problem is solved.

In this context, 12 state-funded state projects were created and assisted in the long-term storage of national archives.

Key words: archives, documents, use, structures, heat-humidity, lighting, sanitary and hygienic conditions, archive.

Сведения об авторе: Исмоилов Эрадж Сайдалиевич - магистр Тажикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде, Телефон (992) 909.19.15.15

Information about the author: Ismoilov Eraj Saydalievich - Master of degree of the Tajik state Institute of culture and arts named after M. Tursunzoda. Phone: (992) 909.19.15.15

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Фарҳанг ва санъат»-и Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода пешниҳод мегарданд

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи «Фарҳанг ва санъат» пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифони бе овардани иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матн бо забони русӣю англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матн бо забони тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

- номи мақола;

- насаб, дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Шарипов Д.М.);

- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

- матн асосии мақола;

- ҳангоми овардани иқтибос адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25;

- нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин, онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд;

- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

- баъди рӯйхати адабиёти истифодашуда маълумоти зерин бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) омода карда шавад: номи мақола; насаб, ном ва номи падар; номи муассиса; аннотатсия ва калидвожаҳо (аннотатсия на камтар аз 20 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ);

- дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Культура и искусство» Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25;
 - таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название. ;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- после списка использованной литературы оформляется следующая информация на трех языках (на таджикском, русском и английском языках): название статьи, ФИО автора, название организации, аннотация и ключевые слова (аннотация не менее 20 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний) ;

- информация об авторе на русском и английском языках (здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Культура и искусство» Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25;
 - таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название. ;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- после списка использованной литературы оформляется следующая информация на трех языках (на таджикском, русском и английском языках): название статьи, ФИО автора, название организации, аннотация и ключевые слова (аннотация не менее 20 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний) ;

- информация об авторе на русском и английском языках (здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

ФАРҲАНГ ВА САНЪАТ
КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО
CULTURE AND ART

№1
2019

Нишонии мо:
ш. Душанбе, хиёбони Борбад 73а.
Телефонҳо: 231-22-63, 231-45-45,
www.ddst.tj
E-mail: tajartins@yandex.com

Нашрия аз тарафи Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон
таҳти №034/мҷ - 97 аз 6.12.2017 номнавис шудааст.

Табдоди нашр 100 нусха.
Супориш № 18/19.

Маҷалла дар матбааи нашриёти
«Истеъдод» ҷоп шудааст. Шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел: 221-95-43.
E-mail: istedod2010@mail.ru